

სტევანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის ხსენებისა და სახელის
სახსოვრად.

ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობა

ზეპირ სიტყვაობით, სხვა და სხვა ძველის ბარათებიდან და კონდაკები-
დან შეკრებილი, აღწერილი და გამოცემული

ზ. ჭიჭინაძისაგან

თფილისი
სტამბა ე. ი. ხელაძისა
1905

საქართველოს ვაჭრობა და მრეწველობა ქართველ კათოლიკეებში და კათოლიკობის გავლენა მასზედ.

ქართველებზედ ვაჭრობის მხრივ მეტად კარგი გავლენა ჰქონდა კათოლიკის სარწმუნოებას. ლათინის პატრები ვისაცკი დაუკავშირებდნენ კათოლიკის სარწმუნოებას, მერე მასზედ მეცადინობდნენ ყოველნაირის მხრით, რომ თვისი მორწმუნე სხვა სახითაც დაეწინაურებინათ, იგი ქართველებზედ და სომხებზედ წინ მდგარიყო, რომ მერე მის საშუალებით უფრო კაი მაგალითები დათესილიყო. კათოლიკის სარწმუნოების ვრცელების საქმეც უფრო გაადვილებულიყოს. ასეთ ოსტატობას ადგნენ კათოლიკის მოძღვარნი და იგინი ამით არც სცდებოდნენ. ჰაზრი ყოველთვის ნაყოფს იღებდა, მიზანს აღწევდა. სადაცკი ფეხი შედგეს ამ მოძღვართა და ვინმე ქართველს კათოლიკის სარწმუნოება მიაღებინეს, მერე იგი თვის თანამემამულეებზედ სხვაფრითაც მაღლა დააყენეს, დააწინაურეს.

მაგალითებრ თბილისში, ვისაცკი მიუღია ძველათგანვე კათოლიკის სარწმუნოება, მერე იგი პატრების დახმარებით ვაჭრობასაც ადვილად დაახლოვებია, თბილისში გაუხსნია სხვადასხვა სავაჭროები და სახელოსნოები, მერე თბილის გარეშე ვაჭრობის მხრით მგზავრობა დაუწყია ინდოეთს, სპარსეთს, ოსმალეთს და რუსეთს. ევროპაშიაც ხშირად მიდიოდნენ და თვით სასწავლებლათაცკი უვლიად რომში. მ. თამარაშვილის შრომიდამაც კარგად სჩანს, რომ ქართველ კათოლიკეთა ძენი საქართველოდამ რომში ძველადგანვე მიდიოდნენ არა მარტო პრობაგანდოს და ასეთ სასწავლებლებში, არამედ ვაჭრობის გზაზედ თვალის გასახილებლათაც. უნდა მოგახსენოთ, რომ

ასეთ ვაჭრობითი წარმატებას არამც თუ მარტოდ თფილისში ვნახავდით, არამედ ყოველგან, სადაცკი კათოლიკობა ფეხს იდგავდა; ასეა მაგალითებრ ახალციხის და მის თემთ ქართველ გვარის კათოლიკეებში, გორს, სადაც დღეისად ძრიელ შე-

მცირდა კათოლიკობა ქუთაისს, ბათუმს და ოდიშს, ერთი-სიტყვით ყველგან, სადაცკი ქართველნი ამ სარწმუნოებას უკავშირდებოდნენ.

ქართველ კათოლიკობაში თუ რამდენად იყო განღვიძებული ვაჭრობა და მრეწველობის ტრფიალება, ეს იქიდანაც კარგად სჩანს, რომ ქართველ კათოლიკეთა საშუალებით თბილისში ძველადგანვე გაჩნდნენ მესაათები, ევროპიულ მეპურე-მეზუბლიკენი და სხვა საქონლის შემომტანნიც. თვით ინდოეთამდინაცკი წავიდნენ და XVIII საუკუნეში, მადრასეს და კალკუტას სავაჭრო ადგილებიცკი გაიჩინეს. ორივე ქალაქს ქართველთ ვაჭართა ქარვასლებიცკი არსებობდა. ევროპამ ინდოეთი ინგლისის საშუალებით მხოლოდ XVI საუკუნიდამ გაიცნა და ჩვენ ქართველნიკი ინდოელებს ძველადგანვე ვიცნობდით. მათთან მისვლა-მოსვლაც გვექონდა, თვით XVIII საუკუნეში მეფე ერეკლესაგან მიწერ-მოწერაც გაიმართა. მიზანი მიწერ-მოწერის საქართველოს დაახლოვება იყო ინგლისთან. საქართველოში ინგლისელების გადმოსახლება, თითქმის ქართველთ ქვეშევრდომობა საქართველოში ევროპიული წესების შემოტანა, თფილისში შაქრის ქარხნის გახსნა და სხვანიც. ამ საქმისთვის 28 წლის განმავლობაში იყო მიწერ-მოწერა გამართული. უკანასკნელად იქ გაგზავნილ იქმნა მეფე ერეკლესაგან თფილისის ქართველ კათოლიკე აზნაური რაფიელ დანიბეგოვი, რომელმაც მეფე ერეკლეს თხოვნა შეასრულა და იმგზავრა, მხოლოდ საქმეს სისრულეკი არ მიეცა, რადგანაც ერეკლე მეფე 1798 წ. 18 იანვარს მიიცვალა და რაფიელ დანიბეგოვიკი ინდოეთიდან საქართველოში იმავ წლის აპრილში ჩამოვიდა. ამის მოგზაურობა ცალკე წიგნად რუსულათაც დაიბეჭდა 1810 წ. მოსკოვს.

ქართველ კათოლიკე ვაჭართა კვალი ყოველთვის თამამად მგზავრობდა საქართველოდამ კალკუტას, მადრასეს და თვით ინგლისსაც, ავღანისტანს და ასეთს ქვეყნებს ხომ ერთობ ხშირად იცოდნენ მგზავრობა, ნამეტურ მთელის ვაჭართა ქარავნებით მიდიოდნენ ახალციხის ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრები. საქა-

რთველოს სამეფოს გამგეობის დასრულების შემდეგი იქით ქართველ ვაჭრებმა თითქმის მოსპეს მგზავრობა რადგანაც საქართველო რუსეთის გზით ევროპის ვაჭრობას დაუახლოვდა და ოსმალეთის საქართველოს ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებიც თვით ოსმალეთს დაუახლოვდნენ, უკანასკნელ ტრაპიზონს და კონსტანტინეპოლსაც კი გააკეთეს ქართველ კათოლიკეთა ვაჭართათვის სადგომი სავაჭრო ბინა, ანუ ქარვასლები. ქართველ კათოლიკეთა გონება და მიმზიდველობა პატრების წყალობით ისე მოიქარგა და მოიკაზმა, რომ ქალაქ ალაგას მცხოვრებ კათოლიკენი მთლად ვაჭრობას მოეწყვნენ და ყველა მათგანი მხოლოდ ამის ასპარეზედ ვარჯიშობდა. ამის ნიშანია, რომ 1820 წლებში თფილისიდან ზ. ზუბალაშვილი გერმანიაში წავიდა ბუხგალტერიის შესასწავლად. ისიც ხომ ცხადია მრავალთათვის, რომ თვით ჩვენ დროის გამოჩენილი პეტრე ხარის-ჭირაშვილიც კი შრომობდა დიდათ და სურდა, რომ კონსტანტინეპოლს ქართველ გვარის ვაჭართათვის კარგი ქარვასლა აღეგო, იქ ქართველ ვაჭრებს ვაჭრობა მოეწყოთ და ქართველთა და ევროპიელთ ვაჭრებსა და ალებ-მიცემის შუა კარგი განწყობილება დაარსებულიყოს. ამისთვის ხომ ამათს წესდებაც ჰქონდა დაწერილი.

ქართველ კათოლიკობა კარგის ენერგიით მისდევდა ვაჭრობას. ვაჭრობას ქართველ კათოლიკ მოქალაქეთ გარეშე თვით აზნაურის შვილებიც ეკედლებოდნენ. საქმე ისე მოეწყო, რომ XVIII საუკუნის ნახევარს მთელს თფილისს, გორს, ქუთაისს, ახალციხეს და სხვაგანაც კი ქართველ კათოლიკენი მთლად ვაჭრებითა და ხელოსნებათ გახდნენ, ამ დარგს მოეწყვნენ. ასეთ ვაჭართა და ხელოსანთა სიმრავლეს და ალებ-

მიცემას ძრიელ აწუხებდა საქართველოს მწარე სვებედი, მტერთაგან ხშირი თავდასხმა, აოხრება და სავაჭროების დაცემა. გარდა ასეთის უძლურებისა, რაღაც უძლურების გამო ქართველ კათოლიკეთა გვარის ვაჭრებთა შორის სხვა და სხვა ოჯახის წევრნიც ისპობოდნენ ადვილად, ზოგნი აქა იქ უცხო ქვეყნებში განზნევიით და ზოგნიც სიკვდილით. სამწუხაროდ

ძრიელ ბევრ ოჯახის წევრთა გვარები მოისპო როგორც თფილისში, ისევე გორში და ბევრიც კიდევ სხვაგან. ქართველ კათოლიკეებში თუ როგორ უნდა ყოფილიყოს ძველადგანვე განცხოველებული ვაჭრობის აღებ-მიცემა, ეს იქიდანაც კარგად სჩანს, რომ XVIII საუკუნის შემდეგიდამ საქართველოსა და ინგლისის ვაჭრობის გზაზედ თვალთ საჩინონი იყვნენ ვაჭარნი გრიგორ ხურსიძე-ისრალოვი და სტეფანე ზუბალაშვილი.

გ. ხურსიძე ინდოეთში დასახლდა, იქ ვაჭრობდა, მილიონების პატრონი გახდა, იქვე დაცოლშვილდა და 1829 წ. მიიცვალა. ამის ქონება დაშთად მის შვილებს, დედით ინდოელებს და მასთან ანდერძის წერილიც ვრცელი, ინგლისურს ენაზედ დაწერილი და დამტკიცებული კალკუტის მთავარ ნატარიუსისაგან. ნახეთ ამაზედ მათი გვარის წიგნი. *) სტეფანე ზუბალაშვილიც თანამედროვე პირია გიგო ხურსიძისა და იგიც ზუბალაშვილებში ცნობილ პირად ითვლება, ინდოეთში რამდენ გზისმე იყო ნავალი ვაჭრობისთვის. უკანასკნელ სამუდამოთ გადასახლდა, საქართველოში აღარ დაბრუნდა, იქვე გარდაიცვალა. ამათ გარდა არიან კიდევ სხვა ვაჭრებიც ქართველ კათოლიკეთა გვარისანი, რომელთა უმეტესი ნაწილი ზოგნი XVII- XVIII საუკუნეებში ოსმალეთის ქალაქებში გადასახლებულან, ზოგი სპარსეთს, აზიის სხვა და სხვა კუთხეებში, ევროპას და თვით შორეულს ქვეყნებშიაც. ასეთ ვაჭართა, ხელოსანთა და მრეწველთ ისტორია ჩვენთვის არ უნდა იქმნეს

*) ისტორია ხურსიძის-ისრალოვის გვარისა თფ. 1904 წ.

უმნიშვნელო, ხოლო მათი ხსოვნაკი ჟამთავითარების გამო მიკარგულან, მივიწყებულან. დღეს ჩვენ მათი აღარაფერი ვიცით. ინდოეთს ზემოხსენებულ პირებს გარდა იმავ დროს სხვა ქართველ კათოლიკ ვაჭარნიც ყოფილან, მაგრამ მათი ცნობა და ცოდნა დღეს აღარავის აქვს.

აწინდელ ქართველ კათოლიკეთ ვაჭართ, მრეწველთა და ხელოსანთა ასეთი წარსული აქვსთ. რადგანაც ჩვენ ამის შესახებ აქა იქ ხშირად გვისაუბრია, ამიტომ ამაზედ და ამ სა-

ქმეთა განვითარების და გავრცელების მიზეზების შესახებ არას ვიტყვით. მოვიყვანთ მხოლოდ აწინდელ ხელოვან ალებ-მიმცემთ პირებთა ცნობებს და თვით ეს გამოაჩენს, თუ იგინი რამდენად საყურადღებონი უნდა იყვნენ ჩვენთვის და თან მისაზამნი. ამას ფიქრი არ უნდა, რადგანაც ესეღ მცირე რიცხვ ქართველ კათოლიკებში ამდენ მოხელეთა, ალებ-მიმცემთა, ხელოსანთა და მრეწველთ ნიადაგთა განმტკიცებული და მასთან ისიც საყურადღებოთა, რომ მათ კარგი ენერგთა და გამჭრიახობაც ჰვამ-გლავს, თვითქოს იგინი ქართველ გვარის წევრთ კი არ ეკუთვნინან, თვითქოს მათში ესეთი ნარუქი რალაც განსაკუთრებულს მიმზიდველობას უნდა აღმოეცენებინა. ეს რასაკვირველია ასეც გახლავსთ და მათში ყოველივე აღმოაცენა სამღვდელოების ენერგიამ, მათმა ზრუნვამ, მოქმედობამ და მრევლის პატრონობამ.

სალი ლოღიკაც ამას გვასწავლის, მიეცით ხალხს კარგი პატრონი, გულ შემატკივარი მოძღვარი, მათი მფარველი, გზის მაჩვენებელი, პატრონი და ცხადი საქმეთა, რომ თვით მრევლიც სანაქებო გზას დადგება, ჩინებულ ხალხად გადაიქცევა. ქართულად ამაზეა ნათქვამი: – „როგორც მღვდელიო, ისეთიც მრევლიო“ – კათოლიკები ასე ასრულებდენ ამას, როგორც პატრი იყო, ერთი ისეთი იყო. ჩვენშიკი ასე იცოდნენ: – „როგორც მღვდელიო, ისეთიც ერთი“. ამ ორს თქმულებათა შორის დიდი საზღვარი სძევს და სწორედ ამის მიზეზთა, რომ ქართველ ტომის შვილნი ერთმანერთს ვაჭრო-

– 8 –

ბის ცოდნის მხრით ასე დაშორდნენ. ძველ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭართ გვარების მოგონებით თავს არავის შევაწყენთ, ვიტყვითუკი იმას, რომ თფილისში ერთ დროს დიდათ სახელოვნებდენ ვაჭრობით ქართველ კათოლიკე ზარაფიშვილები, სოვდაგრები, ქარვასლის პატრონები, მელიქისშვილები, ზუზულაშვილები, ისრალოვები, ნაროაშვილები, ფიბუაშვილები, აღამალაშვილები, იზმირელები, მიზანდარი, ყანდინაშვილები, ჩივიანი, და ვინ- იცის რამდენი კიდევ სხვანი.

დღეს თბილისში ამათ მეათედის გვარებიც აღარ არის

დაშთენილი. გორში იყვნენ ალპაპაშვილები, დავრიშაშვილები, ჩაიგუშტიშვილები, ჭარუაშვილები და ვინ იცის კიდევ რამდენიც სხვანი ამ გვარნი. ასევე იყვნენ ახალციხეს, არტანს, ბათუმს, ქუთაისს და სხვაგანაც. დღეს ყველგან ამ გვართ შთამომავალნი საკმარისად იშვიათობენ. მაშინდელ ქართველ კათოლიკეთ შორის საკმარისად სახელოვნებენ შემდეგ გვარის ოჯახთ წევრთა აღებ მიცემის საქმენი და თვით მწარმოებელთა და მომქმედთა გონებრივი ღირსებაც. ამათ ანუსხვა ჩვენ აქ მით უფრო გვინდა, რადგანაც მით შეიძლება ქართველთ ვაჭართა და მრეწველთა წინაშე წმინდად აღმზრდელური, ანუ მისაბამი მნიშვნელობა მიეცეს. მათ დროისკვალად მათშიაც ბევრი სანაქებო და თან მეტად აღმატებული თვისებანი სუფევდა და თან დიდათაც მისაბამი.

თფილისში კათოლიკებს აქვნდათ ყველა საქონლის მაღაზიები. ზარაფების რიცხვი თფილისში იყო რამდენიმე და აქვნდათ ზარაფხანებიც. კათოლიკეთ შვილებს აქვნდათ სხვა და სხვა ქარვასლები და სავაჭროები ყველაფრის.

ფიბუანთ და ნარუანთ აქვნდათ საფეიქროები და ხალეების სავაჭროები.

სამთლის და საპნის ქარხნები აქვნდათ. ყაზაზის ქარხნები აქვნდათ თბილისში მრავლად. შალების და რიზაიშოლების ქარხნები და სავაჭროებიც აქვნდათ. ტყავის ქარხნები აქვნდათ მრავლად. ვაჭრობა იყო დიდი. ხარაზის ქარხნებიც აქვნდათ,

– 9 –

მრავლად და აღებ მიცემაც დიდი იყო. ჭონის დუქნები აქვნდათ – მრავლად, მთელი ქუჩა არსებობდა თფილისში, წამლების დუქნებიც აქვნდათ – მრავლად, ყველგან ჰყიდდენ ამათს წამლებს, ქალაღდის დუქნებიც აქვნდათ. ზეთის ქარხანებიც იყო მრავლად. არსებობდა თვით დედოფლის დარეჯანისაც. მეზულკენიცი იყვნენ თფილისს, მეფუნთუშენი. მესაათენიც იყვნენ კათოლიკეთაგანი, ევროპას ნასწავლნი. მეჭურჭლენიც იყვნენ და საქართველოშიც გამოჰყვანდათ ჭურჭელი. ოქრომჭედელნიც იყვნენ მრავლად და ბევრნი ქებულნიც.

სოვდაგართა და სხვათა ამ გვართა რიცხვიც ერთობ დი-

დი იყო. მათ კაი გასავალი ჰქონდათ თფილისში, დიდი ხმა. მათში იტალიაში ნასწავლი კარგი მხატვრებიც ერივნენ, თფილისის გეგმის დამხატველნი და ბევრნაირად ცნობილნი. ყველა ესენი იყვნენ ქართველ გვარის კათოლიკენი, ძირეულად თფილისში მცხოვრებნი და მხნე სამღვდელოების წარმატების გზაზედ დამდგარნი. სამწუხაროდ დღეს მათი რიცხვის აღარც მესადია. ყოველივე ჟამთა ვითარების წყალობით მოისპო და განქრა, ზოგნი გრიგორიანებს შეუერთდენ.

XVIII საუკუნის ნახევრამდე, ქართველთ მეფობის დროს, ქართველთ გვარის კათოლიკე ვაჭრები და მრეწველნი თფილისში მრავლად იყვნენ მოფენილნი. ჩვენ აქ ვასახელებთ მხოლოდ ზოგი ერთ გვარებს, რომელნიც წარმატებით იყვნენ მოსილნი.

ზუბალაშვილები: ანდრია, ივანე, მერაბი, გიორგი, სტეფანე ინდოეთს მომკვდარი და სხვა.

ხურსიძეები. ლუკა, გრიგოლი, შემდეგ დროს ინდოეთს მომკვდარი და სხვანი.

ჩიგიანოვები. აზნაურები და მასთან ვაჭრობით გამოზდილნი.

ნებიერიძენი. თფილისის მოქალაქენი და აზნაურის შვილნი, მეფესთან დაახლოვებულნი კარგად.

ფიბუაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და ცნობილნი ევროპაშიაცკი მგზავრობდნენ. იყვნენ იტალიას, ფრანციას და ოსმა-

– 10 –

ლეთს. დღეს ამგვარის აღარავინ არის, მოისპო მთლად.

ნარუაშვილები. გამოჩენილნი ვაჭარნი და ცნობილნი ძველადგანვე მეფეთა წინაშე. დღეს კათოლიკე არავინ არის.

ალიბეგიშვილები. ძველადგანვე განთქმულნი ვაჭრები და ცნობილნი მეფეთა წინაშე თვით XVII საუკუნის ნახევრიდამ.

დანიბეგაშვილები, დანიბეგოვი ძველადგანვე გააზნაურებულნი და ცნობილნი, დიდი ნდობა აქვდათ მეფე ერეკლეს წინაშე. მიტომ რაფიელ დანიბეგოვი ინდოეთში იქმნა გაგზავნილი ინგლისის მთავრობასთან მოსალაპარაკებლად საქართველოს შესახებ.

შადინაშვილები. ძველნი ვაჭარნი, თფილისელნი, კათო-

ლიკობას ძველადვე დაკავშირებულნი. დღეს აღარავინ არის. მგზავრობდნენ სპარსეთს და ინდოეთსაც.

ჩითმერზაშვილები. კათოლიკენი, ძველადგანვე ცნობილნი ვაჭარნი.

ხოჯა-სიმონიშვილები. ძველის ძველ კათოლიკენი და განთქმულნი ვაჭარნი თფილისში.

მირაქაშვილები. ძველადვე გაკათოლიკებულნი. გამოჩენილი ვაჭრები და სპარსეთს და ოსმალეთს მავალნი.

ტერუაშვილები. ძველადგანვე გაფრანგებულნი და გამოჩენილი ვაჭრები თფილისში.

იეზანნი. თფილისელნი, ვაჭრები, კათოლიკენი, მცხეთის საპატრიარქო ტაძრის ყმანი.

მღებრიშვილები. კათოლიკენი და თფილისში მრავლად მცხოვრებნი ვაჭრები, დღეს აღარავინ არის.

მამუკაშვილები. კათოლიკენი ძველადგანვე და განთქმული ვაჭრები.

საფარაშვილები. თფილისელნი მოქალაქენი, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და განთქმულნი ვაჭარნი ფარჩეულობით და შალებით.

დავითიშვილები – თფილისელნი ძველნი კათოლიკენი და კაი შეძლებულნი ვაჭრები იყვნენ. სტამბოლიდამ შემოჰქო-

– 11 –

ნდათ სახერხაო და სადურგლო იარაღები.

ბეჟანიშვილები. ძველადვე გაფრანგებულნი და კაი ვაჭრები XVIII საუკ.

თამამშანი. კათოლიკობას დაკავშირებულნი. გამოჩენილი ვაჭარნი XVIII საუკ. მოვაჭრენი ძაფეულობით და ჩითებით. მგზავრობდენ უცხო ქვეყნებშიც. როსტომ თამამშოვი ცნობილი ვაჭარი, XIX საუკ. მოესწრო. დღეს თამაშოვის კათოლიკენი, აღარავინ არის, მოისკენ.

გრიგოლაშვილები. მდიდარი ვაჭრები და მავალნი რუსეთშიც ვაჭრობისთვის.

ამირაანი. ძველადგანვე დაკავშირებულნი და განთქმულნი სპარსეთში ვაჭრობისთვის.

ქარუმიშვილები. ქარუმოვნი ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. დღეს კათოლიკეთაგანი აღარავინ არის.

თუმანიშვილები. ძველადგანვე განთქმულნი ვაჭრობით. მოქალაქენი, ზოგნი თავადის და აზნაურის შვილინიც.

ღვანდარაშვილები. დიდმელები, ძველადგან დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ვაჭრობით ცნობილნი.

ნარიმანაანი. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილნი ვაჭრობით.

ჩარახჩიანები. ჯავახეთიდან მოსულნი და მოვაჭრენი თფილისს და განთქმულნი XVIII საუკუნის ბოლოს ალებ მიცემით.

ქამიაშვილები. ძველნი ვაჭარნი. დღეს აღარავინ არის.

წონიაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილნი ვაჭრობით.

ყაზიმანანი. ძველად დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, დაწინაურებული ვაჭრობით.

პავლიაშვილები. თფილისელნი, კათოლიკენი და გამოზდილნი ვაჭარნი და მოგზაურნი ვაჭრობისთვის სხვა სახელმწიფოებში.

ქვაბიაშვილი. კათოლიკენი ცნობილნი ვაჭარნი თავის დროს.

– 12 –

დაჩინაშვილები. განთქმულნი ვაჭარნი და შეძლებულნი პირნი XVIII საუკუნეებში.

მომზიანანი. ძველის ძველი ვაჭარნი, შეძლებულნი და დაცემულნი ქონებით 1795 წ. უბედურობის გამო.

ზადინაანი. ძველნი ვაჭარნი, კათოლიკენი, დაცემულნი ამავე შემთხვევის გამო.

ტერშმოვანი. ამ გვარის წევრნი კათოლიკობასთან დაკავშირებულნი დაცემულ იქმნენ ვაჭრობის მხრივ XVIII საუკ. ბოლოს.

ტერ-საკოვები. კათოლიკენი, ძველნი ვაჭარნი. XIX საუკ. დამდეგს ამ გვარის კათოლიკენი მოისპენ თფილისს.

კობახიძენი. ახლად გაფრანგებულნი და ვაჭრობის გზაზედ დამდგარი XVIII საუკ.

საპონჯანაშვილები. ძველად გაფრანგებულნი და ცნობილნი ვაჭარნი და ზეთის მხდელნი თფილისში.

ბაინდურაშვილები. იმერეთის ბაინდურაშვილების არ იფიქროთ, ესენი თფილისის მოქალაქენი არიან, ძველადგანვე განთქმული ვაჭრობით, კათოლიკენი, სადღეისოთ მოისპენ.

ნალბანდოვები. ძველნი ვაჭარნი თბილისში. ვაჭრობდნენ წვრილმანი საქონლით.

ჯიმშეროვები. ჯავახეთიდან გადმოსულნი და ცნობილნი ვაჭარნი.

ყაიბეგაშვილი. ყაიბეგოვი, ძველადგანვე განთქმული ვაჭარნი თევზეულობით.

იზმიროვები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილი ვაჭარნი დღეს არავინ არის.

ვარლამისშვილები. ახალციხიდან მოსულნი თფილისს და დასახლებულნი ძველადგანვე, ძველადგანვე ყაზაზობით განთქმულნი, დღეს აღარავინ არის ამ გვარის.

ლაზარესშვილები. კათოლიკენი, მეთოკე და მელაზლენი. განთქმულნი ვაჭრები აღარავინ დარჩა.

მესამთლეშვილები. კათოლიკენი, ძველადგანვე მართლაც მესაწოლენი და თფილისში განთქმულნი, აქვნდათ სამთლის

– 13 –

სასხმელი ქარხანაც რამდენიმე ალაგას.

ნანიაშვილები. კათოლიკენი, მდიდარი ვაჭრები დაცემულ იქმნენ 1795 წ.

თოროზაშვილი. ჰავლაბრელნი, კარგი ვაჭრები. მოისპენ კათოლიკის სჯულით თფილისში.

თორმანოვები. განთქმულნი ვაჭრები, მეფე ერეკლეს წინაშე ცნობილნი წამლების გაყიდვით. დღეს არ ვიცით თფილისში არის კიდევ ვინმე თუ აღარ ამ გვარის.

შერგილაშვილები. ძველნი კათოლიკენი. XVII საუკ. გამდიდრებულნი ვაჭრობით. ამ გვარის წევრნი ზოგნი სომხებიც იყვნენ. კათოლიკებს თფილისში დიდი ხმა აქვნდათ.

ანტონაშვილები. იყვნენ გამოჩენილი ვაჭრები და ბაზაზნი.

მიზანდარი. იყვნენ რამდენიმე წევრნი მეფე გიორგის

დროს და ცნობილნი ვაჭრები.

ზარაფიშვილები. მდიდარნი ძველადგანვე და დიდი ალებ მიცემის მქონი თფილისში. დღეს ამ გვარის კათოლიკეთ რიცხვი ერთობ მცირეა თფილისში.

გალუსტაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და გამოჩენილნი გვარნი.

მურადაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და გამოჩენილნი.

უმიკაშვილები. ძველის ძველ მოქალაქე ვაჭრები. ამ გვარის წევრნი ზოგნი სომეხნიც არიან.

ყუზანაშვილები. ძველებულნი ვაჭარნი, ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, დღეს კათოლიკე ყუზანაშვილები აღარავინ არის, ვგონებ გასომეხდენ XVIII საუკუნის ნახევარს, როცა თეიმურაზმა სდევნა კათოლიკენი 1756 წ.

აღმურაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და ცნობილნი მეფეების წინაშე ამათ მომდევარნი უნდა იყვნენ დღევანდელი აღმუროვები.

ყამუზაშვილები. ძველნი ვაჭარნი გასომეხდენ 1752 წ.

ფინდუაშვილები. ძველადვე გამოჩენილნი ვაჭარნი, გასომეხდენ 1751 წ. დღეს ფონდოევი.

ჩითახაშვილები. შეძლებულნი ვაჭარნი თფილისელნი. გასომეხდენ 1766 წ. და მრავალიც სხვანი. ყველას ვერ მოვ-

– 14 –

სთვლით. უნდა მოგახსენოთ, რუმ XVIII საუკუნეში, თფილისში კათოლიკეთა მოქალაქენი და გლეხნი მრავლად იყვნენ, ყველას ვაჭრობა და ხელოსნობა ეკავათ. ამათ უმეტესი ნაწილი სადღეისოდ მოისპო. თფილისში დიდათ შემცირდენ ესენი. მიზეზი შემცირებისა გახლდათ პირველი ის რომ 1751 წ. მეფე თეიმურაზის ბრძანებით კათოლიკენი სდევნეს სასტიკათ, ცხვირებსაცკი უსერავდენ და ამიტომ მრავალნი კათოლიკობიდან სომხობაზედ გადავიდნენ. მეორე: მათი გვარის წევრთა რიცხვი არ შესდგებოდა დიდის რიცხვისაგან. 1795 წ. სასტიკათ ავნო და მოსპო. აქა იქ მგზავრობაც ხშირად იცოდნენ. ვაჭრობისთვის უშორეს ქვეყნებშიცკი მიდიოდნენ. აი ეს გარემოებანიც გახლავსთ უმთავრესად ქართველ კათოლიკეთა რიცხვის მოსპობისა თფილისში.

ჩვენგან დასახელებულ გვარებიდამაც მკითხველი ცხადათ

დარწმუნდება მასზედ, თუ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობას რა დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა თფილისში. თფილისში ყოველთვის იყო მცხოვრებთ რიცხვში 80 ათასი სული და მაშასადამე თფილისის სომეხ ვაჭრებთან ერთად არც კათოლიკეთა რიცხვი იქმნებოდა მცირე. ყველა ამეებიდამ კარგად სჩანს, რომ თფილისში მათ დროს ვაჭრობა გაჩაღებული იქმნებოდა. ქართველ კათოლიკ ვაჭრები ერივნენ ყველა იშვიათ საქონელთა ვაჭრებშიაცკი. თითქმის არ იყო არც ერთი სანივთე მაღაზია და რამის ქარხანა, რომ იგი კათოლიკეებს არა ჰკავებოდათ ხელში. ამიტომაც უფრო იყვნენ იგინი ქებულნი წამხალისებულნიცკი, ამათ აქვნდათ თფილისში ინდოეთს, სპარსეთის, ოსმალეთის და ევროპიელთ საქონელიც ხშირად შემოჰქონდათ შავი ზღვით.

შეიძლება აქ ბევრი რამ ძველად გამოჩენილ ვაჭრებთა გვარები ვერ მოვიხსენეთ, ვინ იცის, უამისობა არ შეიძლება, მაინც ჩვენს გარემოებაში მყოფი კაცი ყველას ვერ შეკრებს. თუ ვინმე ასეთ რამე ნაკლს შენიშნავს, დიდათ დაგვავალებს, თუ ის ჩვენ შესავსებელ გვარებს და მათ ცნობებს დაგვიწერს

– 15 –

და მოგვაწვდის. ეს მეტად კარგი საქმე იქმნება და მით შეიძლება ბევრი რამ იშვიათი მასალებიც შეიკრიბოს და არ დაიკარგონ, გაცოცხლდენ. ამიტომ ვითხოვთ მოტყეებას.

ზარაფნი – მათი არსებობა ძველად – უცხოეთში მგზავრობა და ოქრო-ვერცხლის და თვალ-მარგალიტის მფარველობა თფილისში.

საქართველოში ქართველთ შორის ძველადგან ფულის ბანკები არ იყო. ამის ხსენებაც არ იცოდნენ. არ იყო ბანკები, სადაც შეიძლებოდა ფულის შეტანა და შენახვა სარგებლით. საურთიერთო ნდობის ბანკებიც არ იცოდნენ.

მამულების დასაგირავებელი ბანკებიც არსად იყო.

თუ რამ გირავდებოდა, ყოველივე კერძო კაცთა ხელში უნდა დაგირავებულყო. ვისაც მამული ჰქონდა დასაგირავებელი, ანუ ოქრო ვერცხლი, ყოველივე უცხო, უნუ კერძო პირთა ხელში მრავლდებოდა; გირავნობისათვის სარგებელიც იყო დადგენილი. ამათ წესები ქართულ საკანონმდებლო წიგნებშიაც მოიხსენება. დიდი სარგებლის ამლები შეიჩვენებოდა ეკლესიის მამათა წესებით და სახელმწიფო წესებით სასტიკად სჯიდა.

ფულის გაჭირვება ძველად იშვიათი იყო. არ იყო ხშირად ისეთი რამ შემთხვევები, რომ ფული ვისმეს გასჭირებოდა. მიზეზები ამის იმაში იფარებოდა, რომ ნივთზედ ნივთის გაცვლას დიდი მაზანდა ჰქონდა, კაი გასავალი, ამ გაცვლისთვის მათში არც ეშვებოდა არსებობდა და არც ჩარჩობა, ყოველივე იაფი იყო. რადგანაც აქ სიტყვამ სიიაფე მოიტანა, ამიტომ ვიტყვით ძველ ხორაგთა და ნივთთა მაზანდასაც, თუმც ყოვე-

– 16 –

ლივე ფულით ფასობდა, მაგრამ მრავალ ალაგას ფულზედ კი ირ იყიდებოდა, არამედ ნივთზედ ინაცვლებოდა.

კოდი ორ აბაზად პური იყო. კოდი აბაზათ ქერი, სიმინდიც ასევე. ბრინჯიც იაფი. ფუთი 40 კაპ. ფეტვი და სხვა ასეთნიც იაფად.

თევზეულობა: ზუთხი ლიტრა 40 კაპ. ლოქოც ასე. ხმელი თევზეულობაც ძრიელ იაფი, გირვანქა 3 კაპ. ზეით არ ავიდოდა, დროს მოსავალი თევზიც იაფი იყო, ანუ გელაქნური და სხვანი ხიზილალაც იაფი, ლიტრა 50 კაპ.

ღვინო, კახური ჩაფი ორი აბაზი, ქართლისა აბაზი, სხვა და სხვა კუთხეებშიაც ასევე. არაყიც იაფი, თუნგი 25 კაპ. 30 კაპ. ჭაჭის, 53 გრადუსიანი, ხილის არაყი, ფეტვის, ქერის და სიმინდის ერთობ იაფათ იყო.

ნართი იყო იაფი, შესაფერად, ზომიერ ფასად. ყველას ეცვა ჩოხა, ქალამანი, ჩუსტი და წაღა.

მართალია ფული ძვირი იყო, მაგრამ ყოველივე იაფი იყო, მშვიერი არავინ იყო, აწინდელი ბოსიაკების მსგავსი მაშინ

სახსენებლათაც არ იყო. ანუ ახლანდურათ ცუდათ მოსიარულე და მშიერ ახალ გაზრდებს და ხელოსნებს ვერავინ ნახავდა. ყოველივე მაძლარი იყო.

საქართველოში როგორც ქალაქ ადგილებს, ისე დაბებსა და სოფლებში სახლი ქირით არ იცოდენ. სახლის დამქირავებელი კაცი რომ ენახათ სადმე, ის მათ ერთობ გაუკვირდებოდათ. ავი იყო თუ კაი, ყველას თავის ქოხი ჰქონდა, მიწა მღვთისაგან გაჩენილი, თუმცა პატრონების იყო, მაგრამ მოსახლეობისთვისკი იგი უფასო იყო. ამიტომ მაშინ ეხლანდურათ ქირა არავის აწუხებდა, თუმცა გალაქული პოლიანი სახლები არსად იყო და ქალაქად გაკრულები, მაგრამ რაც იყო და იყო, იგი მაინც იყო შემდავათებული ყოველის არსებისა, ქირის გადახდისთვის არავინ შესწუხდებოდა. თვეების მომავალი ეხლანდურად გულს არავის შეუღონებდა.

– 17 –

არა სთქვათ, რომ ვითომც მე გატაცებული ვიყო ძველის ცხოვრების წერით, არა, მე მაგალითს მოგახსენებთ, აწონ დაწონვა თქვენი საქმე გახლდესთ, აქ ესენი მე მით უფრო მოვიყვანე, რომ მით დამესაბუთებინა ქართველთ ძველი უეშმაკო ურთიერთობა. ქურდი ანუ მპარავი სასტიკათ იდევნებოდა და მეორე მის გაგონება საქართველოში დიდი სირცხვილიც იყო. ყველა ესენი ერზედ ისედა პირობებს ჰვარგლავდა და ისე მოსავდა, რითაც ხალხში ფული დიდს მოთხოვნილებას არ შეადგენდა.

შრომის, ხორაგის და ნივთების გაცვლის წყალობით ყველა გამძლარი იყო, ნივთი ნივთზედ იცვლებოდა ფასის შეფერებით, ისევე საქონელი, ცხოველი, სულადი და ყოველივე არა სულადიც. ამით ერთმანეთს არავინ მოატყუილებდა, სადაც ესეთი გაცვლა-გამოცვლა არ იყო, იქ ფული მუშაობდა და ისიც უნდა ითქვას, რომ ერთ დროს, ერთიც მუშაობდა და მეორეც, გარდა თავადაზნაურების და ვაჭრების.

სოფლის ხალხს ჩოთეულობა და სოფლისთვის საჭიროებანი ქალაქის ვაჭრებთაგან ნისიათ მიჰქონდათ, წლის თავზედ ისინიც ამათ აძლევდენ მოსავალს: პურს, ღვინოს, ქერს, ხილს,

ყველს, ერბოს და ასეთებს. ამის წესები ჩვენში ძველადგან დღემდეც არის დაშთენილი. წინეთ ესეთი წესების კანონების რიგი იყო, ერთი-მეორეს ვერაფრით ვერ მოატყუილებდა, ეხლაკი ყოველივე ბრძოლით შეიმოსა. გარდა არსებობის ახალს ძველთან არაფერი ნათესაობა აქვს.

თუმც ეს ასე იყო, მაგრამ მაინც ვაჭართათვის აღებ-მიცემაში ფული საჭირო იყო, ნამეტურ ვერცხლის და ოქროს სხვა და სხვა საქონლის სყიდვის და შემოტანის დროს. ამიტომ ასეთ ვაჭართათვის და სხვათათვისაც არსებობდენ ზარაფები და ზარაფხანები. თვით ეს სიტყვა არის სპარსული. ერთი და ერთი ძველადგან ასე მიუღიათ ქართველთ და ამიტომ ჩვენც აქ ასე ვხმარობთ ე. ი. ზარაფს.

– 18 –

ადრე ბ. ანტონ ფურცელამემაც შენიშნა *) და დღეს ჩვენც ვიტყვით, რომ ძველად ქართველთ შორის ზარაფნი არ იყვნენ მარტოდ ზარაფნი, არამედ იგინი იყვნენ ბანკირებიც. მაშინდელი მომგირავნენი ესენი იყვნენ, იგინი იყვნენ ჩვენი ბანკირებიცა და კასებიცა. ყოველივე მათს ხელში მიდიოდა, მათ ხელში უნდა გაევილო. ამიტომ ზარაფებს ჩვენში ძველადგანვე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და გავლენა. იგინი მრავლობდენ ქალაქ ალაგებში. ზარაფობა ერთის თაობისაგან მეორეს ხელში გადადიოდა, ანუ მამისაგან შვილზედ, შვილისაგან შვილის-შვილზედ და ასე და ამ გვარად მთელი საუკუნის განმავლობაში ზარაფობა ერთ გვარის წევრთ ეკავათ. ამიტომ მათში ეს ხელობა, ანუ ზარაფობა უფრო კარგად ვითარდებოდა და გარდა ამისა, ზარაფებს მოგებაც ხელში უგროვდებოდათ, უკანასკნელი სიმდიდრითაც გამოჩენილები ხდებოდნენ. ძველად საქართველოში ზარაფები განთქმულ იყვნენ შეძლებით. მთელს თფილისში განთქმულ იყვნენ ძველის ძველადგანვე ზარაფები: აბულიშვილები, მომზიაშვილები, ზარაფისშვილები და სხვანი. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ყველა ეს ზარაფნი ქართველ გვარის კათოლიკენი იყვნენ. სადღეისოდ მათის შთმომავლობის თფილისში აღარვინ დაშთა. მოისპო ეს გვარნი თფილისში. ხსენებულ გვართა წევრთ გარდა სხვა გვარის კაცნიც იყვნენ

ზარაფბათ, მაგრამ ჩვენ მათი ცნობა არა გვაქვს, ხოლო ის კი ვიცით, რომ მათი რიცხვი ყოველთვის დიდი ყოფილა და შეძლებულნიც. ამის ნიშანი გახლავსთ თვით ის გარემოებაც, რომ თფილისში XIX საუკუნეში ზარაფთა შთამომავალის ერთის გვარი ზარაფოვი გახლდათ.

ჩვენებურმა ზარაფებმა ყოველთვის კარგად იცოდენ ოქრო ვერცხლის წონა და მისი ფასი, ე. ი. მაზანდა საყოველთაოდ თავ თავის დროის კვალად. ამას გარდა იცოდენ ყველა აღმოსავლეთის ერთა და ხელმწიფეთა ფულები როგორც ახალ დროის, ისევე ძველის დროის. გარდა ამის იცოდენ ქართული ძველი და ახალი ფულებიც და მათი სინამდვილე და შესაფერი ფასი. ყალბი ფულის მოჭრა ჩვენში ჭკაჭანებათ არ იყო.

*) ბანკები და მათი მნიშვნელობა. 1884 წ. თფ.

– 19 –

ყოველი ზარაფის სახლი და საწყობი რამდენათაც იყო ზარაფხანის მინაგვარი დაწესებულება, იმაზედ მეტი იყო მუზეუმის მსგავსი მოწყობაცა, რადგანაც აქ თქვენ ნახავდით ბევრს ანტიკა ძველს ფულებს, და მასთან ოქროს ნივთებსაცა. ერთის სიტყვით, ძველი ქართველი ზარაფი რამდენათაც ბანკირი იყო და მსესხებელი გამგე სარგებელით, იმდენათვე იგი იყო ნუმისმატიკიც. ზარაფთა ასეთი ვითარება ჩვენმა მეფეებმაც კარგად იცოდნენ, ამიტომ მათ ზარაფნი ყოველთვის დიდს ნდობასა და პატივში ჰყვანდათ.

ზარაფნი თუ რამდენად მნიშვნელოვან ხარისხს ასრულებდნენ თავის დროს, ესა სჩანს იქიდანაც, რომ თვით სამეფო ფულის საჭრელი ქარხანა და ფულის შესანახი სახლიცკი ზარაფხანად იწოდებოდა და აქ ხშირად თვით ზარაფნიც იყვნენ ხოლმე მიწვეულნი ნაშალის და ფულის შლის გამო. აღსანიშნავია ისიც, რომ ზარაფთა ჯილდო ფულის შლის და ნაშლის გამო ერთობ მცირე იყო. უბრალო რამ ფასი იცოდნენ, კაცი რასაც იმ დროს ადვილად ვერსად დაახურდავებდა, გინდ ნაშლის ფასი ერთი ათად გადაეხადნა, იმას ზარაფთან უბრალო ფასად დაახურდავებდა. ზარაფთა წესი ჩვენს დროშიაც

ისევე იყო და იგინი თუ ახურდავებდენ რამეს, რუსულ მანათში კაპიკს იღებდენ, თუმანში შაურს და ასე და ამგვარად.

ჩვენი მეფეების დროს ზარაფებს აქვდათ ისეთი შნო და მოხერხება, რითაც საქართველოში იგინი უფლებას ღებულობდენ და აზიის ყველა სახელმწიფოებში ქართულს ფულებს თავისუფლად სცვლიდენ და ახურდავებდენ სხვა-და-სხვა ტომთა ფულებზედაც. ამის წარმოება მათში ისე იყო გავრცელებული, რაის გამოც მათ ხშირად უხდებოდათ მგზავრობა სპარსეთს, ოსმალეთს და მოგროვილ ფულების გადაცვლა, გასაღება, რაც მათგან შრომასაც ითხოვდა.

ზარაფებმა შუაკაცობა და თავდებობაც იცოდენ. ძნელად, რომ ამათგან მოგირავნის რამე გაყიდულიყოს, ეს შეუძლებელი

– 20 –

ლი იყო და არ საქნელი. საგირავნო საქმეებში თუ ზარაფი ერია, მაშინ ყოველივე მშვიდობით გათავდებოდა, აქ არავინ რას იზარალებდა და წააგებდა. ამიტომაც იყო, რომ ძველად ზარაფების შუაკაცობას ყველა ნატრობდა. იგინი მცოდნე პირებად მიაჩნდათ ასეთ საქმეებში და მართლაცა და იგინი მცოდნენიც ყვნენ.

მათგან არავის რა წაერთმეოდა ჯარიმად მის გამო, რომ დროზედ ვალი ვერ გადაეხადა. სარგებელს ერთი ორად ვერავის გამოართმევდენ. ასეთს უსამართლო საქმეებს ყოველთვის ერიდებოდნენ, მიტომც მოხდა, რომ ზარაფებმა ძველადგანვე ისახელეს თავი და კაი შეძლების, აღებ-მიცემის და ენების ცოდნის გარეშე იგინივე იყვნენ ქებულნი შუა კაცნი, მაშვალნი და შუამავალნიც. ფულის დახურდავების, გაცვლა-გამოცვლის და ასეთ საქმეთა შუა კაცობა მათ ევალებოდათ თვით მეფეთაგან. ზარაფი უსათუოდ წიგნის მცოდნე უნდა ყოფილიყოს, უამისობა მისი არ შეიძლებოდა XVIII საუკუნეში საქართველოში მეტად კარგი ადგილი ეკავათ. იგინი თვალთ საჩენს მნიშვნელობას იჩენდენ ყველა საქმესა და ნაწილში.

ზარაფნი თავიანთ ხელობის ცოდნის გარეშე ვაჭრობაშიც

კარგად იყვნენ დახელოვნებულნი, ყოველმა ზარაფმა იცოდა ალებ მიცემა, საქონლის მაზანდა და ისიც, თუ როდის რაფერად სად როგორი ნივთი ფასობდა. ეს მათთვის საჭიროც იყო, რადგანაც ხშირად იყო, რომ ხორაგეულობის მაზანდა ფულის

მაზანდაზედაც მოქმედობდა, ხან მალლა იწევდა ფასი და ხანკი დაბლა. ამიტომ ზარაფი ერთსა და იმავე დროს ზარაფობას გარდა კაი ვაჭარიც უნდა ყოფილიყოს. ასეთი ზარაფები ან თავისით ცალკე აწარმოებდა საქმეებს, ანუ რომელიმე დიდს სოვდაგართან მიკედლებული-მიაზანაგებული იქმნებოდა.

სოვდაგრებასა და ზარაფობას კაი ურთიერთ კავშირი აქვდათ, ორივე შეძლებულ არსებობათ ითვლებოდა და ამიტომ განწყობაც აქვდათ. ზარაფივით სოვდაგარიც მაშინ

– 21 –

იქმნებოდა, როცა მას საკმარისი შეძლება ექმნებოდა და ტყავის პარკები და ქილები ოქროთი სავსე. ასე და ამგვარად რამდენადაც სოვდაგარი შეძლების პატრონი იყო და გავლენიანი, იმდენი მას მჭიდრო კავშირი აქვდა ზარაფთან. თფილისში როგორც ზარაფნი მრავლობდენ, ისევე სოვდაგრებიც. სოვდაგარმაც ყოველთვის იცოდა ზარაფივით ყველა ქვეყნის ალებ-მიცემის საქმე, ოქრო-ვერცხლის მაზანდა და აქა იქ საფუძვლიანად მგზავრობა. საქართველოს სამეფოს არსებობა ამათ საჭიროებდა, მიტომ იგინიც მრავლობით არსებობდენ. ჩვენი მეფობა დაეცა. სხვა წესები დაარსდა, გაიხსნა ბანკები, გაჩნდა კასები, ფულის გამსესხებულნიც, გირავნობის სხვა წესები შემოვიდა, სულ სხვა სამართალი და წესები გაჩნდნენ და ამიტომ საქართველოში ზარაფობაც მოისპო. დღეს ზარაფნი სამთლით საძებარია. თფილისს გარეშე საქართველოს სხვა კუთხეებშიაც უნდა ყოფილიყვნენ ზარაფნი, მაგრამ ჩვენ მათი ცნობა არა გვაქვს.

ვიციტ მხოლოდ, რომ XVIII საუკუნეში გორში, ქართველ კათოლოკეთა შორის ორი შეძლებული ზარაფი ყოფილა: იქმნება ამათ გარდა სხვებიც იყვნენ, მაგრამ სხვების შესახებ ჩვენ ცნობა არ გვაქვს, მარტოდ ესენი არიან მოხსენე-

ბულნი. და ამათ გვარი და სახელები ზარაფობით ქართველთ მეფეთა დროის გორის ცნობილ ძველ მოქალაქეთა მოხსენების კონდაკის წიგნში. სტეფანეს შვილი და ზარაფიშვილი ვგონებთ უკანასკნელი ნათესავი უნდა იყოს თფილისელ კათოლიკე ზარაფიშვილებისა. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ თფილისელ ზარაფოვებიცკი გორელ ქართველ კათოლიკეთ სახლიკაცთ მონათესავენი უნდა იყვნენ. თუ გორის კათოლიკეთაგან ზარაფთა რიცხვი ერთ დროს ორი იყო, უეჭველია სხვანიც იქნებოდენ. უეჭველია, რომ ძველად გორს გარდა ზარაფთა რიცხვი სხვა ქალაქებშიაც იქმნებოდა, თელავს, სიღნახს და იმერეთსაც ხომ არ აკლდებოდა ზარაფობა ოსმალთა სახელმწიფოს არსებობის წყალობით. მთელს დასავლეთს ქართველობაში ზარაფე-

– 22 –

ბი აქა იქ იყვნენ. ასევ მრავლობდენ ახალციხეში. აქ ზარაფთა რიცხვი ყოველთვის ახალციხის ქართველ კათოლიკეთაგან შესდგებოდა და ეს ზარაფნი ხშირად მოგზაურობდენ იმერეთში. იქ ამათ გადაჰქონდათ და გადმოჰქონდათ ოქრო, ვერცხლი, ფული და ყოველივეს სცვლიდენ აქა იქ საჭიროების გამო. ქუთაისში XVIII საუკ. ზარაფთა რიცხვი თვალთ საჩინოდ ყოფილა. იქაც საჭიროება ითხოვდა ამათ და ამიტომ იმერეთის მეფე და ბატონიშვილებიც ახალციხურ და ქუთათურ ზარაფთაც შესაფერს პატივს აგებდენ. ზარაფნი იქაც სახელოვნებდენ. ამათს საჭიროებას იქაური ალებ-მიცემაც ითხოვდა, ნამეტურ ებრაელთა ვაჭრობა, ფულის გროვება, აქა იქ უცხო სახელმწიფოებში მოგზაურობა და ვაჭრობა.

დღეს ქუთაისში და მთლათ იმერეთში ზარაფების ხსენებაც აღარ არის. მე დარწმუნებული ვარ, რომ იმერეთ შორის ამ საქმიანობის არსებობის ცნობაცკი არავის ექმნება. იყო ისეთი წეს-ჩვეულებაც, რომ ზარაფნი სახელმწიფოსაგან ყიდულობდენ სხვა და სხვა საქონელს ფულზედ, მერე ამ საქონელს სცვლიდენ სხვა და სხვა ნივთზედ. თვით მეფე გიორგიც კი, რომელსაც ზარაფებთან ლაპარაკი ერთობ ერიდებოდა, თვით მასაცკი უხდებოდა ზარაფებთან საქმის დაჭერა. დღესაც ოსმალეთსა და სპარსეთშიაც ზარაფებს დიდი ხმა და გავლენა

აქვსთ ყველა დაწესებულებაზედ. ზარაფნი იქ დღემდე სახე-
ლოვნებენ, თუმც ისიც კი უნდა ითქვას, რომ იქაც მათ-
ვე მხვედრი მოველინებათ, რაც საქართველოსა და იმერეთში
მოველინა. ასეა ყოველივე და ბევრი რამ ისპობა შეუმჩნე-
ვლად და უცნობლად. ზარაფთა რიცხვი ძველად ბათუმსა და
ფოთშიაც ყოფილა. ფოთში ამის ნიშანი აღარსად არის და
ბათუმში კი ორ ალაგას ვნახე. საზოგადოთ უნდა ითქვას,
რომ ზარაფნი უფრო მრავლობდნენ იქ, სადაც ვაჭრობა იყო
აღორძინებული, საქარხნო საქმენი, ქარვასლები და სხვა
ასეთნი დაწესებულებანი, რაიც ხელს უწყობდა ვაჭრობას
და ხელოსნობის წარმატებას. ესევე გარემოება ჰბადავდა

– 23 –

და ასულდგმულებდა ზარაფთა რიცხვს. სადღეისოდ ამათი
რიცხვი მიტომ შემცირდა, რადგანაც საქართველოში ოთხსავ
კუთხივ ვაჭრობა აღორძინდა და ამისთვის კიდეც გაჩდენ სა-
ვაჭრო ბანკები, კასები და სხვაც ამ გვარნი, რომელთაც ზარაფ-
ფობა შენაცვლეს და იგინი სწევენ დღეს ზარაფობის მაგი-
რობას. დღეინდელი ზარაფები – თანამედროვე ბანკებია.

გორის ქართველ კათოლიკეთ ვაჭრები XVIII-საუკ.

ბოლომდე.

ზუბალაშვილები: ანდრია, ივანე, გიორგი, მერაბი და სხვა-
ნიც მრავალნი. ამათ ვაჭრობა აქვდათ ძველადგან, როგორც
გორის მკვიდრთ თფილისშიაც სცხოვრობდენ და ვაჭრობდენ.

ხოსროაშვილები. დღეს ხოსროევი, ძველნი ვაჭარნი.

ყანდინაშვილები. ზოგნი გააზნაურებულნიც, ცნობილნი
ვაჭარნი. დღეს ყანდინოვი.

დავრიშაშვილები. ცნობილნი ვაჭარნი ძველის ძველადგანვე.
ამათ შთამომავალნი დღესაც სცხოვრობენ გორს.

მებურნუთესშვილები. შემდეგ დაწინაურებულნი, ვინაიდგან ახალი გაფრანგებულნი იყვნენ და პატრები ეხმარებოდენ.

ალპაპაშვილი. გამოჩენილი გვარი ვაჭრობის მხრით ძველადგანვე.

ამირაღაშვილები. დღეს ამირაღოვი. კათოლიკობას ძველადგანვე დაკავშირებულნი. ვაჭრობით განთქმულ იყვნენ მთელს ქართლში და უცხო ქვეყნებშიაც მგზავრობდენ.

შიხინაშვილები. მოხსენებულნი არიან როგორც წარჩინებულნი ვაჭარნი გორში და მის მიდამოებში.

საკაშვილები. ცნობილნი მეფე ერეკლეს წინაშე და კა-

– 24 –

რგის ვაჭრობის გამო მრავალ ნაირად პატივცემულნიც და სხვაფრივადაც დაწინაურებულნი. ეს გვარი გორში ძველადგანვე იქმნა სახელდებული: ზოგნი ტერ-საკოვათაც იტყვიან სააკაშვილებს, ზოგნი – სააკაძეთ, სააკოვათაც, რადგანაც ერთ იმათგანს სააკა რქმევია სახელად.

ყორხმაზისშვილები. ცნობილი ვაჭარი და მასთან შეგნებულიც.

ანტონაშვილი. ანტონოვი დღეს. იყვნენ ცნობილნი ვაჭრები. კათოლიკებს გარდა სომხებიც არიან ანტონოვებში. ზურაბ ანტონოვი სომხის სჯულის იყო.

მიხდურაშვილები. იყვნენ დიდი პურისა და ხორაგეულის პატრონი ვაჭრები ძველად.

ხუდადელი. ანუ ხუდადოვი დღეს. ზოგნი სომეხნიც არონ მხოლოდ სჯულით.

ამირაანი. ძველადგანვე ვაჭრები, ცნობილი კათოლიკენი. ზოგი სომეხია ამათ გვარში.

დიარაშვილები. ზოგნი კათოლიკენი არიან და ზოგნი სომეხნი, ვაჭრობას მისდევდენ ძველადგანვე.

მამუჩარაშვილები. ძველნი ცნობილნი ვაჭარნი ჩითეულობით და ყაზაზობით.

ჩარჩიშვილი. დღეს ჩარჩიევათ წოდებულნი, ამათ შთამომავალნი. ძველადგანვე ცნობილნი გორში ბაზაზობით და წვრილმან ვაჭრობით, სომეხნიც არიან.

ალიბეგაშვილები. მესხეთიდან მოსულნი გორს და წინ წასულნი ვაჭრობით, ცნობილნი მეფე ერეკლეს წინაშეც.

სტეფანეშვილები. ცნობილნი შეძლებულნი ზარაფნი გორში და მის მიდამოებშიაც. იყო მეფის წინაშეც ცნობილი 1775 წლიდან.

მურადაშვილები. განთქმულნი ვაჭარნი გორში სხვა და სხვა სანოვაგით. დღეს მურადოვები, მესხეთიდან მოსულნი გორს ძველადგანვე.

– 25 –

თავლიდარაშვილები. წვრილმან საქონელთა ვაჭარნი და შეძლებულნი თავის დროის კვალად მავალნი სპარსეთსა და ოსმალეთსაც საიდანაც საქონელიც შემოჰქონდათ.

ქერქიშვილი. ცნობილნი ძველადგანვე გორში ქურქჩის ხელობით და მერე თფილისსაც გადმოსულნი ამათ სახლი კაცები.

ფირუმაშვილები. დღეს ფირუმოვები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. ცნობილნი ვაჭრობით მთელ საქართველოში. ფარუმოვები სომეხნიც არიან.

ჭარაშვილები. დღეს ჭარუოვი, ძველთაგან ვაჭრობით ისე წავიდნენ წინ, რომ მეფეთაგან მათ ამის გამო აზნაურის-შვილობაც ებოძათ.

გვარამდინიშვილები. ძველის ძველნი ვაჭარნი, განთქმული აღებ-მიცემით და სპარსეთიდან ქალაქის შემომტანნი.

ბაქრაძე. XVII საუკ. გაფრანგებულნი და ცნობილნი ვაჭარნი XVIII საუკ. გორში.

ბერბუკაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და ცნობილნი როგორც უცხო სახელმწიფოებში მავალნი. კარგი აღებ-მიცემის მქონნი.

ზემო ხსენებულ ვაჭრებს გარდა გორში სხვანიც იყვნენ მრავლად ვაჭრები. ვაჭრების რიცხვი შესდგებოდა კათოლიკეთაგან, სომეხთა და ებრაელთაგანაც. გორში ყოველთვის იყო 15 ათასი მცხოვრებნი. ვაჭრობა აქ კარგად იყო გაჩაღებული, რადგანაც თფილისს შემდეგ ქართლის შუა გულს ცენტრს იგი შეადგენდა. მარტოდ კათოლიკეთა სავაჭრო დუქნების რიცხვი გორში 200 მდე იყო ყოველთვის, კათოლიკობაც დიდი იყო

და თითო ოჯახში 20-30 სული სცხოვრებდა ერთად. გორის კათოლიკეებში არიან ზოგნი ისეთი გვარის წევრნიც, რომელთა სახლი-კაცები გრიგორიანები და მართლ-მადიდებელნიც ჰყავსთ. 1751 წ. როგორც თფილისს, გორშიაც სდევნეს კათოლიკენი და ამიტომ მრავალნი სომხობაზედ გადავიდნენ. ამან საკმარისად შეამცირა გორში ქართველ კათოლიკეთა რიცხვი.

– 26 –

გორის ქართველ კათოლიკ ვაჭრები სავაჭროდ მგზავრობდენ სპარსეთს, ინდოეთს, ოსმალეთს, რუსეთს და პატრების საშუალებით თვით ევროპაშიაც მიდიოდნენ. იქიდგან მათ შემოჰქონდათ ყულა ნაირი საქონელი: ჭურჭელი, ჩითეულობა, მინეულობა, ძაფეულობა, სხვა და სხვა იარაღი, საათები და მრავალიც სხვანი ამ გვარნი, რასაცკი საქართველოში გასავალი აქვნდა. საქართველოდამაც გაჰქონდათ მათ სხვა და სხვა საქონელთ და მასალა. გორელი ვაჭრები მრავლად და ხშირად დადიოდენ ეკატერინეს იარმუკობაზედ და მათ საქართველოში დიდი ძალი საქონელიც შემოჰქონდათ რუსეთის ნაწარმუებისა. ქართლში პირველად ამათგან განევერცო ჩაი შაქარის ვაჭრობა. ალებ-მიცემის მხრით თფილისის ქართველთ ვაჭრებს საკმარისად ეთანაბრებოდნენ, უთანასწორდებოდნენ. სამწუხაროდ გორის ძველ ვაჭრების ალებ მიცემის შესახებ ბევრი არაფერი ცნობები სჩანს. კათოლიკეთ ვაჭრობა გორში დღეს დაცემულია, მოსპობილი.

ახალციხეს და მის თემის მოვაჭრენი

XVIII საუკ.

ახალციხეში ვაჭრობა მძლავრად იყო განფენილი და საქართველოს ყველა კუთხეებსაც აქედამ ეფინებოდა. მაგრამ დღეს კი ახალციხეში ქართველთ ვაჭრობა მოსპობილია და დაცემული. იქ ძველებურად კათოლიკენი ვედარ მრავლობენ. აი ზოგ ძველ ვაჭართა გვარები.

ბეგოვი. ძველნი მოხელენი და ვაჭრები მამა პაპით. კათოლიკენი.

– 27 –

ფალაშოვები. კათოლიკენი-ფალაშათი. ვაჭარნი მამა პაპით. კათოლიკენი.

მეფისანი განთქმულნი ვაჭრობით და ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან.

აზნაუროვები ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და განთქმულნი ვაჭრობით, ახალციხიდანამ აქეთ იქითაც გადასახლდენ.

დათებოვები. დათიაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი და მავალნი ვაჭრობით ოსმალეთს და სხვაგანაც. ამათ შთამომავალია აწინდელი ახალციხელი დათებოვი. იხილეთ ამაზედ ქვემოდ.

გოკიელოვები. ახალციხეს დაწინაურებულნი და მერე ქუთაისს გადასახლებულნი.

ფირალოვები. ძველნი ვაჭარნი და ახალციხეს ცნობილნი, განთქმულნი, როგორც სამსონ ფირალოვი ახალციხელი და სხვანი.

კაიაბეგოვები. განთქმულნი ძველადგანვე ვაჭრობით და შემდეგ დროს თომა კაიაბეგოვი.

საბაევი. ახალციხეს განთქმულნი და აქედამვე გასული როგორც ანტონ საბაევი-ნიკოლოზის მამა. მამა პაპით ვაჭრები.

გოზალოვები. კოჭათი. პირველნი ვაჭარნი ახალციხეს და აქედამვე გასულნი.

ფაფაზოვები. იგივ მოცოშვილები ანუ მამაცაშვილები. ძველადვე გასულნი ვაჭრობისთვის სტამბოლს და სხვაგანაც, როგორც პეტრე ფაფოზოვი.

სარიევი. სოფ. ბოლაჟურელი. ძველადგანვე განთქმულნი

ვაჭრობით და უცხო ქვეყნებშიაც მავალნი.

ბეთანოვები. ძველადგანვე გამოჩენილი ვაჭრები და უცხო ქვეყნებში მავალნი.

გურგენბეგოვი. ძველადგანვე წინ წასულნი ვაჭრობით და აქა იქ სხვა და სხვა უცხო ქვეყნებში მავალნი ვაჭრობისთვის.

ოზმირიანი. ძველადგანვე წინ წასულნი ვაჭრობით, სტე-

– 28 –

ფანეს მამა პაპანი მგზავრობდენ სპარსეთს, ინდოეთს, ოსმალეთს და ევროპას.

ქილიმუზაშვილები. მრავლად აღორძინებული და წინ წასულნი.

მღებრისშვილები. ცნობილნი ვაჭარნი ახალციხეს და მის თემს.

ასლანოვები. განთქმულნი ვაჭარნი და ხელოსნები აღორძინებული ვაჭრობით. შემდეგ გადასახლდენ ქუთაისს.

ოციხელები. ძველადვე ვაჭრობის გზაზედ დამდგარნი და გადასახლებულნი ქუთაისს. მავალნი ვაჭრობისთვის უცხო ქვეყნებშიც. ამაზედ იხილეთ ამავე წიგნში.

ფეიქაროვები. ახალციხეს აღორძინებულნი და ვაჭრობით ცნობილნი.

თუმანიშვილები. ახალციხეს აღორძინებულნი და წინ წასულნი ვაჭრობით. მერე გადასახლებულნი გურიას – ოზურგეთს, ქუთაისს და ყველგან დიდათ დაწინაურებულნი ვაჭრობით და აღებ-მიცემით.

გულასპიშვილები. მოისპო კათოლიკეთ რიცხვი.

ყანდინოვები. ძველნი ვაჭარნი და აქედან გადასახლებულნი გორს და თფილისს.

ნარიბეგაშვილნი. ძველნი ვაჭარნი. ზოგნი გასომხდნენ ძველად.

ნასყიდაშვილი. ამათ შთამომავალნი არიან დღევანდელ ნასყიდოვები.

ნავროზაშვილები. განთქმულნი და ძველადგანვე წინ წასულნი ვაჭრობით.

ზუბალაშვილები. განთქმულნი ვაჭრობით ძველადგანვე.

ახალ დროს ერთ ამათგანი იყო კარგი ოქრო მჭედელი.

მებამბეშვილები. მართლაც მებამბეთ და ვატების კაი ქარხანის მქონი ძველად.

ტეტიაშვილები. ძველადვე ვაჭარ ხელოსნები და აქა იქ მავალნი ხელოსნობა-ვაჭრობისთვის.

– 29 –

კანდელაკიანი. ძველად დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ვაჭრობისთვის აქა იქ მავალნი.

ბაღინაშვილები. ძველნი კათოლიკენი და ცნობილნი ვაჭრები რუსობის დრომდე.

აღომაშვილები. ცნობილნი ვაჭრები ახალციხეს და მათ თემს.

ნებიერიძენი. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და დიდათ განთქმულნი ვაჭრობით.

ისარლოვები. (ზურსიძე) ცნობილნი და ძველადგანვე დიდათ განთქმულნი ზოგი წევრნი ამათ გვარისანი.

ოქროაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და განთქმულნი ვაჭრობით. ვგონებთ ქართლის და ქიზიყის ოქროაშვილები სამცხიდან უნდა იყვნენ გადმოსულნი გათათრების გამო XVII საუკ. ნახევარს.

ავთანდილოვები. ცნობილნი ვაჭარნი და შეძლებულნი ძველად.

გარსევანოვები. განთქმულნი შეძლებით და კარგი ვაჭრები მთელს კუთხეში.

აბასაძეები. ზოგნი აზნაურნი, ოსმალთაგანაც პატივცემულნი და შეძლებულნი ვაჭრები ძველად.

კიკნაძეები. კათოლიკენი. გამოჩენილნი ხელოსნები და ვაჭრები.

მახარობელიძენი. ცნობილნი ხელოსან-ვაჭრები ახალციხეს.

რატიშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი და გამოჩენილი ალებ-მიცემაში.

ვგონებ ეს გვარებიც კმარა მის საბუთათ, რომ ვიცოდეთ, თუ ოსმალეთის მფლობელობის დროს ახალციხეში როგორ იყო აღორძინებული ქართველ გვარის კათოლიკეთა ვაჭრობა.

ჩვენ ყველას აქ ვერ მოვსთვლით. ახალციხეში 1829 წ. მცხოვრებთ რიცხვი 20 ათასამდე ირიცხებოდა. მარტოდ კათოლიკეთ რიცხვი იყო 16 ათასი, ყველა ესენი იქ მისდევდენ ვაჭრობას და ხელოსნობას. ოსმალთა მფლობელობის დროს

– 30 –

ქართველ კათოლიკობა მთლად ხელოსნობას და ვაჭრობას გაჰყვა. გვარებსაც უმეტესად იგინი თავიანთ ხელობის და ალებ-მიცემის სახელებით ირქმევდენ ოსმალურად: მაგალითებრ ყაუხჩოვი – მექუდე, ყალაიჯოვი – მერკინე, ჩარახჩიანი – მექალამნე

და ასეც სხვანი მრავალნი. ამიტომ ეს გვარები ჩვენ გვეხამუშება და სომხის ან თათრების გვარები გვგონია.

ახალციხელ ვაჭრებს და სოვდაგრებს დიდი ხმა აქვნდათ ოსმალთა გამგეობის დროს. იგინი ვაჭრობით ფეხზედ იყვნენ და ცოცხლად მიჰყვანდათ სავაჭრო საქმეები. ახალციხიდან იგინი სავაჭროდ მგზავრობდენ ინდოეთს, სპარსეთს, ქურთისტანს, ეგვიპტეს, ოსმალეთს, რუსეთს, ყირიმს, ევროპას, საფრანგეთს, იტალიას, ავსტრიას და სლავიანთა ტომში. იქიდან ამათ შემოჰქონდათ დიდი ძალი საქონელი, საქონელი ყველა ნაირი. სტამბოლში აქვნდათ ძველადგანვე გახსნილი კარგი ქარვასლა. ახალციხიდან ამ ვაჭრებს მრავლად შემოჰქონდათ სხვა და სხვა ევროპიული და აზიური ძვირფას საქონელი თფილისს, გორს, ქუთაისს, გურიას, სამეგრელოს და ყველგან დიდის წარმატებითაც ავრცელებდენ. ქართლს და იმერეთში ამათ გადმოსვლას და ალებ-მიცემას მეტად დიდი საინტერესო ისტორია აქვს.

გოკიელოვების სავაჭრო და საგვაროვნო ცნობა

(ნაამბობი იოსებ ივანეს ძე გოკიელოვის მიერ)

იოსებ ივანეს ძე გოკიელოვი 75 წლებს მისული მოხუ-

ცია, ქართველი კათოლიკე. ახალციხიდან გადასულნი ქუთაისს. კარგი მეხსიერების პირია. სიტყვა პასუხიანი და მახვილ გონიერი. ბევრი ძველი ამბების მცოდნე, მტრფობელი განვლილ

– 31 –

საწუთროების ნატვრით და ქებით მომგონებელი ძველის ამბებისა. დავიწყით მაშ იხვე ამ იოსებ ივანეს ძის სიტყვით და ამბებით.

გოკიელოვების წინაპარნი მეგრელები ყოფილან. ძველად ამათ წინაპართ სამეგრელოში უცხოვრიათ ს. ცივს. ამათ წინაპართა გვარი – ეჯიბია არის. ზოგნი ამ გვარის წევრნი აზნაურიშვილებიც არიან. ძველად ამ გვარის წევრთა რიცხვი დიდათ ყოფილა გამრავლებული თავიანთ დროს. მათ დადიანების წინაშე საკმარისი მნიშვნელობაც ჰქონდათ. ამათ წინაპართა მნიშვნელოვან ხანას თვით მათივე გვარის სახელ-წოდებაც გვაუწყებს.

სიტყვა ეჯიბია – წარმომდგარია სახელ წოდების მოხელეთა „ეჯიბიდამ“ – ეჯიბია არაბული სიტყვა არის და საქართველოში ძველადგანვე შემოსული და გავრცელებული. ეჯიბს ქართველნი კარის კაცად აღიარებდენ, ჩვენი მეფობის უკანასკნელ წლებს მდაბიო ხალხში ეჯიბი ამას ნიშნავდა. მეფის კარის წინაშე მდგომი: კარის კაცი – ანუ აზნაურის შვილიო. არაბულად-კი ეჯიბი ნიშნავს თურმე – წინა-მდეგი (მდგომი) მეფეთა; მეფის მაგიერ მოლაპარაკე. ასე ხსნის ს. ორბელიანი თავის ლექსიკონში. ვახუშტი სწერს:

– „ამის ხელისა იყვნენ ყოველნი ტაძრეულნი მეფისანი და ნადიმისა. იგივე მიუგებდა მეფის წილ და ამას ეტყოდნენ დარბაზისერნი, რაიცა ენებათ მეფასა მოხსენებად და თავის წინაობას შინა ვერვინ შევიდის მეფისა თვინიერ მისსა“ და სხვანი. ეს თანამდებობა ახდიანდელ Камереръ-ს უდრისო ამბობს პ. უმიკაშვილი. ამ შენიშვნიდამ სჩანს, რომ იგინი ჩვენი სამეფოს წინაშე კაის თანამდებობის უნდა ყოფილიყვნენ.

XVIII საუკუნის ნახევარს რაღაც მიზეზების გამო სამეგრელოს მთავარი დადიანი ეჯიბიებს რაღაც მიზეზების გამო გადაჰკიდებია. მათში უსიამოვნება ასტეხილა. მიზეზი ამისი

უცნობია, მხოლოდ საქმე მითი ბოლოვდება, რომ სამეგრელოდამ ეჯიბია დადიანს უჩუმრად სცილდება და მიდის ახალ-

– 32 –

ციხეს, იქ ოსმალეთის ქვეშევრდომ ქართველ კათოლიკთ ეკედლება და მათის მფარველობის ქვეშ სცხოვრებს. შემდეგ დროს კათოლიკობასაც უერთდება და ოსმალეთის ქვეშევრდომათაც ეწერება. ეს პირი უნდა იყოს იაკობ ეჯიბია, ანუ სხვა ვინმე, მაგრამ რადგანაც სხვაზედ ცნობა არ გვაქვს, ამიტომ ჩვენ იაკობს ვსთვლით, ვინაიდან თვით გოკიელოვების გვარის წევრთაც ასე აქვსთ განსაზღვრული, კათოლიკის სარწმუნოებაში მყოფ მამა მთავრად იაკობს სთვლიან.

იაკობ გოკიელოვის დაბადება უნდა ეკუთვნოდეს 1740 წლებს, რადგანაც ამის შვილი ივანე 1780 წლებში რომში მიდის მოწაფეთ. მ. თამარაშვილის სიტყვით რომის კრებას ფიცს აძლევს სასწავლებელში ერთგულად სწავლისთვის. იაკობს მეორე შვილიც ჰყოლია – თომა. სხვა შვილების ცნობა ჩვენ არ გვაქვს. ცოლიერების შესახებ უნდა ითქვას, რომ იაკობს, ანუ აკოფას ცოლი ახალციხეში უნდა შაერთო, რასაკვირველია კათოლიკის ქალი. შემდეგ დროს იაკობი ვაჭრობით და აღებ-მიცემით კარგად დაწინაურებულა. ბოლოს ახალციხიდან სოფელს გოკიას გადასულა და იქ დაუწყვია აღებ-მიცემა.

იაკობს ჯავახეთში ისე კარგად წასვლია ვაჭრობის და აღებ მიცემის საქმე, რაისა გამო მისთვის საპატიოდ ბატონჯანა უწოდებიათ, ანუ აღა-ოსმალურ თათრულად, როგორც ეს ჩვეულებად აქვდათ, რომ მოწინავე პირთ ბეგი, ალია-ბეგი ეთქვათ, კიდევ აღა და ეს ქართულად ნიშნავდა ბატონჯანას. ივანესაც ასე ეწოდება – ბატონჯანას შვილოდ. ჩვენის მოსაზრებით,

იაკობისშვილი ივანე უნდა დაბადებულყო 1762 წლებს, იქნება ორი ან სამი წელი აქეთ, რადგანაც 1780 წ. იგი როგორც ვსთქვით უკვე რომშია სასწავლებლად. იაკობის გარდაცვალება მიეწერება 1795 წლებს. ივანეს რომიდან დაბრუნების ამბავი ჩვენ კარგად არ ვიცით, უეჭველია იგი 1785-90 წლე-

მდე უსათუოდ დაბრუნდებოდა. ერთი საკვირველი ის არი, რომ ივანე რომში წასულა სასულიერო სწავლის მისაღებათ, იქ საქმეს ისე აწყობს, რომ სასულიერო სწავლის მიღების

– 33 –

შემდეგ სასულიერო წოდებაში კი არ შედის, არამედ აღებ-მიცემის ასპარეზზე ადგება.

ივანეს დაბრუნება საქართველოში და ცოლის შერთვის საქმე ბურუსით არის მოცული. ხოლო ამ ივანეს ეძლევა შვილები და ერთი ამათგანია ვაჟი-ივანეს კვალად, რომლისგანაც დაბადებულა იოსებ ივანესძე გოკიელოვი. ამის დაბადება უნდა მიეწეროს 1831 წ. რადგანაც თვით სთქვა იოსებ ივანისძემ, რომ 1904 წ. 75 წლისა ვარო. იოსების მამა ივანეც ვაჭრობის გზაზედ მდგარა, ესა და თავის ძმები ქუთაისში გადმოსახლდენ ვაჭრობისთვის 1830 წლებს, ესე იგი რუსთაგან ახალციხის საქართველოსთან შემოერთების შემდეგ. ქუთაისში დასახლებულან და აქ დაუწყვიათ აღებ-მიცემა და იქვე უფრო გავრცელებიათ გვარი – გოკიელოვები, რადგანაც ეს გვარად მათ ახალციხეშივე სწოდებიათ. ასე იცოდენ იქ ქართველ კათოლიკებმა, ხშირად კათოლიკეთ წევრს გვარად უწოდებდენ იმ სოფლის სახელს, საიდგანაც იგი იქმნებოდა, მაგალითებრ როგორც სოფელ გოკიის გამო ეჯიბიებსაც-გოკიელოვები უწოდეს. გოკიელოვების გვარი რომ ეჯიბია არის, ეს სოფ. ცივს კარგად იციან თვით მათმა სახლი-კაც ეჯიბიებმა. დღესაც კი ლაპარაკობენ, რომ გოკიელოვები ჩვენი ნათესავები არიან, ძველად წასულნი სამცხეში და კათოლიკობასთან დაკავშირებულნიო. მათი ძველი გვარი ეჯიბია არისო. ეს გოკიელოვებმაც კარგად იციან, რომ მათ წინაპართ ისტორია ასეთია.

პირველ გოკიელოვების წინაპართაგანი ოქრო მჭედელი ყოფილა, სახელწოდებით ყვინჩითი. ამ ხელოსნობაშიაც მათ კაი ნიჭიერება აღმოუჩენიათ. ქუთაისში ამათ თუთუნის სავაჭროც გაუხსნიათ. თუთუნის სავაჭროს გასახსნელად ახლად გადმოსულ გოკიელოვებს ახალისებდა და აქეზებდა თუთუნის ასპარეზედ მოვაჭრე და 1830 წლებში გამოჩენილი ქუთაისში მცხოვრები შეძლებული ვაჭარი მეფისოვი. გოკიელოვებს დაუა-

რსებით თუთუნის სავაჭრო ქარხანა, მის სერმე სტამბოლშიაც, ტრაპიზონს და სამსონს სავაჭროდ მგზავრობაც და-

– 34 –

უწყვიათ. ამ დროებში, ან 1831 წლებში დაბადებულია იოსებ ივანეს ძე გოკიელოვიც. ასე რომ დღეს კათოლიკის სარწმუნოებაში იოსები მეოთხე თავობა არის და ამის შვილი მეხუთე და მათ მომდევარნიც შემდეგში ე. ი. მეექვსე იქმნება.

ასე და მ გვარად კარგად სჩანს, რომ იაკობის დაბადება უნდა მიეწეროს 1740 წ. ამის შვილი ივანესი 1765 წ. თომასი 1767 წ. ივანეს შვილები უნდა დაბადებულიყვნენ 1795 წლების შემდეგ. იაკობი, ივანე, იოსები. იაკობის შვილები: ივანე, სიმონი, ალექსანდრე, ფრანცისკენ, სტეფანე და პავლე. იოსების ძენი: მიხეილი, რაფიელი, გაბრიელი და პეტრე. ყველა ესენი დღეს ირიცხებიან ქუთაისის მოქალაქედ. ყველას განათლება აქვს მიღებული თავიანთ კვალად. სამოქალაქოს ენერგიით სადაც ერთი და ორი გამოჩნდებიან, იქ არც ესენი გამოაკლებიან. დღეს ამათ ქუთაისში აქვს კარგი მალაზიები, კარგი ფირმა და კაი სავაჭრო. ქუთაისში ამათი სავაჭრო დაჯილდოებულია ყველა სავაჭრო ნივთეულობით. თითქმის ყველა ნივთებს ჰყიდიან, ყველა საქონელს: ღვინო, ერობა, შაქარი, ჩაი, ბამბა, თაფლი, თუთუნი და ვინიცის რამდენი კიდეც რა გინდარა. თფილისში ამათი ქარხანა მაგალითებრ: თუთუნისა და პაპიროსისა სამაგალითო ფირმად ითვლებოდა, და თან მეტად სასახელოც გახლავსთ, ამათ პაპიროსის ყუთებს ამშვენებს თამარ მეფის სურათი და ზოგიც სხვა წარჩინებულ ქართველთ მწერლებისა.

აი ასეთი გახლავსთ წარსული და აწმყო გოკიელოვების გვარის წევრთა აღებ-მიცემისა და იმედია ეს მათი ბრწყინვალე წარსული მომავალში უფრო კარგის ღირსებით აღორძინდება და დაწინაურდება. ამას ეჭვი არ უნდა, რადგანაც მისი ნიშნები გოკიელოვებმა ადრევე გამოიჩინეს და მთელს ქუთაისს, ახალციხის და თფილისის საზოგადოებასაც კარგად ამცნიეს. იოსებ ივანესძე გოკიელოვსაც ვაჭრობის დროს მგზავრობაში ბევრი ვაი ვაგლახები გამოუვლია, რადგანაც ძველად საქო-

ნლის შეტან-გატანა ერთობ გვიჭირდებოდა კარგი, ფართო გზები სულ არ იყო. საქართველოდამ სტამბოლამდე ზღვაზედ მგზავრობით იოსებ ივანესძე გოკიელოვს ბევრნაირი გაჭივრება გამოუვლია და მეტად ბევრი და მრავალ ნაირი ამბებიც უნახავს ქართველ ვაჭრების როგორც სტამბოლს, ისევე მთელს შავ ზღვაზედ.

ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობა ქუთაისში XVII საუკ. და შემდეგაც.

ქართლსა და კახეთში ქართველთ შორის ვაჭრობამ, მრეწველობამ და ხელოსნობამ საკმარისად იწყო კლება XV საუკუნიდამ. ქართველთ დრო არ ჰქონდათ ამისთვის, მუდმივ ომები იყო და მისგან მათი დროც ომებს უნდებოდა, მიტომ ქართველთაგან მცირედ მისდევდენ ვაჭრობას და მრეწველობას. მაშინ ორივ ამ მხარეს მხოლოდ არსებობა ეტყობოდა და წარმატება ანუ აღორძირების ნიშანიკი არა. უმეტესად ქართლსა და კახეთში მისდევდენ ვაჭრობას და მრეწველობას ქართველ გლეხთაგანნი, არმენიიდამ მოსულნი სომეხნი, ქართველ გვარის სომეხნი, ებრაელნი, ქალდეველნი, მუსულმანები და ქართველ კათოლიკენი. ასე იყო ჩვენში საქმე მოწყობილი და უნდა ითქვას, რომ იგი მარტოდ ქართლსა და კახეთში კი არ იყო, არამედ იმერეთშიაც ასე იყო და იქაც მუდმივ შინაურს განხეთქილების და ომების წყალობითს იმერნი ვაჭრობას და მრეწველობას დიდის აღსავსეობით არ მისდევდენ. მისდევდენ ოდნივ დრო და საქმის საჭიროების გამო, დანარჩენი მრეწველობის და ვაჭრობის უცხოელებს ეკავათ ხელში, მაგალითებრ: ოსმალთ, ბერძენთ, ებრაელთ, სომეხთაცკი და უკანასკნელ ამათ დაემატა ქართველ კათოლიკენიც.

ქართველ კათოლიკენი ქუთაისში ძველადგანვე სცხოვრობდნენ. მათში ერივნენ ისეთნიც, რომელთაც კათოლიკობა იქვე იმერეთის სხვა და სხვა კუთხეებში მიეღოთ, ზოგნიც ახალციხიდან გადადიოდნენ ოსმალთა მფლობელობის დროს ვაჭრობის გამო. ახალციხე ოსმალთ ეკავათ, იქ ქართველ კათოლიკენი ვაჭრობას ადვილად ეჩვეოდნენ, ამიტომ იგინი ახალციხიდან ქუთაისს ადვილათ გადადიოდნენ და ვაჭრობას ეძლეოდნენ. XVIII საუკუნეში ქუთაისში ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა-ვაჭრებს გორელ ქართველ კათოლიკენიც მიემატნენ. ამით ქუთაისში შესდგა კარგა ვრცელი გუნდი ქართველ კათოლიკ ვაჭრებისა. ახალციხელ ვაჭრებს ოსმალეთიდგან შემოჰქონდათ ყველა საჭირო საქონელი, ისეთი საქონლები, რაცკი იმერეთში დიდს ხმარებაში აყო. ასეთ ვაჭრებს მაშინ ხმა და შეძლებაც კაი ჰქონდათ და იმერეთის მეფეც საკმარისად მფარველობდა და პატივს აძლევდა. მაშინ ქუთაისში კარგად სახელოვნებდენ ვაჭრები: პაატა და აკოფა აკოფაშვილები, მურადაშვილები, პაპუა ქორქაშვილი, სიმონაშვილები, მათოაშვილები, ბაინდურაშვილები, ჩარექაშვილები, ყაუხჩოვები, ოცხელები, ყოყოჩაშვილები, ფეიქარიშვილები და მრავალიც სხვანი, რიცხვით 30 კომლი. თითო კომლში რამდენიმე შეძლებული პირი ერია.

ქუთაისში კათოლიკეთა ვაჭრებს თითქმის ცალკე უბანი ჰქონდათ და მასთან სავაჭროებიც ერთ მხარეს, ერთს რიგზედ დახსნილი. ყოველ მათგანს ჰქონდა კაი მაღაზია და მაღაზიაში აქვდა ყველა საჭირო საქონელი შემოტანილი ოსმალეთიდან, რუსეთიდგან და სპარსეთიდგან. თვითოეულს ვაჭარს აქვდა თავის განსაკუთრებული საქონლის მაღაზია. ვაჭართა და მრეწველთ რიცხვი იმდენ ნაირი იყო, რომ მასში მოიპოვებოდენ ყველა ნაირი საქონლის და სანოვაგის მწარმოებელნი და გამსყიდავნი. მათში მოიპოვებოდა ყველა იშვიათ საქონელი და ყველა ქვეყნებიდან შემოტანილი. მათში იყო მაღაზია ნართისა, სადაც ჰყიდდნენ ოსმალოდამ შემოტანილ ფართლეულობას.

ფართოლეულობა სტამბოლის გზით ტრაპიზონზე მოჰქონდათ. ფართალი შესდგებოდა ყველა ნაწილისაგან: ზამბის, ნართის, მატყლის, ტილოს, აბრეშუმი და სხვანი. მათშივე ერივნენ სამზღვარ გარეთულ ერთა ფართოლეულობა და სხვანი, სპარსეთიდან შემოტანილი, მრავალ ნაირი ფართოლეულობა, შალები და რიზაიშოლები, ადგილობრივ გამოყვანილი შალები და სხვანი. ასეთი ვაჭარნი რუსეთშიაც მგზავრობდენ და იქიდანაც შემოჰქონდათ სხვა და სხვა ასეთ ნივთები. ესენი აკმაყოფილებდენ მეფედამ დაწყობილი ყველა მთავრებს, თავადებს და მდაბიოთა მოთხოვნილებასაც. ქუთაისში ჩითეულ ხელსახოცები 1760 წ. გაამრავლეს და მასთან სპარსული სუფრები და სხვანი.

ყაზაზები – იყვნენ და აქვდათ ყველანაირი ძაფეულობა შემოტანილი ინდოეთიდან, სპარსეთიდან, ოსმალეთიდან და რუსეთიდან. ადგილობრივი ძაფებიც აქვდათ.

ჭონები – ძველად არ იყო გამრავლებული, უფრო ფაფანიკების კეთებას და ტარებას მისდევდნენ, მაგრამ ხსენებულ საუკუნის ნახევარს ესენიც გაჩნდნენ და იმერთ შორი განავრცეს ქუდების ხმარება. ქუდებს აკეთებდენ ნაბდის, ბუხრის, ბატკნის ტყავის და სხვაც ამ გვარნი, ყველა წოდებისათვის სატარებლად.

ხარაზები, ქუთაისში ძველადგანვე იყო გავრცელებული და ხსენებული საუკუნის ნახევარს იგი ერთი ათად უფრო გამრავლდა და წარმატებას მიეცა. მათ ისეთი დიდი წარმატება გამოიჩინეს, რომ მალე მეჩუსტებსა და მეწულებთან მეჩექმობაც აღორძინდა.

თერძები და დერციკები, იმერეთში ძველადგანვე იყვნენ, მაგრამ

როცა ამათ ახალციხელ კათოლიკენი დაემატნენ, მაშინკი მათი საქმე და ხელოსნობაც გაძრიელდა. ესენი ჰკერავდნენ ბევრნაირ სამოსებს და წამოსასხმელებსაც როგორც ქართულად, ისევე ოსმალურად, ბერძნულად და ევროპიულადაც. ქართული ხომ იცოდნენ ყველგან.

მეჭურჭლენი, იყვნენ საკმარისად გამრავლებულნი. ჭურჭელი აქენდათ მათ ევროპიული, ოსმალური და ადგილობრივი. ესენივე ჰყიდდნენ მინებს, სარკეებს და სხვაც ასეთებს.

მეწვრილმანენი. იყვნენ და ჰყიდდნენ ყველაფერს, ყველანაირს საქონელს, რასაც კაცი ისურვებდა, მათში ყველაფერს ნუზულს ჰპოვებდა: ოსმალურის, სპარსულის, რუსულის სამზღვარ-გარეთელი და სხვანი.

მეთუთუნენი, იყვნენ და საქმეებსაც კარგად აწარმოებდნენ.

მენაზდენი იყვნენ და ნაბდები შემოჰქონდათ სხვა და სხვა კავკასიის მთიელ ხალხთაგან.

ერთის სიტყვით კათოლიკობაში იყვნენ ყველა ხელობის და ვაჭრობის პირნი: ოქრომჭედელნი, მემანქანენი, მბეჭდავნი, მეპურენიც და სხვა და სხვა ქარხნის პატრონები.

ქუთაისის მექარხნეთა შორის ქართველ კათოლიკებში მოიპოვებდნენ სამთლის მექარხნენი, საპნის, ტყავების, სამღებროები სხვა და სხვა ფერის და ბევრიც სხვა ამ გვარნი, რომელნიც ქართველ კათოლიკებს სამზღვარ გარეთ და ოსმალეთში ჰქონდათ შესწავლილი. ასეთ პირთა წარმოება მათ ჰმატებდა პატივის-ცემას და მასთან შეძლებასაც. კათოლიკენი ქუთაისში შეძლებით წინ მიდიოდნენ და ზოგი მეფეთა და მთავართა წინაშე ისეთ სამსახურსაც იკავებდა და პატივს რომ ნიშნად პატივისცემის აზნაურობასაც შოულობდა. ძველად ვაჭრებთ შორის აზნაურის შვილებიც მრავლად იყვნენ, დღესკი მათში ამის რიცხვის ჩვენ არა ვიციტ რა. ვფიქრობთ, რომ შემცირებული კი უნდა იყოს. შემცირებულია მათში თვით თავადიშვილთა რიცხვიც, რაც ადრე მათში ხშირი იყო.

ქუთაისელ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს XVIII საუკუნის კონსტანტინეპოლს ჰქონდათ თავიანთი საკუთარი სავაჭრო ვეზირხანა, სადაც საქართველოს ვაჭრები ჩამოხტებოდნენ, ისადგურებდნენ და ვაჭრობდნენ. მაშინ ქარვასლა ცნობილი იყო ყველგან კარგად, ყველა გურჯის-ქარვასლას უხმობდა. ასევე ბინა ჰქონდათ ოსმალეთის სხვა ქალაქებშიც და ნამე-

ტურ ტრაპიზონს. სპარსეთში აქვანდათ თავრისზ და თეირანს, ინდოეთში მადრასეს და კალკუტას, ასევე ავღანისტანს და სხვა ასეთ ადგილებშიაც. ყველგან ამათ გაჰქონდათ და შემოჰქონდათ სხვა და სხვა საჭირო საქონელი, რაცკი საჭირო იყო, იგინი ყველაფერს ასრულებდენ. ყველგან ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს ურთიერთ შორის კაი ერთობაც ჰქონდათ და ერთმანეთის შენახვა და მფარველობა. ძნელათ რომ ქართველ კათოლიკე ვაჭრებში ერთს მეორესთვის ეღალატნოს, ან უსიამოვნობა მოჰსვლიყოსთ, ჯიბრი, კონკურენცია და ასეთი ბოროტება მათში ძველადგანვე მოსაპობილი იყო და ამიტომაც გახლდათ, რომ იგინი თავიანთის ცხოვრების საქმეებთაც საკმარისად წინ მიდიოდნენ.

როგორც ვიცით ცნობებით, იმ დროის თვითოეულ ვაჭრის შეძლება 5 000 მ. ავიდოდა მარჩილთ 60 კაპ. იყო. სავაჭროდ აზანდებდენ 3 000 მარ. ამ ფულით იგინი კარგად სახელოვნებდენ. ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობის წყალობით ისე ჰქონდათ საქმე დაყენებული, რომ მათ არამც თუ პატივს აძლევდენ იმერთა მეფენი და მთავრები, არამედ უცხოეთის ხელმწიფენიც და ნამეტურ მოსამზღვრე მეზობელთ ფაშები, მთავრები და მეფენი. ოსმალ-სპარსთა მთავარნი და ფაშები ვაჭრებს ყველა ნაირ მფარველობას უწევდენ. მაგალითებრ სტამბოლიდამ ქართველ ვაჭრებს და მრეწველთ ისეთი საგზაო მოწმობა ეძლეოდათ, რაისა ძალით ვაჭართ გამცვარცავი სიკვდილით დაისჯებოდა. ასევე ახალციხის ფაშებისაგან იყო დადგენილი და სულ ამის წყალობა იყო, რომ მაშინ სავაჭრო ქარავენები ისე თავის უფლად დადიოდნენ, ვაჭარნიც თავიანთის შეძლებით 5000 მ. ადიოდნენ, სავაჭროდ 3000 მ. აზანდებდენ. ეს იმ დროის კვალად კაი შეძლება არის და საქმე ისე იყო მოწყობილი, რომ მაშინდელ ვაჭარს 3000 მარჩილის სავაჭრო თანხიდამ შეეძლო 1 000 მარჩილი ფულად გაესესხებინა თავის უფლად, ეს როგორც ქმნა იმ დროის ერთმა ვაჭარმა დავით ოცხელმა, რომ

1802 წ. სოლომან მეფის ორ გზის 500 მარჩილი ასესხა. ესეც კაი ნიშანია, რომ მეფე ვაჭრებთაგან ხელს ინაცვლებდა. უამისობა არ შეიძლებოდა, რადგანაც მაშინდელი ბანკირები ეს ვაჭრები და ზარაფები იყვნენ. ეს მაშინ სამრახისი არ იყო, ამას დამცირებით ნურვინ შეხედავს. დრო ისეთი იყო და მეფეთა და ვაჭარსა შორისაც ისეთი განწყობილება არსებობდა დროის საჭიროების გამო, ხელის გამართვა ურთიერთ შორის დასამრახისი არ იყო. ამიტომაც იყო, რომ მეფეც ვაჭრებს და ხელოსნებს ჯეროვან მფარველობას უჩენდა. ამის დასამოწმებლად აქ მოვიყვან ზეპირ ამბებსაც, რომელიც ეს მე მიაჩნო ქუთაისის კარგად ცნობილის ვაჭრის გრიგოლ ოცხელის მამამა პეტრე სერგოსძე ოცხელმა.

სოლომონ მეფის დროს ქუთაისი სავსე იყო ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებით. მაშინ კათოლიკეები სულ ერთს ქუჩა-ზედ იდგნენ. მათი სავაჭრო დუქნების რიცხვი 100 მდე იყო. უმეტესი ნაწილი ვაჭრების ახალციხელები, ოცხელები და ჯავახები იყვნენ. ორიოდ მათში გორელი კათოლიკენიც ერივნენ. ერთი იყო იაკობ ზუბალაშვილი და შემდეგში მისი სხვა სახლის კაცებიც. მაშინდელს ვაჭრებში და მექარხნეებში კაი ხმა და ძალა ჰქონდათ სოლოროვებს და აკოფოვებს. ქუთაისის ვაჭრებს და მექარხნებს იმერთ მეფე სოლომონთან და სხვა და სხვა მთავრებთან მეტად კაი განწყობილება ჰქონდათ, მის ვლა-მოსვლა მოურიდებლივ. ვაჭრები მეფეს სავაჭრო საქმეთა წარმატების გარეშე იმითიც გვეხმარებოდნენ, რომ ოსმალეთის სამეფო და ახალციხის ფაშების საქმეებსაც კარგად და ძალიად ატყობინებდნენ. რასაც მეფე და მისი გამგეობა ვერ შეიტყობდა ოსმალთ შესახებ. იმის ეს ჩვენი ვაჭრები ატყობინებდნენ. აი ესეც იყო მიზეზი პატივისცემისა. ასეთის საქმეებით ვაჭრებს კაი ამაგი მიუძღვისთ. მაშინდელი ფრანგის ვაჭრები ყველანი კაი კაცები იყვნენ, კაი შეძლების პატრონი. მეპურ-მარილენი და მღვთის მოყვარენი. შეძლებულთ შორის იაკობ ზუბალაშვილმა დიდი შეძლება შეიძინა. ბოლოს

გააკეთა დიდი შენობა, მაგრამ არც ამ დიდი შენობის შემდეგ დაშთა უშიშრად, ერთხელ თავის ფულს თავი მოუყარა, სკივრებში ჩააწყო და ისე წაიღო გორში, თავის სახლისკენ.

მაშინდელი ვაჭრები ქუთაისში ჰყიდნენ ყველანაირ საქონელს. კათოლიკებს გარდა ვაჭრებთ ურიებიც იყვნენ. კათოლიკ ვაჭრებთ შინაურ ვაჭრობის გარეშე გარე ქვეყნის საქონელთა ვაჭრობასაც მისდევდენ, მაგალითებრ იგინი მგზავრობდენ ოსმალეთს, სპარსეთს, ინდოეთს, რუსეთს და სხვაგანაც, საიდანაც შემოჰქონდათ საქართველოში საჭირო საქონელი და იქაც გაჰქონდათ ქართველთა ნაწარმოებნი. ვაჭრები რუსეთშიაც ხშირად დადიოდენ, ნამეტურ იარაგებსაც. წესი მგზავრობისა ასეთი იყო: ხუთი ვაჭარი ერთად უნდა შეკრებილიყოს, თითო ვაჭარს თავისთვის საკმარისი თანხა უნდა ჰქონიყო მომზადებული, იმდენი რაც საჭირო იყო მისთვის. ფულს გარდა იგინი საქართველოში იძენდნენ დიდ ძალ ისეთ საქონელსაც, რომელთაც იქით ჰქონდათ გასავალი. იქ ზოგს ჰყიდნენ, ზოგს სცვლიდნენ სხვა და სხვა საქონელზედ. თითო ვაჭარს თავის წილათ უნდა ეშოვნა ათი კაცი კიდევ სხვა და სხვა ვაჭრების. ასე და ამ გვარად სულ 50 კაცი იქმნებოდა და ხუთიც მეთაურნი სულ 55 კაცი უნდა ყოფილიყოს. ყველა ესენი გაიყოფოდა 5 წყობისად, ხუთ გუნდად.

ყოველ გუნდს აქვნდა თავისი ფული, საქონელი, სახმარი იარაღი, თოფის წამალი, ცხენები და სხვანი.

ყოველთ წყობა ფხიზელი იყო მგზავრობაში, მტერთა თავ დასხმის და ბრძოლაში.

ყოველ ჯგუფს თან მიჰქონდა სხვა და სხვა ვაჭარ პირთა დავალებაც. ამისთვის მათ ფულს ატანდნენ თანა, საქონლის სყიდვის დავალებას და ესენი ყოველივეს ასრულებდენ. ამათვე მიჰქონდათ სხვა და სხვა პირთა წერილებიც. იქიდანაც შემოჰქონდათ მათ სხვა და სხვა წერილები და ცნობები მონათესავეთაგან ნათესავეებთან.

მეფისაგან სავაჭროთ წასვლისთვის ესენი იღებდენ წინათვე ნებართვას. მეფე მათ ნებას აძლევდა სიამოვნებით, ამი-

სთვის საგზაო დარაჯებსაც უნიშნავდა, ხარჯი არაფერი გადახდებოდათ, ან იქიდან შემოტანილი საქონლის ბაჟი.

ვაჭრები ყოველთვის მაღლობელნი იყვნენ მეფისა ამ გვარ შეღავათისათვის, და ამიტომ უცხოეთიდან შინ დაბრუნებულნი მეფეს კაი ძღვენსაც მიართმევდენ. მეფეც სამაგიეროს აგებდა მათ ამისთვის.

ქუთაისის ვაჭრები ოსმალეთში მგზავრობდენ ბათუმიდამ ტრაპიზონს და იქიდან სტამბოლს, რასაკვირველია ზღვით. მგზავრობა დიდხანს უნდებოდათ. ქართველ მეფის მფარველნი კაცები მათ საზღვრამდე მისდევდენ, მერე იქ მათ ოსმალს მთავრობის კაცები ენიშნებოდათ.

რუსეთში მიდიოდნენ კავკავის მხრით. რუსეთში ვაჭრობა ჰქონდათ გამართული კავკავს, მოზდოკს, ყიზლარს, ყირიმს, სტავრაპოლს და ყველა იქ სადაცკი იარმუკობა იცოდნენ. *)

მეფისაგან ამისთვის ეძლეოდათ მოწმობა რუსეთის მთავრობის მოხელეებთან, ამიტომ ვაჭრები მეფეს ხშირად მოართმევდენ ხოლმე რუსეთისა საქონელს, ნამეტურ კამფეტების და ასეთ რუსულ ტკბილეულებას, ჭურჭელს, და სხვა ნივთებს.

ერთის ვაჭრობის დროს იმერეთის ვაჭრებს გზაში დაეცა დიდი ძალი ყაჩაღების ბრბოს. ამათ დასცეს დიდი ძალი ვაჭრების, ზოგი დაკოდეს. ამ დროს მოკლეს ქუთაისის კარგად ცნობილი ვაჭარი პეტრე ოციხელი. ვაჭრების ზოგნი გადარჩენ,

*) ეკატერინა იმპერატრიცას ბრძანებით საქართველოს ვაჭართვის იარმუკობა დანიშნულ იქმნა 1780 წ. ეკატერინოდარში. იქ იარმუკობა ორ წელიწადში ერთხელ იმართებოდა და ქართლ-კახეთის ვაჭრები იქ მიდიოდნენ სავაჭროდ. უეჭველია იმერეთის ვაჭრებიც იქ ივლიდნენ.

გაცარცულნი ქუთაის მოვიდნენ, მეფეს მოახსენეს ეს ამბები. მეფე შეწუხდა ამაზედ, მაშინათვე რუსეთის მთავრობას წერილი მისწერა და ყიზლარის კომენდანტსაც ეცნობა, რომ თქვენმა ქვეშევრდომ ყაჩაღებმა ჩემი ვაჭრები დაცარცვეს, საქონელი წაართვეს და თვითაც დახოცეს, ამიტომ ვითხოვ გა-

ნკარგულებას, ყაჩაღების დაჭერას, დასჯას და საქონლისაც დაბრუნებასო. ამაზედ ფიცხელი მიწერ-მოწერა გაიმართა, რუსეთის კარამდისაც მივიდა. ყაჩაღები დაიჭირეს და ვაჭრებს ყოველივე ზარალი აღუდგინეს, ასევე დახოცილთა ზარალიც გადინადეს. ამ დროს ქუთაისის ვაჭრებს დიდი ზარალი კი მოხდენიათ. ეს ზარალი საერთო ვაებათ გამხდარა ხალხის დახოცვის გამო. თუმც ვაჭრებს ყოველთვის ყარაულები ახლდათ გარს, მაგრამ მაინც სიკვდილის შიში კი ყოველთვის დიდი ჰქონდათ, ისევე გაცარცვისა და აკლებისა. საქართველოში ქართველთაგან კი იმის შიში ვაჭრებს სულ არ ჰქონდათ, რადგანაც ვახტანგ მეფის კანონის ძალით მტაცველთ და მკვლელთ სასტიკათ სჯიდნენ და მიტომ ესენიც მის გამო ბევრს არას ჩადიოდენ.

ქუთაისის ვაჭრებს უმეტესად გაჰქონდათ უცხოეთში და რუსეთს: წმ. სამთელი, აბრეშუმი, კაკალი და სხვანი. იქიდანაც შემოჰქონდათ საჭირო საქონელი. იმერეთის ვაჭრობა XVIII საუკუნიდამ წინ მიდიოდა. ამიტომ რომ მათ იმერეთიდგან სპარსეთსა და ინდოეთსაც დაიწყეს მგზავრობა და იქ ვაჭრობა. იქიდანაც აქ მათ საკმარისის რიცხვის საქონელი შემოჰქონდათ. სპარსეთსა და ინდოეთში ვაჭრობის გამო ჩვენ იმერეთის ვაჭრების შესახებ ეჭვი არა გვაქვს, რადგანაც ინდოეთში და სპარსეთში ქართველთა ვაჭრობის ნიადაგის სიმტკიცე ყველასთვის იყო საქართველოში ცნობილი. ქართლის ვაჭრებთან მიმოსვლა არც ქუთაისის ვაჭრებს გაუძნელდებოდათ, რადგანაც ქართლიდანაც უმეტესად ახალციხის ქართველ კათოლიკენი იყვნენ. XVIII საუკუნეში ქუთაისის კათოლიკეთა ვაჭრებში ბევრი მოზარდნიც ეხვეოდენ ვაჭრობას და

ემზადებოდნენ სავაჭროთ. ხსენებულთ საუკუნის დამდეგიდან იმერეთში აღორძინდა თუთუნის წარმოების საქმე და ვაჭრობა. თუთუნის ვაჭრობის ასპარეზედ, იმერეთში რუსეთის გამგეობის დამკვიდრების შემდეგ კარგად იჩინეს თავი თუთუნის მოვაჭრეთა და მექარხნეთა აზნაუროვებმა, ჯიმშეროვებმა და ფირალა-შვილებმა. ყველია ესენი მესხები არიან, ქართველ გვა-

რის კათოლიკენი.

აზნაუროვებს – ერთ დროს ჰქონდათ წარმოება თუთუნის სტამბოლს, ტრაპიზონს და სხვა დიდრონ ქალაქებშიაც სჭრიდენ თუთუნს, აკეთებდენ საწევს პაპიროზებს, თუთუნის ფოთოლსაც მრავლად ჰყიდდნენ და თავის დროს სახელოვნებდენ შესაფერად მთელს საქართველოში.

ჯიმშერაშვილები – კახეთში მრავლად არიან. ოცხელი – ქართველ კათოლიკ ჯიმშერაშვილები ჯიმშეროვად იწოდებიან. ამათაც ფართეთ ჰქონდათ თუთუნის საქმე დაწყობილი, ვაჭრობა თავიანთ დროის კვალად დიდათ. ამათ ვაჭრობა ჰქონდათ გამართული ოსმალეთს, საქართველოს, რუსეთს და სხვაგანაც. შემდეგ კი შემცირდენ, სადღეისოთ არაფერიღა დამთა მათი სიდიადისა.

ფირალაშვილებიც – იყვნენ ცნობილნი მწარმოებელ ვაჭარ მრეწველნი. ერთ დროს ამათაც მიენიჭათ კაი გარემოება და სახელი, დღეს ამ გვარის სამახსოვროდ მხოლოდ ერთი კარგი ფირმა და არსებობს ქუთაისს, მადლობა ღმერთსა, ესეც კაი, რომ დღეს, კარგის გვარის, ფირალოვების შთამომავალთ თავიანთი ფირმის საქმე ასე კარგად მიჰყავთ. ესეც კარგია. დანარჩენი აღარავინ არის, მოისპნენ. საკვირველია, ასეთ წარმატებულ პირთა მოსპობის საქმე საოცრება არს. თვითქოს ერთი მეორეს ეჯობრება მოსპობის მოპოვებაში.

ესეა ეს სოფელი. მოკლეა და გამოუცნობი. მისი კიბე ვიწროა და მოკლე. დღევანდელი მფლობელი ხვალ უცბათ ნატამალად ხდება და პატარა უმჩნევი მწერი, ყოველივე ამო არს და მის სრულ ნიშან წყალი, თვინიერ სიკეთის, ძმათა

სიყვარულის და სიბრალულის თვით ტახტი და გვირგვინიცკი არაფერი ყოფილა. ამის სრული საფუძველია ის გარემოება, რომ ვინც ადრე იმერთა ვაჭრებთ შორის სახელოვნებდა და იქებოდა, ვისი ოჯახიც მაშინ ბრწყინავდა ქონებით, პურ-მარილით, ძმათ სიყვარულით, შეუძლოთ სიყვარულით და სხვა ამ გვარებით აქ დღეს ასეთის გვართა შესახების აღარაფერია დაშთენილი. ყოველივე დროსა და მის მიმდინარე მახვილს მო-

უცვლია და გაუნადგურებია. ეს ვგონებთ ყველასთვის ცხადი უნდა იყოს. რადგანაც აქ ჩვენ ოცხელების სიტყვითაც ვისაუბრეთ, ამიტომ ეხლა აქ კერძოთ ვისაუბრებთ თვით ქართველ კათოლიკეთა ოცხელებზედაც, მათს გვარსა და ვაჭრობაზედაც.

ოცხელები კათოლიკის სარწმუნოებისა არიან, ძველი მესხები. მათი მოსვლა იმერეთს, ანუ გადმოსახლება უნდა ეკუთვნოდეს 1790 წლებს. გრიგოლ პეტრეს ძე ოცხელის თქმით: ოცხელების ძველი გვარი მანანაძეა – ანუ მანანაშვილი. ამათი გაფრანგება ოცხეს უნდა მომხდარიყოს იმ დროს (XVII საუკ.), როცა სამცხე-საათაბაგო საქართველოს სამეფოს საყოველთაოდ მოსცილდა, ათაბაგობა მოისპო და ახალციხის ფაშობა განმტკიცდა. ამავ დროს მოხდა სხვა ქართველთა გაფრანგებაც, რადგანაც მათ კარს საერთო უბედურება ადგათ და გაათათრება ელოდათ. კათოლიკობა ისე ადვილად და კარგად არსად ვრცელდებოდა როგორც ოცხეს, მიზეზი ამის ის იყო, რომ ქართველნი იქ უფრო დაჩაგრულნი და შეწუხებულნი იყვნენ ოსმალთაგან. ოცხელები პირველად ოცხიდან ახალციხეს უნდა იყვნენ გადმოსულნი. ასე რომ იქ ვაჭრობას შეჩვეულან და მის და მერე იქიდან იმერეთს გადმოსულან, იმერეთს გადმოსვლა ისტორიულის სიმტკიცით რომ ვეძებოთ XVIII საუკუნის ნახევარს იქით არ წავა, ჩვენი მოსაზრება მჭიდროდ უახლოვდება ისტორიულ და ზეპირ ცნობებსაც.

– 46 –

როგორც სჩანს ცნობიდან ოცხელები ვაჭრობას ან ოცხეშივე შესჩვევიან და ან კათოლიკის სარწმუნოებასთან დაკავშირების შემდეგ შეეჩვეოდენ ალებ-მიცემას. ასეა თუ ისე, ისკი უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ოსმალს საქართველოს სხვა ქართველ კათოლიკენი, ესენი XVII საუკუნეში უკვე ისეთ ჩენილ ვაჭრებათ სჩანან, რაის გამო ოცხედამ ახალციხეს გადმოდიან და ახალციხიდან იმერეთს – ქუთაისს, სადაც იწყებენ ალებ-მიცემით მრეწველობას. ეს ცნობა და სალი მოსაზრება გვამცნევს ვიფიქროთ, რომ ოცხელები ძველადგანვე უნდა იყვნენ ალებ-მიცემას შეჩვეულნი, თორემ უცბათ ალო-

რძინებულ დაჩვეულ ვაჭრებში იმ დროს ისეთი სწრაფი ცვა-
ლებადი არ მოხდებოდა, რომ ოსმალოს და იმ დროის სასტიკ
შიშის ქვეშ გაზდილ ვაჭარს მალე შესძლებოდა ერთის კუთ-
ხიდან მეორე კუთხეში გადასახლება, ვაჭრობის დაწყობა,
ისიც ისეთ მოსისხარ სახელმწიფოთა და არსებულ კავშირთ
შორის, რაც კი ქართლს, იმერეთს და ოსმალთ შუა არსებობდა.

ასე და ამ გვარად ვინც კი XVIII საუკუნის ნახევარს
ახალციხიდან ქართველ კათოლიკენი ვაჭრობის მხრივ იმერე-
თს და ქართლს გადმოვიდენ, ყველა მათ აღებ-მიცემის ხანა
წინა საუკუნეებში უნდა ვეძიოთ. ასევე უნდა ვეძებოთ ოცხე-
ლების გვარის ვაჭრობის ცნობები, რაზედაც ეჭვი არ არის.
ოცხელების გვარის შესახებ დაშთენილია ესეთი ცნობაც,
რომ ვითომც ოცხელი ამათ დაერქვათ კათოლიკობასთან და-
კავშირების შემდეგ, ანუ ვაჭრობის გაფართოვების და იმე-
რეთში გადმოსვლის და ვაჭრობის დაწყობის. იმერეთ შორის
ვინმე რომ იკითხავდა: – თუ სად იყიდე ბიჭო ეს საქონელი?
მყიდველი ეტყოდა, რომ ამა და ამ ალაგას, აი ოცხელი კა-
ცის სავაჭრო რომ არის, სწორეთ იქიდან ვიყიდეო. გვარს
არავინ იხსომებდა იმ დროსაო და ამიტომ ხალხის შეხედუ-
ლებით და გამოხატულებით დარქმევიათ ოცხელიო. ასე მი-
ამბო გრიგორ პეტრეს ძე ოცხელმაც. ამაზედ ჩვენ არას ვი-
ტყვით და ისკი უნდა მოვიყვანოთ, რომ ოცხელების დარქმე-

– 47 –

ვა იმერეთს გარდა ახალციხეს უნდა მომხდარიყოს და იქმნება
იქაურს სხვა კუთხეებშიაც, რადგანაც XVIII საუკ. ნახევარს
ახალციხეში რამდენიმე სასულიერო და საერო პირები სჩანან,
რომელნიც გვარად ოცხელებათ იწოდებიან.

გრიგოლ ოცხელის ნაამბობი: „ჯაბა გურიელმა მიაამბო-
ვო, – რომ ოცხელები ოცხიდან მოსდიოდნენ ქუთაისს, გურიას,
ბათუმს, ახალციხის ფაშისაგან იმერეთის მეფესა და მთავრე-
ბთან წერილი მოჰქონდათ, რომლითაც ეცნობებოდათ, რომ
თქვენს საბძანებელში ჩემი ოცხელი ვაჭარი მოდის და გთხო-
ვთ ვაჭრობის მხრივ მფარველობა გაუწიოთო, კარგად მოუ-
აროთო. ამიტომ შემდეგ დროში გვარათაც ოცხელები სწო-

დებიათო". ასეა თუ ისე XVIII საუკუნის შემდგომად ქუთაისში ვაჭრობის მხრით ესენი თვალთ საჩინოდ სჩანან. ამათგანი არს იმ დროს პეტრე ოცხელი, ძე ამისი იაკობი და სერგეი – სერო. სეროს ძენი – პეტრე, პავლე და ივანე. ოცხელებს თავიანთ დროის კვალად ოსმალეთიდან იმერეთში გადმოჰქონდათ ყველა ნაირი საქონელი: ჩუსტები, სარკე, ჭურჭელი, ტყავები, ფართალი, ჩაი, შაქარი, ყავა, ქალაღი და სხვაც მრავალი დროის საჭირო ნივთნი, ფერად-ფერადი ფართალი და ძაფები. ასევე სხვანი ჩვენთვის უცნობ ნივთები და საქონელი.

ოცხელთა წინაპართ ქუთაისში კარგად მოუწყიათ ვაჭრობის საქმე, ხალხსაც კარგად მოსწყობიან.

იმერეთში სამცხიდან მოსულ ვაჭრებთ შორის პირველად ამათ დაუხსნიათ სამღებროები, პირველი ამათი ქარხანა ყოფილა ლილის სამღებრო, ლილის და სხვათა ამ გვართა საჭირო სახმარ ნივთნი მათ ზოგი ოსმალს საქართველოდამ მოჰქონდათ, ზოგსაც ადგილობრივ იძენდნენ.

იმერეთის რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ სერო და იაკობ ოცხელს პირველად დაუხსნიათ არყის სახდელი ქარხნები. ესენი თურმე მთავრობასაც კი შეეკვრენ იჯარით და რაც კი მთავრობას არაყი უნდებოდა, მხოლოდ ესენი აძლევდნენ არაყს, იჯარით ჰქონიათ ამათ აღებული. სხვები ვერ

– 48 –

გაჰყიდნენ, მარტოდ ესენი ყოფილან. ეს მონოპოლიასება სჩანს. თუმც ისიც კი უნდა ითქვას, რომ ამის გამგეობა ოცხელების ხელში დიდხანს არ დაშთენილა. სხვანიც აღმოჩენილან არყის სახდელს ასპარესზედ შემძლე მცოდნე პირებად. იმერეთის რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ 1814 წ. 18 ივნისს, ქუთაისს, ცნობას ადგენს რუსის მთავრობის მოხელე და მათ წინაშე საპატიო პირად სჩნდება მოქალაქე იაკობ ოცხელი. ამ პირს ვაჭრობა ჰქონია ფართლეულობით და საწვრიმალოთი, ამისთვის თანხა ჰქონია 2000 მ. მათ წლიური ვაჭრობის რიცხვიც კი არის მოყვანილი, თუ წელიწადში რას ვაჭრობდენ. მათი ნავაჭრის ზომა დროის ვაჭრობის თანახმად

მეტად კაი ზომისა არის. ამ ცნობილ ვაჭრებთა შთამომავალია გრიგოლ პეტრეს ძე ოცხელი, რომელსაც ქუთაისს და ბათუმს კარგი სავაჭრო ფირმა აქვს. ამათ გვარის სახლივანთ ოცხელების ქ. ქუთაისს, მეორე ფირმაც არის ოცხელებისა. ყოველივე დღევანდელი ოცხელების მხნე წარმოება ფართლელობის ჩვენ ცხადს საბუთს გვამლევს ვიფიქროთ, რომ ამათ წინაპართ წარსულში ვაჭრობის ასპარეზედ კარგი სახელი უნდა ჰქონიყოთ. აწინდელ გრიგოლ პეტრეს ძე ოცხელს ფართლელობის მხრივ ვაჭრობა ქუთაისიდან რუსეთს გარეშე სამზღვარს გარეთაც აქვსთ გამართული. იქიდანაც შემოაქვთ საქონელი და ყოველ სავაჭრო საქმესაც ჩინებულად აწარმოებენ.

ასეთ მოხერხებულ ვაჭრებთ და მათს წარმოებას არამც თუ მარტოდ ჩვენგან უნდა ექმნეს კარგი მნიშვნელობა მინიჭებული, არამედ იგინი რომ ევროპიელი იყვნენ და ევროპაში ვაჭრობდენ, იქაც საპატიო ადგილს დაუთმობენ ვაჭრობის ასპარეზედ. რადგანაც აქ სიტყვა ამათ ჩინებულეზუედ ჩამოვარდა. ამიტომ აქ მოვიყვან შემდეგსაც, რომელიც მე მიამბეს ქუთაისის ძველ ამბებთ მცნობ ვაჭრებმა. მეფის სოლომონ პირველის და მეორის დროს და რუსების შესვლის შემდეგ პირველ წლებში განთქმულნი ყოფილან შემდეგნი ვაჭარნი ქართველ კათოლიკეთა:

– 49 –

იოსებ ანდრონიკოვი, ამის მამა და შემდეგ ძენი კარგი ცნობილნი ვაჭარნი გორიდან მოსულნი. შემდეგ დროს ყოფილი გაბრიელ ანდრონიკოვი, კაცი თავის დროს კაი აღებ-მიცემის პატრონი.

იაკობ ზუბალაშვილი – ამაზედ აქა იქ სხვაგან გვიწერია, ამიტომ აქ არას ვიტყვი.

ჩინოშვილი, ქუთაისში ჩენილი თავის დროს. ბაჯიოლლი იაკობი, ოსმალოს ქვეშევრდომი კათოლიკე. სადათიეროვი, ლუკა კაი ვაჭარი, დავითი და ანტონ მურადოვები. ამათ ჰყვანდათ ამხანაგად ფრანცუზი ერისტო მარკოპოლი, პირველად ამათ დაიწყეს იმერეთიდან ქალის თმის გატანა რუსეთსა და ევროპას და დასყიდვა კაი ფასებში. სტეფანე თუმანოვი,

ოზურგეთელი, ქუთაის გადასული, მომსწრე მრავალ საქმეთა იმერეთის ერის, აკოფოვი სტეფანე, სიმონ ხითაროვი, ივანე ტიტინიკაშვილი, ოცხელები, ყაუხჩაშვილები სამარხ და მაკარიას გარდაცვლილნი და ცნობილნი. ამათ გარდა სხვებიც მრავალნი ყოფილან, მაგრამ მათი ცნობა ჩვენ არ გვაქვს არც მათ ცნობათა მომთხრობნი სჩანან, ის კი უნდა ითქვას, რომ ყოველს მათგანს სჭერია ხელში კაი საქმე, კაი სავაჭრო ბოლაზი, ყოველ მათგანი ვაჭრობისთვის მგზავრი ყოფილა ოსმალეთს, სპარსეთს, რუსეთს და სამზღვარ-გარეთაც, მათ დიდი ძალი საქონელში გაჰქოდათ და შემოჰქონდათ. მათვე ასწიეს მაღლა და დაადგინეს ღორის ჯაგრის ვაჭრობა, რაც მაშინ იმერთა წინაშე ერთობ უმნიშვნელო იყო და ღღესკი ისეა წინ წასული, რომ იმერეთში ღორის ჯაგარი ფუთი 30 მ. იყიდება, წინეთკი იმერთ შორის ჯაგარს არავინ ჰკიდებდა ხელს, ყოველივე უბრალოდ სანაგვეზედ მიდიოდა გადასა-

ყრელად. მის საჭიროება არავინ იცოდა, ხსენებულ პირებმა შეატყობინეს იმერთ ჯაგრის ვითარება.

ასეთ ვაჭრებთა საშუალებით იმერთა ერის წინაშე ასეთი საქმენი ერთი და ორი არ გაკეთებულა, არამედ მრავალი შემოსულა და განთესილა. დღეს თუ იმერეთ შორის ვაჭრობა და მრეწველობა არსებობს. ყოველივე ეს შემოტანილა, დაფუძნებუ-

– 50 –

ლია და ოსტატობით გავრცელებული ახალციხელ და ქუთათურ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებთაგან, რომელთაც ჩვენგან არ დავიწყება მართებს და მარად ჟამს პატივით მოიგონება. იმერეთის ერში ასეთის ამაგის დათესვის მნიშვნელობას მათ ვერავინ წაართმევს. ეს მთელმა იმერეთის ერმა და ვაჭრებმა კარგად უნდა იცოდენ, რომ სოლომონ მეფის დროიდან დაწყებული 170-200 სავაჭროთა არსებობას დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეცეს მათ მიზარდ ვაჭართ და მრეწველთ წინაშე. უამისობა არ შეიძლება. დღესაც კი, თუ ვინმე ისურვებს და გამოიკითხავს ქუთაისს, იმერთ ვაჭრებთ შორის, თუ მათ ვისგან ისწავლეს ვაჭრობა და მრეწველობის ვითარება, ყო-

ველივე გამოსჩნდება, რომ ქართველ კათოლიკეთაგან: თვით ქართველებში კარგად ქებული სუნნოვან წყალთა გამსყიდავ გამოძეული მიტ. ლალიძეც კი ქართველ კათოლიკეთა ნაამაგდარია. უნდა ითქვას, ქუთაისში და სხვაგანაც, იმერთ მეფეთა დროიდან არ ყოფილა რამ სავაჭროთა განყოფილება, მრეწველობის საწარმოებელი და ისევე სხვანი, რომ მის ნაწილი ან სრულიად და ან რამდენიმე ქართველ კათოლიკეთაგანს ხელში არ ჰკავებოდა და არ ეწარმოებინათ. ამისთვის იგინი არამც თუ ქუთაისიდან საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეებში მოგზაურობდენ და სააღებ-მიცემო საქმეებს მართავდენ, არამედ აგინი ამის გასავითარებლად მოგზაურობდენ ოსმალეთს, სპარსეთს, რუსეთს, საფრანგეთს, იტალიას და სხვა ასეთ შორს ქვეყნებშიც, სადაც მაშინ მგზავრობა ერთობ ძნელი იყო და ნამეტურ აღებ-მიცემა, საქონლის გატანასა და შემოტანაზედ ხომ ვეღარ იტყვის კაცი რამეს, დიდი სიძვირე ყოფილა მაშინ ყოველისფერის მგზავრობის და საქონლის გატან-შეტანის.

ქუთაისის ვაჭრობა იყო შუაგული მთელის იმერეთის ერის ვაჭრობის, ყოველი დაბა იმერთ სამეფოს თუ სამთავროების მხოლოდ ქუთაისს ეტანებოდა და აქ ყოფილ ვაჭრებისაგან ვაჭ-

– 51 –

რობას და თავიანთ კუთხეებში საქონლის შეტანასა. მთელს იმერეთის ერში ცნობილი იყო ქუთაისი და ქუთაისის შეძლებულნი ვაჭარნი და მიტომაც იყო, რომ ყოველ დაბის სოფლის და ქალაქის ვაჭარიც აქ მოილტოდა აღებ-მიცემისათვის. ქუთაისს ელტოდენ არა მარტო შინაურ დაბათა და ქალაქთა წვრილი ვაჭრები, არამეთ აქ მოდიოდენ ოსმალთა და სპარსთა ვაჭარნიც, ნამეტურ ბერძნები და ხანდისხან ევროპიელნიც, ფრანგუზნი, ნემენცი, ინგლისელნი და ავსტრიელნიც. მოკლედ ვიტყვი, რომ ქუთაისის კათოლიკობას ვაჭრობის მხრივ მთელ იმერეთის ერთან ჰქონდა კავშირი და იმერეთს გარდა ოსმალეთის სამფლობელო ფოთშიაც კი კაი დაახლოვებული აღებ-მიცემა ჰქონდათ. ფოთში ხშირად შედიოდენ ქუთაისის და სხვა ქართველთა ვაჭრები და ოსმალეთიდან შემოტანილ

საქონელზედ ვაჭრობდენ.

ფოთი. ოსმალეთის მფარველობის დროს მთავარს ძალას შეადგენდა ოსმალთა მთავრობისათვის. შავი ზღვის ნაპირას მდებარე ნავთ-სადგურ ქალაქებთ შორის ფოთი პირველი იყო, მას ოსმალთა წინაშე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, თუმცა ფოთი ადგილ მდებარეობის და გემების მიდგომის სანთიანის ადგილებით კი არ იყო ჩენილი, ფოთს სხვა ადგილები ბევრად სჯობდა და ნამეტურ ბათუმი. მაგრამ არა ოსმალთა სამეფოს ძლიერება უფრო ფოთს აწვებოდა და იქ იკრებდა ყოველ წაირს ძალას, რაისა გამო სურდათ და ეგონათ, რომ სამეგრელოსაც დაღისტანის მსგავსად გავათათრებთო. სამცხე-საათაბაგო და მასთან გურია თითქმის ოსმალთაგან აღებული იყო და საქმე გათავებული, ხალხი გათათრებული. საქმე სამწელო და იმერეთი იყო, რომელთა გათათრების ძალათაც ფოთს სთვლიდნენ და ამიტომ ფოთში ამრავლებდნენ ყოველწაირს ვაჭრობას, იქ ყველაფერი საქონელი შემოჰქონდათ, რათა მის საშუალებით მიეზიდნათ იმერეთის ვაჭრები. საქმე აქ მარტო საქონელთა ვაჭრობის წახალისებით კი არ ისაზღვრებოდა, არამედ ჩვენდა საუბედუროთ, აქ ბაზარი იყო დასაყიდათ თვით

– 52 –

ქართველ ქალ-ვაჟთა, სადაც მართლია და 1840 წლამდე, ვიდრე ფოთს რუსეთისათვის ბეგლარ ორბელიანი აიღებდა, მინამდე აქ ქართველთ შვილები ხშირად იყიდებოდენ. ასე იყო თუ ისე იყო, ფოთის საქმე როგორც ძველად, ისევე შემდეგშიაც ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს აქ დიდი მისვლა მოსვლა და აღებ-მიცემის კავშირი ჰქონდათ.

ფოთის ნავთ-საყუდრების გამო ჩვენ ბევრი ცნობები არ გვაქვს, მის ცნობები ოსმალთა ბარბაროსობის ფრთეთა ქვეშ დაიკარგა. მის ცნობები მხოლოდ 1815 წ. შემდეგიდამ ჩნდება, როცა იგი რუსებმა აიღეს. მის წინეთ ყოფნის ცნობები ვაჭრობის მხრით ჩვენ არა ვიცით რა, მხოლოდ ის კი ვიცით, რომ ფოთში ოსმალს ფაშა იჯდა, რომელიც მთელის აფხაზეთის ფაშათაც იგულისხმებოდა, აქედამ განაგებდენ მთელს კუთხეს მუსულმანთა წესებით და აქვე იყო ოსმალთა სავაჭრო შუა

გული, სადაც შემოჰქონდათ ოსმალოს სხვა და სხვა საქონე-
ლები და ამ საქონელს იგინი ასაღებდენ იმერეთის ვაჭრებზედ.
ფაშობის დროს ფოთში 300 მდე ოსმალთა ვაჭართ პატარა
სავაჭროები ყოფილა და ამდენივე მეგრელთა ვაჭრებთა, იმერთა
და ქუთისელთ ქართველ კათოლიკეთაცა.

ფოთში თათრობის დროს რუსეთიდანაც ხშირად შემოდო-
დნენ თევზის და ნამეტურ ზუთხის და ხიზილალის ვაჭრობა
აქეთ ძველადგანვე სცოდნიათ. იმერეთის უმეტეს ნაწილს აქე-
დამ ეზიდებოდენ თევზეულობას. რუსეთის გაძლიერების შე-
მდედ აქეთ კათოლიკებმაც მრავლად იჩინეს თავი, ამათ მა-
ხლობლივ გამრავლდენ აღებ-მიცემის მხრით ფეიქაროვები, ყო-
ყოჩაშვილები, ბაინდუროვი, ხოჯაშვილები, ასლანოვები და
სხვა. შემდეგ ამ გვარის პირნი ისევ ქუთაისს მიიქცნენ. დღეს
ფოთში კათოლიკეთ რიცხვი ძრიელ მცირეა, ადრეკი აქ იმდენი
იყო, რომ მათთვის ეკკლესიაცკი იქმნა საჭირო. ერთ დროს
ამის გაკეთებასაც ფიქრობდენ. ამას ჩვენ აქ ვასახელებთ, რო-
გორც კათოლიკეთა რაოდენობის გამომხატველს. ფოთში
ყოფილ ქართველ ვაჭართა შესახებ დაშთენილია ისეთი ცნო-

– 53 –

ბაც. – „ქართველ ვაჭრებმა ფოთში არყის ზიდვა და გამოხდა
ადრიდგანვე დაიწყეს და იქიდან რუსეთშიაც გაჰქონდათო“. – ვინ
იყვნენ ეს ვაჭრები და არყის მხდელნი, ამისი ჩვენ არა ვიცით
რა. როგორც ზემოთაც ვსთქვით, იგინი სულ ქართველ კა-
თოლიკენი ყოფილან. ვგონებთ თუმანაშვილები, ოცხელები,
ზუბალაშვილები და ზოგიც სხვანი. ერთის მხრით კიდევ შე-
სანიშნი ცნობანი.

ფოთში ქართველ კათოლიკეთ ძველი ვაჭრები შესანიშნა-
ვად აკეთებდენ წნელის გოდრებს, კალათებს, სხვა და სხვა
ჯინებს, ნიჩბებს, თოხებს, წერაქებს და სხვასაც ასეთებს მრავ-
ლად. ყველა ესენი ვაჭრებს 1810 წლის შემდეგიდამ აქეთ
იქით გაჰქონდათ და ჰყიდნენ. გოდრები, კალათები და სხვა
ამგვარნი ქებული იყო აქ. სხვა და სხვა იარაღი მთავრობასაც
უხვად სჭირდებოდა, ამიტომ ამათი საჭიროებაც ამრავლებდა
მათს განვითარებით წარმატებას. ზოგნი ამბობენ, რომ ვითომც

ყველა ესენი ოსმალეთიდან იყო ფოთში შემოსული და გავრცელებულიო, მაგრამ არ გვგონია, რადგანაც ასეთ საჭიროებათა კეთება საქართველოს სხვა კუთხეებში უფრო უკეთ იციან და ნამეტურ აჭარა-ლივანაში. უნდა ითქვას, რომ ამ კუთხეში ყველა ხსენებულ საწნავთა ხელობა ერთობ კარგად იცოდნენ და ნამეტურ საცრების კეთება დასხვა ამ გვარ იარაღების გამოიყვანა, რაც ქვის ჭრისათვის იყო საჭირო. ასე რომ ძველად თუკი არსებობდა ფოთში რამე ხელობა, ყოველივე იგი იყო ადგილობრივ, იქაურ ქართველთ წინაპართ გონებიდან გამონაწყოები, ამის უარს ვერავინ იტყვის. ყოველივე ჩვენია იგი, ავია თუ კარგია.

– 54 –

ქართველ მეფეთა დროს უცხო ქვეყნებიდან შემოტანილ

საქონელთა იჯარა

უცხო ქვეყნებიდან საქართველოში საქონელი თავისუფლად შემოჰქონდათ. ამასზედ არავითარი იჯარა არ იყო. საქონელს მოიტანდა სოვდაგარი და სადმე ქარვასლის თავლებში დააწყობდა. წვრილი ვაჭრები აქედან ყიდულობდნენ საქონელს და თავ-თავიანთვის მიჰქონდათ გასასყიდლად. გამსყიდავი სოვდაგარი ცნობებს ადგენდა, თუ ვინ, რომელ ვაჭარმა რა საქონელი იყიდდა. ამის გვარსა და სახელს სოვდაგარი თფილისის მელიქს ან მოურავს გადასცემდა. იგი სცნავდა ყოველივეს დაწვრილებით, მერე წავიდოდა ვაჭარის სავაჭროში დაა ხარჯს დაადებდა. ვაჭარი იჯარას იხდიდა საქონლის გაყიდვის შემდეგ, ისიც ძრიელ მცირედ, სრულიად უმნიშვნელოს. მართალია მაშინ იჯარა კი ყველაფერს ედო, თვით ბურნუთსაცკი, მაგრამ ყველაფერს მცირე გადასახადი აქვნდა. ვაჭარი ხარჯს ისე იხდიდა, რომ მით მას არავითარი გაჭირება არ ემცნეოდა.

აბა რა ხარჯი უნდა იყოს და გადასახადი, საზოგადოთ, მაშინ მთელის თვლისის აბანოებს ხარჯად წელიწადში 120 მანათი იყო თურმე, ხან მეტი და ხან ნაკლები. ეს რიცხვი „დასტურლამაშია“-ც მოიხსენება. ვსთქვათ ეს იყო 1720 წლებში, შემდეგი შეიძლება მეტი ყოფილიყოს, მაგრამ მაინც ისე მეტი არ იქმნებოდა, რომ მისი ანუხვა ღირდეს განცვი-ფრებით. ამავე წიგნის სიტყვით ღვინოზედაც მცირე ხარჯი იყო და არაყზედ ლიტრაზედ ექვსი შაური. ვინც იჯარით აიღებს, ის წლიურად გადიხდიდა 200 ან 250 მ. მის მეტი სხვა ვერვინ გაჰყიდდა. მერე ამის გამონახად სხვები გაჰყიდ-დენ, რასაკვირველია პატრონისაგან დადგენილ ფასებში.

– 55 –

ბურნუთის და თუთუნის იჯარად წელიწადში 100 მან. იყო გადასახადი. 1796 წ. არაყისა და ღვინის იჯარა მთელს თვი-ლისში 800 მ. გახლდათ. 1798 წლიდანკი 1000 მ. იყო.

სულ ეს გარემოება იყო, რომ ქართველი ვაჭრები უცხო-ეთში ისე ხშირად დაიარებოდენ და იქიდან სხვა და სხვა სა-ქონელი შემოჰქონდათ საქართველოში. ესევე გარემოება ახა-ლისებდა მათ. თუმცა ბაზრობიდან და სავაჭროებიდან იხდიდა ყველა ვაჭარი სამეფოსთვის ნავაჭრიდან რამე ნაწილს, მაგრამ იგი ისე მცირე იყო, ისე უმნიშვნელო, რომ იგი ვაჭარს სრულებით საქმეს არ უფერხებდა. სულ ამის წყალობა იყო, რომ მაშინ საქართველოს ვაჭრებთ გაკოტრება იშვიათი იყო. ამ გვარი საქმენი მაშინ ხშირად არ ხდებოდა. ერთი შეღავათი ამ ვაჭართა ისიც გახლდათ, რომ ვაჭრებს ხდებოდათ წელიწადში სახელმწიფო ხარჯათ ექვსი აბაზი და ხელოსნებს 70 კაპ. იმ დროის კვალად ეს არ გახლდათ დიდი ხარჯი, რომ იმას ყველა ვა-ჭარი და მექარხნე ადვილათ იხდიდა. მექარხნეებედეკი უფრო ცოტა იყო, ნამეტურ მათს ხელოსნებსა და მუშებზედ. სულ ეს პირობები იყო, რომ მაშინ ხალხი ვაჭრობის და ხელო-სნობის ასპარზედ არ იყო ეხლანდურად მშვიერი და გულ მუცელ დარდით და ბოლმით ავსილი. ასე მცირე იყო მა-შინ იჯარა.

გიშრის ხელოსნობის ამბავი და საზოგადოთ მძივთა და

ლითონთა.

გმირის ხელოსნობა საქართველოში ძველადგანვე სჩანს. ამის ხელოსნობა ისეთივე ძველია, როგორც ჩექმის, თერძის, ჭონის და ყაზაზის. ხელოსნობის არსებობა კარგად სჩანს, ხოლო ისკი არ ვიცით, თუ პირველად ამ ხელოსნობას საილამ მიეცა დასაწყისი, განვითარება და აღორძინება. ამ ხელოსნობის აღორძინებას თავის საკუთარი ისტორია აქვს. ოლხინის თქმით *) ბევრს კუთხეს და ერში სხვა და სხვა ხელოსნობა ისე აღორძინებულა და განვითარებულა, რომ იმას სხვათა ტომთა გავლენა ერთობ დიდი ჰქონია. მართალია, რომ ჩვენ, ქართველ ებს მაგარი დაკეტილი ცხოვრება არ გვქონდა, ჩვენ ადვილათ ვეკედლებობიდ სამეზობლოთ სპართ, ოსმალთ, არაბთ, სომეხთ და ქალდეველთ, მაგრამ ვიტყვით იმასაც, რომ იყო დრო და ხანა ჩვენთ შორის განვითარებისა, როცა უცხოთ გავლენა ჩვენზედ მხოლოდ გარეგნობით ხთებოდა, შინაგან საქმეებში ჩვენ ჩვენს ძლიერებას ვიჩენდით.

ასეთია მაგალითებრ ქართველებში ლითონთ ისტორია და მასთან გიშრის ხელოსნობის აღორძინება. ამათვე დაუკავშირებთ ქარვის, მარჯნის, ლალის, ფირუზის, ზურმუხტის და ალმასის. ასეთ ქვათა ხელოსნობა ჩვენში ძველადგანვე სჩანს. ზოგს ქვას თავთავის დროს წამლათაც ხმარობდენ, ამის მაგალითია ხვითოს ქვის ხმარება სამკურნალოდ საქართველოში. ყოველს აქ მოხსენებულ ქვათა ოსტატობას და ხმარებას თავის ისტორია მჭიდროთ არის დაკავშირებული არაბთა სახელოსნო გარემოებასთან, სპარსთა, ინდოელთა და სხვათა, ხოლო რაც შეეხება ქვათა შორის მოხსენებულს გიშრის ამბავს და ხელო-

სნობას, ესკი ნამდვილად კერძოდ საქართველოშია აღორძინებული და წარმატებას წასული, ამ წარმატებას ხელს უწყობდა აღმოსავლეთის ერთა განვითარების ლტოლვა.

თამამათ ვიტყვი, რომ თუ აღმასის, ქარვის, ლალის, ფირუზის, მარჯნის და სხვათა ძვირფას ლითონთ ხელობის და მოპოვების განვითარება ნილოსის კიდეებზედ უნდა ვეძებოთ,

*) წარმატება კაცის გონებისა ტ. II.

– 57 –

ეფრატს, ელადას, არაბისტანს, ასურეთს, ფარსისტანს და ინდოეთს, მათთან ვიტყვით იმასაც, რომ გიშრის განვითარების ხელოსნობის ამბავი კი პირდაპირ საქართველოში უნდა დავსდვათ, რადგანაც თვით ამ ქვათა მადანიც ძველადგანვე იქმნა საქართველოში გამოჩენილი და სახელოსნოს წარმატებით წინ წასულთი. ამ ხელობას მალე თავის თვალით საჩინო ასპარეზი გამოუჩნდა, მასზედ აღმოსჩნდნენ გიშრის ხელოსნობის კარგად მცოდნე ოსტატ ხელოსნები. მათ შექმნეს გიშრის ოსტატური ხელოსნობა. ამის ძიება და ოსტატობის ვითარება უმეტესად იმერეთში წავიდა წინ, სადაც გიშრის ბინათ სადგური ანუ სამშობლო ადგილებიც უხვათ არსებობდა. მოკლეთ უნდა ვსთქვათ, რომ ძველადგანვე გიშრის ხელოსნობის ოსტატობამ და მის განვითარებამ იმერეთში აიდაგა ფეხი. გიშრის ხელოსნობა იმერთ საკუთრებას შეადგენს და ამის ხანა იქ უნდა მიახწევდეს ერთობ უძველეს დროს, თითქმის ქრისტეზედ წინედ, მაგრამ ამაზედ ჩვენ არას ვიტყვით, დავასახელებთ მხოლოდ შემდეგ დროს, როცა ქრისტიანობა გავრცელდა საქართველოში, როცა მონასტრების შენება დაიწყო და მასთან ბერ მონოზნების გამრავლება, ბერ მონოზნთათვის ერთად საჭირო შეიქმნა კრიალოსნების ხმარებაც. ამან უფრო შეუწყო ხელი გიშრის ოსტატობას და მომავალში უფრო წარმატებით მიეცა აღორძინებას. შემდეგ საქმე ისე მოეწყო, რომ ამ ხელოსნობის შესწავლა დიდის ხალისით დაიწყო თვით ქართველთ ბერებმაცა.

ქართველთ ბერების ხელში ამ გიშრის ქვის ჭრის ხელობამ უფრო ნაზი თვისება მიიღო. მინამდის თუ ერის კაცნი

აკეთებდენ მხოლოდ გიშრის ჩიბუხებს, თვლებს, სამაჯურებს, კრიალოსნებს, სხვა და სხვა ნაზს ჭურჭელ და საყურადღებოთ სამზერ ნივთებს, მის მოღმა, ბერებმა იწყეს უფრო უკეთ გიშრის კრიელოსნების კეთება, ჯვრების, ოდიკების, სხვა და სხვა საეკლესიო იშვიათთა ნივთთა და ეკლესიაში სახმართა ჭურჭელთა და სხვათ ამ გვარებთა. საქმემ იქამდის მიაღწია,

– 58 –

რომ გიშრისაგან გამოყვანილ ნივთთა დიდის პატივით ეპყრობოდნენ მეფენი, მთავარნი, დიდებულნი, მცირებელნი და საერთოთ ყველანი. არის ცნობები, რომ გიშრით აკეთებდნენ თვით გვირგვინებსაც, სამკვეთოებლებს, საინებს, სამარილებს და სხვათაც ამ გვართა მრავალთა, ბევრი რამ ნივთები ჩვენთვის უცნობიც არის.

ყველა ამაებს საქართველოს უხსოვარის დროიდან XVIII საუკუნის გასვლამდე ჰქონდა თავისი პატიოსანი ხანა, ჩენილი სახელოსნო პირობები. ეს პირობები გარემოცული იყო კარგის პატივით და ყოველივე გიშრის ხელობის ოსტატი ერის კაცი იყო თუ ბერი იქებდა და იდიდებდა ყველგან საერთოთ და საზოგადოთ. გიშრის ხელობის ოსტატობას თავის საკუთარი რთული თვისებაც ჰქონდა და ამ თვისების გარს კარგი წამხალისებელნი და პატრონიც ჰყვანდნენ. ესენი იყვნენ ჩინებულად და კარგად მცოდნე გიშრის ხელოსნობის და მისგან გამონაყვან ნივთთა ვაჭრობის და აღებ-მიმცემნი, რომელთაც საქართველოს გარეშე აღმოსავლეთის ყველა ხალხებშიაც გაჰქონდათ ეს ნივთები და იქ ავრცელებდნენ და ჰყიდნენ. ამათვე შემოჰქონდათ ძველადგანვე საქართველოში ყველა ძვირფასი ქვები:

ფირუზი. საქართველოში სჩანს ძრეელ ძველის დროიდგან.

ქარვა. სჩანს ქრისტეს წინეთ პირველ საუკუნეებიდამ.

ლალი. სჩანს ძველადგანვე და იგი შემოაქვსთ საქართველოში არაბისტანიდამ.

იაგუნდი. სჩანს ძველადგან და შემოაქვსთ არაბისტანიდამ. იგი მოიხსენება ძველ ქართულ წიგნებშიაც.

მარჯანი. სჩანს ვინ იცის როდიდგან უმეტეს ასეთ

ქვებისას ვპოულობთ ძველს საფლავებში, სხვა და სხვა ნივთებში, ხატებში, ბეჭდებსა და სამაჯურებში ჩასმულთ, რომელთა ხელოსნობაც ეტყობა კარგი შესაფერი თავის დროის ნიჭის წარმატება და.

გარი. ძვირფასი თვალი, უხსოვარის დროიდგან სჩანს.

– 59 –

დრუნგულის ფიცარი (მარმარილოს ქვა) შესანიშნავად წინ წასული ხელობა ძველადგანვე საქართველოში და ამის ქვეშევალორმინდა იმერეთში ქვის მჭრელობა, ქანდაკი და ჩუქურთმა, რაც ერთობ მდიდარია ჩვენს ნაშთებში.

მარგალიტი. საქართველოში შემოდის ძველადგან ელადი-დამა. ბევრი კიდევ სხვა ძვირფასი ქვათა ხელობანი იყო ქართველოში ძველადგანვე გავრცელებული. მათი ხელოსნობა უმაღლეს წერტილამდე იყო ასული, მისი ავკარგიანობის ცოდნა ისე იყო მოფენილი, რომ ძველად მათ სასარგებლოდ, ძველ ქართველ ბრძენ კაცთაგან სახელოსნოდ სახელმძღვანელო წიგნიცკი დაიწერა. ასეთმა სახელმძღვანელო წიგნებმა ჩვენ დრომდისაც მოაღწიეს. ასეთი ხელთნაწერი მეც წამიკითხავს. დღეს იგი მოიპოვება „წერა კითხვის სამართველოს სამკითხველოს წიგნთ საცავში" (ჩუბინაშვილის განყოფილება). მასში აუარებელი ქვებია მოხსენებული, მათი მოპოების დრო, ადგილნი და ხელოსნობის განვითარება, მერე მათ აღებ-მიცემის დაწყობა.

რაც ჩვენ ზემოთ ქვები მოვთვალეთ, თვით ანდამატიდამ (ალმასი) დაწყობილი ყველა თვალისა და ქვის ჭრის ოსტატობა და წარმოება ქართველებმა კარგად იცოდნენ. ქართველ ხელოსან ვაჭარ მრეწველნი ამ თვლებისთვის ხშირად მგზავრობდენ არაბისტანს, სპარსეთს, ინდოეთს, ელადას, რომს, ფინიკიას, ასირიას და სხვა. რაც საქართველოში ნივთები არ იყო, ის ამათ იქილამ შემოჰქონდათ და მით ამკობდენ დიდებულთა ხმალს, ხანჯალს, იარაღს, ქალთა სამკაულთა, მეფეთა გვირგვინთ და სამღვდელ-მთავრო მიტრებთა, სამოსს და სხვათა. ძველის ძველად ამითვე ამშვენებდენ ქართველთ ღმერთთა სა-

ხეებს და მათ სამკაულებს.

ისიცკი უნდა ითქვას, რომ ქართველთ შორის ამ ნივთთა ხელობა და ალებ-მიცემა დიდის სიფრთხილით და სინაზით ვრცელდებოდა. მის ხელოსნები დიდათ იქებოდნენ და იდიდებოდნენ. ყველა მოწინავე პირი მათ შესაფერს პატივს ანიჭებ-

– 60 –

ბდა, ყველა კაის თვალით უმზერდა. სულ ამის მიზეზით იყო, რომ ძველადგანვე ამ ძვირფას ქვათა ხელოვან ხელოსანთა და ალებ-მიმცემთა თავიანთი ხელობის მნიშვნელობა ერთი ათად აღამაღლეს და ნამეტურ შინაურ ლითონთა და ქვათა ოსტატობაც უმაღლეს წერტილზედ აიყვანეს, მაგალითებრ.

მარმარილოს ლურჯი ქვის ფიცარზედ სჭრიდენ მაცხოვრის ტანჯვას, მღვთისმშობლის მიცვალებას, ამაღლებას, ქართველ მეფეთაგან მღვთისადმი გუნდრუკის კმევას, ქრისტეს ისტორიას გარეშე ძველის ალთქმიდამ ადამ და ევას, სამოთხეს, აბრამისაგან ისაკის შეწირვას და ბევრიც სხვათა ასეთებს. ასეთმა ქვებმა ჩვენ დრომდისაც მოაღწიეს. იგი დიდს წარმატებაში იყო წასული. ძეგლებისთვის იგინი ლურჯს და თეთრს ქვებში სჭრიდენ ბევრნაირ ცხოველებს და ხშირად თვით გარდაცვალებულთ პირთაც: გვირგვინოსან ცოლ-ქმართ, მეომარს თავის შვილდ ისრით, მხედარს, მეფეს, დედოფალს თავის სამკაულებით, ქურუმთა მღვდელ მთავრებს და სხვათაც თავ-თავის შესაფერის ნივთებით.

მარმარილოს თეთრი ქვის ოსტატობაც ძრიელ წინ წავიდა. იგი იხმარებოდა ყველა ტაძარსა, საკურთხეველსა და ძეგლებზედ. ყველგან ხელოვნურად ვრცელდებოდა მისი განვითარება-

რება. ყველა ამ ქვათა და ლითონთა ხელოვნობას და ალებ-მიცემას ქართველ საერო პირთა გარდა სასულიერო პირნიც მისდევდენ, უფრო მონასტერში ბებრები. ისიცკი უნდა შენიშნოს, რომ ქართველებში უფრო კარგად და ხელოვნურად ასეთ ქვათა ოსტატობა მიდიოდა წინა, რომელთაც ადგილ მდებარეობა, ანუ ძირი, ბინა საქართველოში ჰქონდათ, ქართველთ ხელოვანი ხელოსანი მას საქართველოშივე პოულო-

ბდა, უცხოეთში მგზავრობა მას არ უხერხდებოდა. სწორეთ ასეთი იყო საქართველოში გიშრის ხელობის ამბავი. მისი ხელოსნები ძველადგანვე იმოდენად მრავლად მოიპოვებოდენ, რომ იმერეთში ვერ ნახავდით სადმე სოფელს, რომ იქ ამის ხელობის და აღებ-მიცემის მცოდნე არ გენახათ. გიშრის ბი-

- 61 -

ნაც რასაკვირველია აქეთ იყო, აქეთ იყო ამის მშობელი ადგილი. გაშრის ხელობამ თავის განსაკუთრებულ ხელოვნურ ხელოსნობის სახე შეიძინა, მის ოსტატ-მწარმოებლად ქართველნი აღმოსჩნდენ. იმერეთში მრავლად აკეთებდენ ამის ნივთებს და იგი უცხო ქვეყნებშიაც გაჰქონდათ.

სამწუხარდ, როცაკი ჩვენს ქვეყანას მტერი ევლინებოდა და რამე უბედურობა ხდებოდა, მაშინ ეს გარემოება ქართველთ ხელოსნობაზედაც დიდათ მოქმედებდა, ხანდისხან რომელიმე რთული ხელობა ძირიან ფერსვიანათ ეცემოდა, მის მცოდნეთა რიცხვი აქა იქ უმნიშვნელოდ იფარებოდა. გაივლიდა ხანი, ყოველივე დაწყნარდებოდა და რთულ ხელოსნობის და აღებ-მიცემის საქმეც კვალად დაიწყებდა წარმატებას, მაგრამ ეს იქმნებოდა დროებით, გაბრწყინვებულს რაკიდევ მოველინებოდა დაგეშილი მტერი, მის მოსვლით უპირველესად სულ ნაზს და რთულს კარგს თვალთ საჩენს ნივთებს, ხელობას და აღებ-მიცემას ევლებოდა ღახვრად, მას აუძლურებდა და ესობოდა გარს უსასტიკესად. ეს ასეც არის შენიშნული და ყოველი მტრის მოვლენა უფრო რთულს სახელოსნო, თუ საგანგებო ხელოვნურს ნაკვეთ ნივთებს ევლინებოდა, მტერი უფრო ასეთ ასეთ ნივთებს ეტანებოდა, მას ელტოდა, იტაცავდა, ანგრევდა, აქცევდა, ყოველივ თან მიჰქონდა, ყოველივე საგანგებოდ მოწყობილ მეცნიერულად ნაკეთებნი მტრის უმეცრების წერაქვის ქვეშ ილახებოდა, ჰქრებოდა. ამას მეტად დიდი ისტორია აქვს. ეს ისტორია ყველასთვის ცხადი უნდა იყოს.

რაც ჩვენ ქვები დავასახელეთ, ყველა ამ ქვებს ქართველობაში ჰყვანდენ პირველად მომპოვებელნი ოსტატ ხელოსნები, მერე ხელოვნურად მკეთებელნი და უკანასკნელ ნაკვე-

თის შესაფერის ფასის განმსაზღვრელნი და აღებ-მიმცემნი, ანუ ვაჭარნი. ამისთვის მათში ყველას აქვნდა სახელოსნო და სა-
აღებ-მიცემო ბინა, სადაც ხალხი მიდიოდა სავაჭროდ. იქვე
იცოდენ შაგირდების ყოლაც როგორც ხელოსნობისთვის,

– 62 –

ისევე აღებ-მიცემისთვის. ყოველთვის საქართველოდამ უცხო-
ეთში თუ მიდიოდა ამ საქმეთა ვინმე მწარმოებელი, იგი აღებ-
მიცემაში და მრეწველობაში განთქმული უნდა ყოფილიყო,ს,
უამისოდ იგი ვერას გახდებოდა. ასეთ კაცთა თავიანთ ნაკეთ
ნაგებ საქმენი ერთობ ხშირად გაჰქონდათ კონსტანტინეპოლს,
სპარსეთის სხვა და სხვა ქალაქებში და თვით ინდოეთშიაცკი.
დღესაც ხშირად შეხვდებით ხოლმე უძველეს დროის ძვირფა-
სად ნაკეთ ქვათა, სადაც ქართველ ხელოვან ოსტატ მრეწვე-
ლის სამოწმოდ გამკეთებლის რამე ნიშანი სჩანს, რასაკვირვე-
ლია ქართული ასო და ან სხვა რამ ქართველობის მომასწა-
ვებელი ნიშანი. ასეთი მნიშვნელოვანია ხსენებულ ქვათა წა-
რსული და მისი ისტორია, ასეთი ფაქიზი და თვალთ საჩინოა,
მაგრამ დღესკი მათ არსებობის მომდევართ ქართველობაში
აღარაფერი არსებობს. ასეთ ნაზის ქვათა ხელობაკი არა და
უბრალო ქვის მჭრელებიცკი აღარ მოიპოვებიან ქართველებში.
დღეს თუ ვისმეს ნახავთ ამის ხელობაზე, ის უსათუოდ ბერძე-
ნი იქმნება. იშვიათად რომ თქვენ დღეს თუნდ ასეთ მდარე
ტლანქ ქვათა მჭრელებში შეხვდეთ ქართველ კაცს. იქმნება
შემდეგში ეს ასე არ იქმნეს, ქართველებიც გაჩდენ კვალად.
დღესკი ეს ასეა და ქართველთან ერთად დაუძღურებუღია და
დაცემუღია თვით ხელოვნურათ კეთების ოსტატობა და კა-
რგად წარმოების მრეწვეღია საქმე საერთოდ. ამ დაცემუღე-
ბას ქართვეღი მაძიებელი ყვეღგან ადვიღად შენიშნავს, თუ
მასკი ამის შეგნება და ცნობის სურვიღი ექმნება.

XVIII საუკუნეში და ნამეტურ სოლომონ იმერთა პირვეღის
მეფის დროს ქუთაისში ვაჭრობის და ხელოსნობის ასპარე-
ზედ უკვე რამდენიმე სახელოსნო და სამრეწვეღო არსებო-
და გიშრის მწარმოებღია. მათი ცალკე ბაზარიღით უბანიც
არსებობღა და ამ ხეღობის კარგი ოსტატი კაციც კარგადაც

განითქმოდა. ამათ გარემოებას ასულდგმულებდა ისიც, რომ გიშრის მთა ტყიბულისაკენ ახლო იყო. გიშრის მთები იმერეთში ძველად ბევრს ალაგას ყოფილა, ზოგ ალაგას დალეულა,

– 63 –

მოსპობილა, ზოგ ალაგას იქმნება კიდევაც არის, მაგრამ მისი არსებობა არავინ იცის. გიშრის არსებობის ძარღვთან რთული კავშირი უნდა ჰქონდეს ახლო ნათესაობა ტყიბულის ნახშირს და შავ-ქვას. გიშერი მე ამ ქვათა ანახად ნაღებათ მიმაჩნია. გიშრის მთის მესაკუთრება ძველად არ იყო მაინცა და მაინც სასტიკის პირობებით გარემოცული. იგი საკუთრება იყო იმერეთის მეფის საგვარეულოს და გელათის ტაძრის და სხვათა. მუშაკნი, ოსტატნი და გამსყიდავნი ხარკათ მცირე რამეს უხდიდენ. გიშრის ქვის მტვრევასაცკი თავის ოსტატობა ჰქონია. ამ ოსტატობას შესწავლა უნდოდა თურმე, თორემ ისე ვერავინ რას მოახერხებდა.

ხსენებულს საუკუნეში გიშრის საქმემ მაღალს წერტილამდე აიწია. გიშრის ნივთებს ხმარობდენ მღვდელნი, ბერნი, ქალები და კაცები. დიდი გასავალი ჰქონდა არა მარტო იმერეთში, არამედ მთელს ქართლსა და კახეთშიც. მთელს საქართველოში გიშერი მიღებული იყო და მრავალ ალაგას საჭირო და მასთან სასარგებლო მიჩნევათაც ჰქონდათ. გიშრიდგან გამოყვანილ ნივთებთა გატანა საქართველოდამ ევროპაშიაცკი დაიწყეს, მაგალითებრ იტალიას, საბერძნეთს, რუსეთს, ოსმალეთს და სპარსეთსაც. უცხო ქვეყნებში ამის ვაჭრობა მის შემდეგ უფრო გავრცელდა, როცა ქუთაისში ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა იწყეს გადასახლება და ქუთაისში საცხოვრებლად ფეხის მოკიდება, ვაჭრობა და მისი წარმატების მომართვა. ახალციხელ ქართველ კათოლიკ ვაჭრებმა ქუთაისში გიშრის საქმე და ვაჭრობა ერთი ათად წინ წასწიეს, ქუთათურ ურიებს ამათ ერთობ გაუსწრეს წინ როგორც ვაჭრობით, ისევე სხვაფრივათაცა, ებრაულთა კარგად აჯობეს, უამისობა არც შეიძლებოდა.

გიშრის ხელოსნობას და აღებ-მიცემას ქუთათურ ებრაელთა ოსტატნიც მისდევდენ. ებრაელნი ქუთაისში ვაჭრობის

მხრით ცნობილნი იყვნენ ყველაფერში. ესენი ვაჭრობისთვის ქუთაისიდან ოსმალეთსაც მგზავრობდნენ, მაგრამ ყოველივე მათი

– 64 –

იყო წვრილმანი. იგინი ქუთაისში ყოველი მხრით იოლად მიდიოდნენ. ვაჭრობა მათ ხელში არ იყო კარგად გაფართოებული. რაც იყო, იმასაც არავინ რა წუნს სდებდა, ვაჭრობას და აღებ-მიცემასკი იქ კაი მოთხოვნილება ჰქონდა. ამ მოთხოვნილებას ურიებიკი ვერ ასრულებდნენ. ეს ამბები ახალციხელ კათოლიკებმა კარგად იცოდნენ, და ამიტომ 1710 წლიდან ახალციხელთ ვაჭრებმა ქუთაისში იწყეს გარდასახლება და აღებ-მიცემის დაწყება. მართლაცა და ამათ აქ საქმე ჩინებულად წაუვიდათ. ამათ აქ თავი ასახელეს ვაჭრობის შნოთი. ასეთმა შნომ იგინი იმერეთის მეფესაც დაუახლოვა. მეფე და მთავარნი მათ უფრო პატივს აძლევდნენ, პატივს იმის მხრითაც, რომ ახალციხელ ქართველ კათოლიკე ვაჭარნი ოსმალის ქვეშევრდომნი იყვნენ და მეფენი და მთავარნი ოსმალეთის მთავრობასაც ხომ კარგად აძლევდნენ პატივს, როგორც მოსამზღვრე სახელმწიფოსი თავაზი ჰქონდათ. ეს გარემოებაც საკვირველია, რომ ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს დიდს პატივს აგებდა და იგინი იქ უფრო ხალისით ეძლეოდნენ ცხოვრებას. სწორედ ამ დროის ერთს მხნე ვაჭარ პირად ირიცხება შეძლებულ ჯავახელ ქართველ კათოლიკეთა ძველი ვაჭარ მრეწველი ვინმე ჩილაშვილი.

ჩილაშვილები ახალციხელნი არიან, ქართველ კათოლიკენი, ძველადგანვე გადასულები ახალციხეს. ამათ წინაპარნი კი ადრე თავდგირიძენი ყოფილან. ერთ ამათგანში, რომელიც გაფრანგებულა, შემდეგ დროს, ყვავილი გასჩენია და მის მეოხებით დაჩენილა სახით და მერმე მის გამო სწოდებია გვარადაც ჩილაშვილი. ე. ი. დაჩენილის შვილიო. ახალციხის კათოლიკებმა ასე იციან. იქ გვარები ყველას მონათლული აქვს და საოცრათ გადაკეთებული, ასეა მათი ჩვეულება. ჩილაშვილები რომ თავდგირიძეების მონათესავენი არიან, ამას ფიქრი არ უნდა, ეს ყველასთვის ცხადია, რადგანაც თავდგირიძეების უმეტესი ნაწილი ერთ დროს გათათრებულიც იქმნენ

და იმავ დროს ზოგ მათგანი კათოლიკობასაც დაუკავშირდენ.

– 65 –

ასე რომ ძველად კათოლიკეთ სარწმუნოებაში თავდგირიძეთა გვარის წევრთ რამდენსამე კომლს ვნახავდით. დღეს კი მათში აღარავინ სჩანს, ჟამთა ვითარების მეოხებით ოსმალეთის ქალაქებში აქეთ იქით გადიხვეწნენ. საქართველოში დღეს ჩილაშვილების შთამომავლნი მცირედ არიან.

ერთ ჩილაშვილმა სტეფანემ მაშინათვე განითქვა სახელი ქუთაისში. ამან კერძოდ და კარგად დაიწყო თვით გიშრის ვაჭრობაცა. სტეფანე ჩილაშვილი XVIII საუკუნის პირია, მომსწრე დიდის აღსავსეობით საქართველოს მეფობის და ნამეტურ იმერთა მეფეთა გამგეობის და სხვა ბატონიშვილთა და მთავართა საქმეების. მის დროსქუთაისში ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრები კარგად სახელოვნებდენ. სახელოვნებდა თვით სტეფანეც. სტეფანეს შემდეგ მის საქმეთა ასპარეზედ დიდის ცნობათა მოყვარეობით აღმოსჩნდა მისი ძე ანტონ სტეფანეს ძე ჩილაშვილი. ანტონიკი XIX საუკუნის პირველ წლებშია დაბადებული და 1860 წ. კვდება 60 წლისა. აქედამაც ცხადათ სჩანს როგორც ანტონის დაბადების წელთ აღრიცხვის დრო, ისევე ისიც, რომ მისი მამა დოსტოლრიც XVIII საუკუნის პირი უნდა იყოს. გიშრის ხელოსნობის ასპარეზედ რაც სტეფანე ყოფილა და რაც ამას ჰქონია შნოდ, იგივე ყოფილა და გამოსულა მისი შვილი ანტონიც.

ანტონ ჩილაშვილს თავის დროის კვალად მეტად ნიჭიერი შნო გამოუჩენია გიშრის ხელობის საქმესა და აღებ-მიცემაში. მას მოუწყვია გიშრის ხელოსნობის საქმე და ოსტატობა უფრო კარგის პირობებით, უფრო კაის სახელოსნოს წარმატებით. ანტონისავე ძმა ყოფილა თომა ჩილაშვილი. თომა უფროსი ყოფილა და მათ ჰყოლიათ კიდევ ერთი ძმა პავლე. ყველა ესენი მამის სიკვდილის შემდეგ თომას შეუჩვევია ვაჭრობისათვის. ისიც არის სათქმელი, რომ პირველად ეს ძმანი ქუთაისში სხვა საქონლითაც ვაჭრობდენ, მერეკი კერძოთ გიშრის საქმიანობას და ხელობას მოჰკიდეს ხელი. თომა უფროსი ძმა ყოფილა და მას ძმების გამოწყ-

რთუნაში კაი ოსტატობა და შნოც გამოუჩენია. უმეტესად თომასაგან ანტონი გამოწურთნულა და მიტომ შემდეგში ანტონი მარტოდ გიშრის ხელოსნობის გვერდით არ დარჩენილა, სხვაც შეუსწავლია რამ და მომავალში სხვა საქმეთა ცოდნითაც აღმოჩენილა შეძლებულ მწარმოებელათაც. გიშრის კეთების და გაყიდვის საქმეს ამან უფრო უკეთესი ნიადაგი შეუმზადა, ოსტატობას დიდი სიფაქიზე და სისუფთავე გამოუმბნა, ხელოსნობას კარგად განვითარება და მასთანვე გასალეხასაც უფრო კაი ბაზარი მოუპოვა.

ამისავე მოხერხებით მოეწყო ის გარემოება, რომ პირველად მან დაიწყო ეკლარის ქვის მტვრევა და მისი ოსტატობის განვითარება. შემდეგ დროში ამ ქვის მტვრევა მთავრობისაგან მან ბაჟით აიღო, თვით აწარმოებდა ქვათა მტვრევის საქმეს, მაგრამ არც ამით შეჩერდა იგი, მერტოდ თავის გარემო არ შეიკუნჩხა, არამედ ეკლარის ქვის მტვრევა ბაჟით სხვათაც დაუწყო ძლევა, მისგან სხვებიც იღებდენ ეკლარის ქვის ტეხას და ჭრას ბაჟით. იგინი აღსრულებდნენ ყოველივეს წესიერად. იგი ისეთი მოხერხებული კაცი ყოფილა თავის გამჭრიახობით, რომ მუშაკობას გარდა მემადნობის პატივისცემაც დიდი ჰქონია, ნამეტურ მის ძიებისა. სხვათა შორის გიშრის ადგილის დასაწყისი ამას თავის შრომითაც უპოვნია ბერეკაშვილებში. აქ ნაპოვნ გიშრის ადგილმა წარმოებაც დაიწყო და შემდეგ ბერეკაშვილებში კაი მნიშვნელობაც იქონია. ამ საქმემ იგინიც ფეხზედ დააყენა. როგორც ძველად, ისევე ამ ანტონ ჩილაშვილის დროსაც გიშრის ხელობას და აღებმცემას კაი ბაზარი ჰქონდა, კაი გასავალი. როგორც ზემოდ ვსთქვით, გიშერი გაჰქონდათ აზიურ ქალაქებს გარდა ევროპას – იტალიას და სხვაგანაც, ნამეტურ რუსეთს.

გიშრის საქმიანობის და სხვათა საქმეთა ტრფობით ანტონ ჩილაშვილი სტამბოლშიაც ხშირად დადიოდა. გიშრის გარდა იგი მატყლსა და ბამბის წარმოების საქმესაც უხვად მისდევდა და ყოველ ალაგას და ყოველ საქმეში კარგს მოხერხე-

ბულს შნოს და ნიქს იჩენდა. ბამბა, მატყლი და სხვანი სტამბოლშიაც მრავლად მიჰქონდა. იქიდანაც სხვა და სხვა საქონელი უხვად შემოჰქონდა. ბამბასა და მატყლს მაშინ ყველგან დიდი გასავალი ჰქონდა, რადგანაც საქართველოში, ქართველთა შორის, ფეიქრები თითქმის ყველა სოფელში სცხოვრობდნენ და ყველასთვის საერთოდ ფეიქრები ქსოვდნენ ყველა საჭირო ნართს. ამიტომ ბამბისა და მატყლის წარმოებასაც ახალ დროში კაი ნიადაგი და მსვლელობა ჰქონდა, ამ მრეწველთა და ვაჭართა წყალობით ვიტყვით, რომ მატყლის და ბამბის საქმეთა გარეშე პირველად ამან განავითარა გიშრის საქმე. ასევე ეკლარის ქვის წარმოება. ამის უფლება და წარმოება მის სიკვდილის დღემდე დაშთა. ამ საქმეთა ცოდნით იგი პირველი იყო. უნდა ითქვას, რომ მის დროს გიშრის მთები აქა იქ მოიპოვებოდნენ, მაშინ ეს ქვა და მისგან ნატეხ ნათალი ნივთები საბერძნეთში გემებით გაჰქონდათ. დღეისთვისკი იგი აღარ არსებობს, თითქმის მოისპო. თუ გაქრა გიშრის მთები, მოისპო მასთან შეუმჩნევლად მისი განვითარებული ხელოსნობა და მოისპო ხელოსანთა რიცხვიც. მოისპენ თვით მის აღებ-მიმცემთა პირნიც. დღეს იქმნება მრავალთათვის ეს საოცნებოთაცკი დაშთეს, ქართველებში ამ ხელობის ბევრმა აღარა იცისრა, მაგრამ უნდა ითქვას პირნათლად, რომ მას მეტად დიდი კარგი ისტორია აქვს. ესეა ყოველივე, ცვალებადი. სოფელი მეტად შავი და ბნელია. დღეს აღარ არის ის, რაც ის იქნება გუშინწინ დიდის დიდებით ბრწყინავდა.

როგორც წესი და რიგი აქვსთ ქართველ კათოლიკებს, ანტონ ჩილაშვილი მართოდ თავის ვაჭრობის და ხელოსნობის გარშემო არ დარჩენილა. იგი უხვი ყოფილა ყველა საქმეში და პურ-მარილში. მისი წყალობით დამთავრებულა ქუთაისის კათოლიკეთა ეკკლესიის შენობა, მას გაუღია მასზედ ეკლარის ქვა უფასოდ. აშენების შემდეგ ნატვრა დაგვირგვინებია და პირველად ამის გვამი შეუტანიათ ახალ ეკკლესიაში

წესის ასაგებათ. ამ ეკკლესიას გარდა მასვე დიდი დახმარება აღმოუჩენია ქუთაისის ებრაელთა სალოცავების შენებისათვის და ეკლარის ქვა შენებისათვის მუქთათ უძლევია. ესეც კაი შემწეობა ყოფილა მისგან, სხვაც ბევრი ასეთი რამ უქმნია. გარდა ამისი თავის დროის კვალად ყოფილა კარგი მეპურ-მარილე, კაი თვისების, ძმათა და მეგობართა მოყვარე, ყველგან და ყოველთვის სიყვარულის და სათნოების მფენელი. ამის ღირსებით იგი ისე ყოფილა ჩენილი, რომ მას მეტად ხშირად ირჩევდნენ შუა კაცათ. შუა კაცობაში ეს იჩენდა თურმე მეტად მშვიდობიან მხარეს, კაცთ მოყვარეობის სათნოებას და მშვიდობას. ყველა სადავო საქმე, საშფოთო, სამტრო და საბოროტო სულ მშვიდობით თავდებოდა. ამას ისეთი ხმა და ძალა ჰქონდა, რომ მის გარდაწყვეტილებაზედ ვერავინ რას იტყოდა, ხმასაც ვერვინ ამოიღებდა. იგი ყოფილა მშვიდობა კაცთა შორის და მალამო ყველაფერის. დღეს ამის შთამომავალთაგანია ქუთაისის კარგად ცნობილი მენაბდე და მეშალე, ვაჭარი ივანე ანტონის ძე ჩილაშვილი. სხვა რამ მემკვიდრეობით გარდმოსაცემი მას არა დაშთენია რა. კარგის შესამცნევის წარსულის სამოწმოდ და მომთხრობლად მარტოდ ეს ერთად ერთი კაცია დაშთენილი თავის ალებ-მიცემით. ეხლა აქ ჩვენ უნდა ვსთქვათ შემდეგი: ქართველებში გაქრა შემდეგ საქმეთა მიმდევრობა.

გიშრის ხელოსნობა და ალებ-მიცემ მოისპო. დღეს აღარაფერია ჩვენში. თვითქოს ამის აღარცკი არსებობს რამე, ვითომც არცკი ყოფილა ამის განვითარება და წარმოება ოდესმე.

ალმასის (ანდამატი) ხელობა და ხელოვნურად წარმოებაც მოისპო და ჩაქრა.

მარჯნის მოჭრა დსა ოსტატობაც ამოვარდა.

ფირუზის ძებნის ოსტატობა და წარმოებაც მოისპო.

იაგუნდის ოსტატობაც მოისპო, დღეს აღარავინ რა იცის.

უჩინრად.

ზურმუხტის ოსტატობაც ჩაბარდა სამარეს.

ქარვის ხელოსნობაც ძველადგან ჩვენში კარგად იყო-
გავრცელებული დღესკი მისი ხსენებაც აღარ არის.

მარგალიტის ხომ აღარა ვიცით რა. ყოველივე გაქრა.

ესენიც კმარა. მარმარილოს ქვებს, ანუ დრუნგულის ფი-
ცართ გვართა და სხვებს აღარ ვახსენებთ. მოკლეთ ვიტყვით,
რომ ძველად ამ ძვირფას ქვათა ხელოსნები და მწარმოებელი
საქართველოს გარეშე მუშაკობდენ და ვაჭრობდენ ინდოეთს,
ასურასტანს, ბიზანტიას, სპარსეთს, ოსმალეთს, ავღანისტანს,
ბუხარას, არაბისტანს და სხვაგანაც. ხსენებულ ქვეყნებიდამ
საქართველოში შემოჰქონდათ მრავალნაირად დაფასებული
ძვირფასი ქვები. აქ აწარმოებდენ მის ხელოსნობის საქმეს. ქა-
რთველთ ვაჭართა და ხელოსნებმა არამც თუ მარტოდ ამ ნი-
ვთთა ვაჭრობა იცოდენ, არამედ როგორც ზემოთ ვსთქვით,
ყველა ძვირფას ქვათა პირველ საბინადრო ადგილებიცკი იცო-
დნენ, სადაც მიდიოდენ, სიშორეს არ უშინდებოდენ, იქ ამ
ნივთებს იძენდენ, საქართველოში შემოჰქონდათ, თფილისში
მათგან ამისთვის გავრცელებული და გაჩაღებული იყო სახე-
ლოსნოები და სავაჭროებიც, რაც ყველგან თვალთ საჩინოდ
არსებობდა და სახელოვნებდა.

დღესკი ქართველებმა ყველა ამ ნივთთა ოსტატობის და
ხელოსნობის აღარაფერი იციან, აქ ყოველივე სასტიკათ ნა-
ტამალობს. ყოველივე დაეცა, მოისპო უჩუმრად და უჩინრად.
ძველად ამ ხელობათა ხელოსნები სულ დარბაისელ მოქალა-
ქე პირებთაგან შესდგებოდა, ყველა ეს ხელობა დაკვირვებულ
და საქმის შემცნებულ პირთა რიცხვს ითხოვდა. XIX საუკუნის
რიცხვების შემდეგიდამ ამ ხელოსნობის ოსტატთა რიცხვიც ისე
გაქრა, რომ დღეს მათი ხსენებაც აღარ დარჩა. დაეცა და მო-
ისპო სრულიად ხელოსნობაც და ხელოსნებიც.

კოკჩაშვილების შრომა „წამალხანის“ ასპარეზედ და პეტრე-პავლე

კოკოჩოვი (იგივე ქოქოჩაშვილი) ქ. ქუთაის.

ქუთაისის. წარმატებასა და აღორძინებასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული რამდენიმე ქართველ კათოლიკე ვაჭართ ცხოვრება და ალბ-მიცემა და ერთი ამათგანია პეტრე-პავლე ივანეს ძე კოკოჩაშვილი, რომელიც დაიბადა 1832 წ. ქ. ქუთაისს. ამათ წინაპართა კათოლიკის სარწმუნოებასთან დაკავშირება ეკუთვნის XVIII საუკ. დამდეგს. პეტრე-პავლე ივანეს ძემ სწავლა ქუთაისის კათოლიკე პატრებთან მიეღო და შემდგომ დიდათ განვითარდა საექიმო, სააფთიექო და სავაჭრო ასპარეზებად.

ვაჭრობის წარმატებით განმხნევებულმა ევროპაში მგზავრობაც დაიწყო. იგი ამით უფრო დაწინაურდა. მისის ენერგიულის შრომით ქუთაისში გაიხსნა პირველათ აფთიექი 1860 წლებს. ეს დიდი სამახსოვრო საქმეა ქართველის კაცისაგან. მის მერე სააფთიექო მაღაზია, მის მერე სამაგალითოდ მოხერხებული სუნოვან სასმელ წყალის ქარხანა, რომელიც მართლაცა და სამაგალითო იყო და არის კიდევაც მთელს მხარეში. ამ პირთან იმყოფებოდა და ვითარდებოდა ჩვენი კარგი მამულისშვილი მიტროვანე ლალიძე, რომელმაც ერთ დროს ქუთაისში ქართულ ენაზედ საუკეთესო წიგნებიც ბეჭდა და რომელიც მკაცრი თანამხედველ მგზავრია ქართველ ერის გამღვიძებულ ცხოვრების. დღეს ამ პირს ქუთაისში აქვს სუნოვან წყალთა სასმელების ქარხანა და ის რაც პეტრე-პავლეს გვერდით შეისწავლა, იგი დღეს თავისთვის გამოიყენა.

სავაჭრო და სამრეწველო ასპარეზებდ პეტრე პავლე ივანესძეს ბევრი რამ სამსახური მიუძღვის და უნდა ითქვას, რომ ამ სამსახურს იმერთა შორის ვაჭრობის აღორძინებაზედაც კარგი აზრდილი უნდა აქენდეს დატოვებული, ამას ფიცი არ უნდა, რადგანაც პეტრე ივანეს ძე წინა დროდამ ქუთაისში მა-

ნუფაკტურნი საქონლის ვაჭრობასაც მისდევდა. ამის სავაჭრო ასპარეზებად აქვს შესამჩნევი შრომა დატოვებული და გარდა ამის საყურადღებოა მითაც, რომ იგი იმავ თავიდაგანვე იმერეთიდან სამზღვარ გარედ ბამბასაც გზავნიდა, ესეც რასაკვირ-

ველია სამაგალითო საქმეა. ამას გარდა და სხვა და სხვა მასალა და საქონელიც ხშირად უგზავნია და ანუ უკედ რომ ვსთქვათ, გაუტან-გამოუტანია ხოლმე. პეტრე-პავლე ასე და ამ გვარად, თავის ქვეყანაში, თავის თანმემამულეთ წინაშე სამაგალითო საქმეების კეთებით დაბერდა. დღეს იგი ხანში შესული გახლავს და სახლობის პატრონია. ჰყავს შვილები, ვაჟები: ლევანი, ივანე, ზაქარია – პრავიზორები. მეოთხე ვაჟი ვასილი გამომძიებელია. მამის მსგავსად, მისმა შვილებმაც 15 წლის წინეთ ქუთაისში გახსნეს სააფთიექო ნივთების მაღაზია. შვილებიც მამისაგან არჩეულს ენერგიულს გზას ადგნენ და მათგან მიერ გახსნილი სააფთიექო მაღაზია ქუთაისში ითვლება ერთს საუკუთესო სუფთა მაღაზიად. აფხაზეთიდან და სხვა კუთხეებიდგამ დაწყობილი ამ მაღაზიას აპყრობენ დიდს ყურადღებას, რადგანაც იგი მოწყობილია სანაქებოდ და კარგად. ამის მხრითაც საქებია როგორც პეტრე ივანის ძე, ისევე მისი ენერგიით სავსე შვილები, რომელნიც თავიანთ საქმის ასპარეზედ კარგს, სპე-

ციალისტ პროვიზორებათ უნდა ჩაითვალოს.

ისიც უნდა მოვიხსენოთ, რომ ასეთ ასპარეზედ, სააფთიექო მაღაზიის გახსნა ქართველის კაცისაგან პირველი მაგალითია. ისიც ისეთის ფართო მაღაზიის, როგორიც ამათ აქვს დღეს ქ. ს გახსნილი. მისი არსებობა დამაკმაყოფილებელია საჭიროების და გვარად. ქუთაისში კათოლიკობა ყოველთვის გულსმოდგინედ მისდევდა მკურნალობის და წამალხანების საქმეს. ამათ ამის მიმდევრობა თვით მეფეების დროსვე აქვდათ და სწორედ ამის მაგალითია დღეს კოკოჩაშვილების აღებ-მიცემის საქმე სააფთიექო ასპარეზედ იმერეთის ერის წინაშე ქ. ქუთაისს.

თაისსადა მათი გვარის შვილნი შემდეგ დროს.

ზანზლი-კონო. თავის დროის კვალად გამოჩენილი ვაჭარი ქ. ქუთაისს. ცნობილი მეფე სოლომონ მეორის დროს და კარგად მომსწრე რუსთა გამგეობისაც. შეძლებული პირი, მრავალ ნაირის საქონელით მოვაჭრე, ძველად ახალციხელი ქართველ კათოლიკე. შემდგომ ამ კონოს სიკვდილის კარგის აღებ-მოცემით სახელი განითქვა ამის შვილმა თომამ. საქონელი მათ შემოჰქონდათ ოსმალეთის ქალაქებიდამ, ნამეტურ სტამბოლიდამ. უკანასკნელ დროს რუსეთიდამ დაიწყეს შემოტანა. ამათ აღებ-მიცემამ ბევრს იმერთა შვილებს ასწავლა ვაჭრობის მიხვედრა.

კოსტანაშვილები (კოტე) ძველნი ვაჭარნი და გამოჩენილნი სხვა და სხვა საქირო საქონლის შემოტანით და ქუთაისში კარგი მალაზიების დახსნით. თავის დროს ამათაც წაახალისეს იმერთა ბავშვები ვაჭრობის შესათვისებლად. ვაჭრობა ამათი ფართო ყოფილა თავის დროს და მნიშვნელოვანიც მრავალ ნაირის მხრით. დღეს ამათის ძველს აღებ-მიცემის არავინ აღარაფერი იცის. თვითოეული ეს ვაჭარნი ერთი მეორისაგან განსხვავოდენ მით, რომ რასაც ერთი ჰყიდდა საქონელს და მის ვაჭრობას ავითარებდა, იმას მეორენი არ ელტოდენ და პირველს სავაჭრო საქმეს არ უყურებდენ.

ივანე ისრალოვი. მომსწრე იმერეთის ძველი დროის და თავის დროს ცნობილ კაი აღებ-მიცემის კაცი და სხვა ქვეყნებშიაც მავალი ვაჭრობის მხრით.

ჯიმშეროვები. სახელგანთქმულნი ვაჭრები ქუთაისს. ესენი მესხები არიან, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობა-

სთან. ჯიმშერიშვილები ძველად თვით თავად-აზნაურნიც იყვნენ და სცხოვრობდენ მთელ საქართველოში მრავლად. სახელი განითქვეს ვაჭრობით სტამბოლს, ქუთაისს, თფილის და სხვაგანაც. ესენი მოხსენებულ არიან თფილისის კათოლიკეთ ეკკლესიის კონდაკებში. ამათ წევრთ XVIII საუკ. თფილისშიაც უცხოვრიათ.

აზნაუროვები. ძველადგანვე განთქმული გვარია. მესხები არიან, კათოლიკობასთან ძველადგანვე დაკავშირებულნი. ახალციხიდან ქუთაისს გადასახლებულნი. მერე თფილის ალემიცემის ასპარეზედ სჩანან თვით ჩვენი მეფეების დროიდგან. უკანასკნელ განითქვეს სახელი მეთუთუნობით. ვაჭრობა აქვნდათ სტამბოლს, ტრაპიზონს, ქუთაისს, ბათუმს, თფილისს და სხვაგანაც. დღესაც ითვლებიან წარჩინებულ ვაჭრებათ და ცნობილ პირად. სამწუხაროდ ამ ძველი გვარის შესახებ და ნამეტურ მათ წევრთა ალემ-მიცემიანედ ძველის კონდაკებიდან ბევრი ვერაფერი შევკრიბე.

თუმანიშვილები. ქუთაისში სოლომონ მეფის დროს თავადის-შვილებს გარდა ყვინ აზნაურ და მიქალაქე თუმანაშვილებიც. ვაჭრებში თავიანთ დროს გამოჩენილი როგორც სტეფანე და სხვანი. ამათგან ვაჭრობის ასპარეზედ სჩანან მიხეილ თუმანიშვილი 1825 წ. პაპუნა თუმანიშვილი, არუთინა თუმანაშვილი 1830 წ. და მრავალიც სხვანი. თუმანაშვილების ვაჭრობა იმერეთიდგან აქვნდათ ოსმალეთს, რუსეთს და სამზღვარ გარეთაც. როგორც სტეფანეს, რომელმაც პირველად განავრცო იმერეთში აბრეშუმის ჭიის თესლი და სხვაც ბევრი რამ. ესაა მხოლოდ თავადის შვილი. ამის შთამომავალნი დღესაც სცხოვრებენ ქუთაისს. ამ სტეფანე თუმანიშვილის ალემ-მიცემის ისტორია მეტად მდიდარია, ხოლო ცნობები კი აღარ არის.

ნემსაძე. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, მერე სააკაშვილად-საკაკოვად წოდებულნი, რადგანაც მათს მამას სახელად სააკა რქმევია. მერე სააკაშვილად გახდენ სომეხ კათოლიკეთა მღვდლებთაგან. ამ სააკოვებს გორის სა-

აკაძეებთან არაფერი ნათესაობა აქვსთ. გორის სააკაძეები მერე სომხის კათოლიკე ტიბინკონზე მდგარ მღვდელთაგან ტერ სააკოვებათ იქმნენ გადაკეთებულნი. ნემსაძეებს იმერთა მეფის დროს კაი ვაჭრობა ეკავათ და შესამჩნევად აწარმოვებდენ თვის სავაჭრო საქმეებს.

ენდრონიკაშვილები. ქუთაისში მეფეების დროსვე მოსულნი და გამოჩენილი ვაჭარნი. მრავლად სახლობდენ ქუთაისს. ერთი

ამათგანი ვაჭარი იაკობი მიიცვალა 1824 წ. ქუთაისს. ენდრონი-კაშვილებს და სოლოხავას ვაჭრობა ლეპციგშიაც აქვდათ. თავიანთ დროს ამათ ქუთაისში დიდი ალებ-მიცემა ეკავათ. მეფეთა და მთავრებთ წინაშეც გამოჩენილი იყვნენ. ამათგანი სჩანს კიდევ ვაჭარი ალექსანდრე და ზოგნიც სხვანი.

ბაინდურაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათო-ლიკობასთან. მესხები არიან. ქართველთ არევის და გაჭირების დროს ზოგნი გასომხებულან. გასომხებულნი თფილისში სცხო-ვრებენ, გაფრანგებულნი ძველადგანვე ქუთაისს გადასახლე-ბულან. სოლომონ პირველის დროს მათ ალებ-მიცემის ასპა-რეზედ დიდი ნიჭი გამოუჩენიათ. იგინი სავაჭროდ მგზავრო-ბდენ სტამბოლს, ყირიმს, რუსეთს და სპარსეთს. სოლომონ პირველმა ბაინდურაშვილებს აზნაურისშვილობაც უბოძა. შე-მდედ დროს მეფე სოლომონის წინაშე ბაინდურაშვილები გა-ხდენ სახელოვან ვაჭრებათ და ერთგულ პირებათ. დიდი ხმა და ნიჭი გამოიჩინა ნონია ბაინდურაშვილმა როგორც ვაჭრო-ბის ასპარეზედ, ისევე სოლომონ მეფის ერთგულობაში. 1803 წ. იმერეთის მეფე სოლომონ მეორისაგან ნონია ბაინდურაშვილი რუსეთში იქმნა გაგზავნილი პავლე იმპერატორის წინაშე დესპანათ.

თავის დროს დიდი სახელი აქვდა ნონია ბაინდურაშვილს და მის შემდეგ მათ გვარის მომდევრად სჩანან პეტრე, იოსები, ავთანდილი, ისაია, სიმონი, იოსები და სხვანი. ყოველ ამა-თგანი სახელოვნეა თვის დროს დიდის ალებ-მიცემით.

აკოფაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკო-

ბას. მეფე სოლომონ I-ის და მეორის დროს ამათ ვაჭრობით თავი ისახელეს. ვაჭრობდენ ქ. ქუთაისს, ოსმალეთს, რუსეთს, სომხეთს და სამზღვარ-გარეთაც. თავიანთ დროის კვალად ესენი ქუთაისში გამოჩენილ ვაჭრებად ითვლებოდენ. ამათგანი იყვნენ პაატა და იაკობი. ორივე ეს პირნი რაღაცა მანქანებით 1795 წ. სომხის სჯულზედ გადავიდნენ. ამათვე დროს ქუ-თაისში სხვა კათოლიკენიც დაუკავშირდენ გრიგორიანობას. შემდეგ დროს ამის გამო ქუთაისში დიდი ალიაქოთი მოხდა

და აყალ მაყალი. სოლომონ მეფეც განწყრა ამაზედ, რომ როგორ თუ ჩემს სამეფოში ხალხი რჯულს იცვლისო. 1803 წ. ბრძანება გამოსცა და ამით რჯულს გამოცვლილ კათოლიკებს რჩევა მისცა, რომ თქვენ ისევ თქვენ ძველ სჯულზედ გადა-ლითო. მე ამისთვის თქვენ არ გაგვიცხავთო. მერე ესენიც გადავიდენ ვგონებთ კათოლიკობაზედ. აკოფაშვილები, ანუ იაკობიშვილები ძველადგანვე იყვნენ განთქმულნი ალებ-მიცემით. შემდეგ დროს სჩანს გიორგი აკოფოვი გამოჩენილი ვაჭარი. ამ გიორგის დიდი დახმარება მიუცია ქუთაისის ეკკლესიის შენობისათვის XVIII საუკ. ბოლოს.

თერძიევი. ახალციხიდან მოსულნი ქუთაისს მეფეების დროს და შემდეგ გამოჩენილნი ვაჭრობით ოსმალეთს, ტრაპიზონს და სხვაგანაც. იყვნენ დროის შესაფერად შეძლებულნი ვაჭარნი და თუთუნის საქმეთა მწარმოებელნი. იმერეთის თუთუნსაც ესენი კაი ბაზარს უჩენდენ. ერთი ამათგანია თომა თერძიევი.

ქუთათიშვილები. ძველნი შეძლებულნი ვაჭარნი და სოლომონ მეფის წინაშე ცნობილნი, როგორც დიდი ალებ-მიცემის პირნი. გამოჩენილნი იყვნენ ძველადგანვე მრავალნი და მათ შემდეგ მომდევარ ვაჭრებთ იოსები, გრიგორი და სხვანი.

ყაუხჩიშვილები. XVIII ცნობილი ვაჭრობით. XVIII საუკუნეს გამოჩენილნი იყვნენ ახალციხეს ვაჭრობით მერე ქუთაისს გადასახლდენ. ქუთაისში ამათ ვაჭრობა ბრწყინვალედ წაუვიდათ. ვაჭრობდენ სტამბოლს, სამზღვარ-გარეთ და რუ-

სეთს XIX საუკ. შემდეგ ამათში ვაჭრობით თავი ისახელეს სტეფანე ანტონისძემ და ამის ძმამ იოსებმა. ვაჭრობის გამო სტეფანე სამარაში მოკვდა 1866 წ. გვამი მისი სამშობლოში მოასვენეს და ქუთაისს კათოლიკეთ ეკკლესიის გალავანში დაასაფლავეს, მის ძმა იოსებიც აქ ასაფლავია, რადგანაც მათ ეკკლესიისათვის შეწირულება დაუტოვებიათ.

მურვანოვები. მეფის სოლომონის კარის ვაჭრები. ამათ იხსენებს ბესიკიც. კაი ალებ-მიცემა ჰკავებიათ ქუთაისს ამ გვარის წევრთ. მურვანიშვილები კათოლიკობას ძველადგანვე დაკა-

ვშირებიან, ზოგნი სომხობას.

ფირალოვები. ძველი გვარი ქართველთა. მესხები არიან. სამცხის გაჭივრების გამო ზოგნი კათოლიკობას დაუკავშირდენ, ზოგნი გრიგორიანობას, ზოგნიო გათათრდენ. სომეხ ფირალოვები კახეთს და თფილის სცხოვრობენ, კათოლიკენი ახალციხეს სცხოვრობდენ და XVIII საუკ.სამცხიდან ვაჭრობის მხრით ქუთაისს გადასახლდენ,იმერთა მეფის მფარველობის ქვეშ შევიდნენ. იყვნენ მართ-მადიდებელ ქართველ ფირალოვებიც. ამათგანი იყო გოდერძი ფირალოვი, მდივანი მეფე გიორგისა. ამ ფირალოვმა რუსეთის გარდასახლების შემდეგ გრიგორევი დაირქვა, დღეს გრიგორევად იწოდებიან. XVIII საუკუნეში რომში სჩანს ანტონ ფირალოვი ახალციხელი, შემდეგ ანტონი, კლავდინე, აგვისტინე, პეტრე. ანტონ ფირალოვს წერილებიც უწერია. ქუთაისში ამათ სახელი განითქვეს და მეფეების დროიდგანვე დაწყობილი კარგი აღებ-მიცემა ჩაიგდეს ხელში. დღეს ეს გვარი ვაჭრობის მხრით ცნობილია ქუთაისს, თფილისს, ბათუმს და სხვაგანაც.

სოდროვები. ძველადგანვე განთქმულნი ახალციხეს და კათოლიკობას დაკავშირებულნი. შემდეგ დროს ვაჭრობის მხრით სჩნდებიან ქუთაისს. ვაჭრობა აქვსთ ამათ იმერეთს, ოსმალეთს და სხვა კუთხეებშიაც. შემდეგ დროს ვაჭრობის ასპარეზედ ამათგანია დავითი, იოანე, სერაფიმე, მელქონა, ლაზარე, ივანე და სხვანი, თავიანთ დროს გამოჩენილი პირნი აღებ-მიცემის და სხვა საქმეთა ასპარეზედ.

- 77 -

ფეიქაროვები, ძველად ფეიქარიშვილები. ფეიქარიშვილები მრავლად სცხოვრებდენ ქართლს, კახეთს, თფილის და სამცხეს. სამცხის ფეიქაროვები ძველადვე დაუკავშირდენ კათოლიკის სარწმუნოებას. აღებ-მიცემასაც ძველად მოჰკიდეს ხელი და დაწინაურდენ. შემდეგ დროს ახალციხიდან ქუთაისში გადასახლდენ, სადაც იმერეთის მეფის მფარველობის ქვეშ შევიდნენ. იმერეთში მათ დაიწყეს ვაჭრობა და ვაჭრობის ასპარეზედ თავიც ისახელეს, სავაჭრო საქმენი კარგად განაგრძეს. შემდეგ დროში ანუ 1840 წლებში კარგად აღმოსჩნდა ვა-

ჭრობის ასპარეზედ იოანე ფეიქაროვი, პავლე, ანტონი, სტეფანე და სხვანი. იმერეთის ერის წინაშე ამ პირთა კაი სახელი მოიხვეჭეს, ვაჭრობის მხრით დიდი პატივისცემა და თავაზი. ამიტომ იგინი ცხოვრებითაც წინ წავიდნენ. დღეს ფეიქაროვებისა ქუთაისში კარგი მაღაზიები არსებობს, რკინეულობის აღებ-მიცემა აქვსთ გამართული და უნდა ითქვას, რომ ჩინებულათაც აწარმოებენ თავიანთ ვაჭრობის საქმეებს.

ხოჯივანოვები. მეფის დროინდელი ვაჭარნი, ცნობილნი გვამნი შეძლებით და ვაჭრობით.

იერიქოვი – ქუთაისის მოსულნი და ძველნი შეძლებულნი ვაჭარნი, ცნობილნი პირნი მეფეთა წინაშე.

მურადაშვილები. გამოჩენილი კაჭრები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. 1790 წლებს შემდეგ მამუკა და გიორგი გრიგორიანობაზედ გადავიდნენ. ამათ შთამომავალნი არიან დღეინდელ ქუთაისის სომეხ მურადაშვილები. იყვნენ ვაჭრობით განთქმულნი და ცნობილნი მთელს იმერეთში: დავითი, იოსები, პეტრე, მამუკა, ანტონი და სხვანი, კათოლიკენი სჯულით.

მესარკოვები. სოლომონ მეფის დროს ახალციხიდან გადვიდნენ და ვაჭრობაც დაიწყეს. ქუთაისში ცნობილ იქმნენ როგორც აღებ-მიცემის ხალხნი. ამათგანია მოძღვარი ვინმე მესხი – გვარამაძე.

– 78 –

გვარაშვილი. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას. კარგი ცნობილნი ვაჭარნი და სხვა და სხვა საქმეთა მწარმოებელნი. შემდეგ დროს ამათგანი იყვნენ: სიმონა, მელქონა, სტეფანე, პავლე, ანტონ, და გიორგი. კარგი ენერგიული ვაჭრები იყვნენ.

ნალბანდოვები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. ახალციხელნი, ვაჭრობის მხრით ქუთაისს გადასულნი და მოვაჭრენი მთელს იმერეთს, კონსტანტინოპოლს, ტრაპიზონს, ევროპას და რუსეთშიაც. ამათ კაი კავშირი აქვნდათ იაკობ ზუბალაშვილთანაც. XIX საუკუნის ასპარეზედ დიდის სახელოვანის ვაჭრობით სჩანან ოსეფა, ანტონი და

სტეფანე. ნალბანდოვების ძველი გვარი შოშიასშვილი ყოფილა. ანტონ ნალბანდოვი მეფე სოლომონ მეორის კარგი მცნობი ყოფილა და მასთან კარგი სანდო ერთგული პირიც. სოლომონ მეფე რომ ოსმალეთში გაიქცა 1810 წ. მაშინ როგორც ერთგულნი ანტონ ნალბანდოვიც თან გაჰყვა მეფეს ვაჭრობის მიზნით (ნაამბობი გრიგოლ ნალბანდოვისაგან). უკანასკნელ დროს ამათ ვაჭრობა ბათუმშიც გადმოსცეს. აქ ვაჭრობდა გრიგოლ ანტონის ძე ნალბანდოვი. ნალბანდოვებს და ზუბალაშვილს იაკობს ვაჭრობა ერთად სტამბოლშიც ფართოთ ჰქონიათ გამართული. ნალბანდოვის გვართა წევრთა რიცხვი დღეს შემცირებულია.

ოქრომჭედლოვი. ცნობილნი მეფის სოლომონის დროს დიდის ვაჭრობით, შემდეგ დროს ცნობილი . ძველად კარგი ოქრომჭედლის ქარხნის მექონი. ამათი წინაპარნი ახალციხიდან გადასულან ქუთაისს და იქ ოქრომჭედლობაც გაუვრცელებიათ, მის აღებ-მიცემაც. ოქრომჭედლის ხელობის და ვაჭრობის გავრცელებას იმერეთში და კერძოთ ქუთაისს კარგი ღირსება აკრავს გარს.

ქორქაშვილები. კათოლიკის სარწმუნოებას ძველადგანვე დაუკავშირდენ. XVIII საუკუნის ბოლოს პაპუნა და ბეჟან ქორქაშვილები კათოლიკობიდან სომხის სჯულზედ გადავიდენ.

– 79 –

ეს ამბავი ბევრს ეწყინათ. 1803 წ. სოლომონ მეფის ბრძანებით იგინი ისევე კათოლიკობაზედ გადავიდენ. იყვნენ აზნაურისშვილებიც და მასთან კარგი შეძლებულნი ვაჭრებიც. შემდეგ იყვნენ გამოჩენილნი ვაჭარნი: სიმონი, დავითი და სხვანიც, თავის დროს გამოჩენილი და ცნობილნი.

მატინაშვილები. კარგი ვაჭრები. მეფის წინაშე ცნობილნი, მატინაშვილები კათოლიკობიდან სომხობაზედ გადავიდნენ შესყიდვით. მეფეს ეწყინა ეს ამბავი. მერე ისევ კათოლიკობას დაუბრუნდნენ. იყვნენ შეძლებულნი ვაჭარნი.

პაპაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობაზედ, მერე ვაჭრობის მხრით ქუთაისს გადასახლებულნი. ქუთაისში გაბრიელი სომხობას დაუკავშირდა. ეს ეწყინა მის

ნათესავებს. აღებ-მიცემით შემდეგ სახელი განითქვეს მეფის წინაშე. მეფის სოლომონ II ის დროს მომდევარ ვაჭრებათ ითვლებიან ქაიხოსრო, პეტრე და ივანე. არ უწყით ,ესენიც გასომხდენ თუ არა. მეფემ სტუქსა გაბრიელი სჯულის გამოცვლის გამო და ამიტომ იგი ისევე დაუბრუნდა თავის სჯულს.

დათიაშვილები. ანუ სადათიეროვათაც წოდებულნი. მეფის სოლომონის წინაშე კარგად დამსახურებულნი და კარგი აღებ-მიცემის მექონიც იყვნენ. ძველადგანვე კათოლიკობასთან დაკავშირებულნი და ვაჭრობით წინ წასულნი. მეფე სოლომონს ისე უყვარდა ერთ სადათიერო, ანუ დათიაშვილი ნონია, რომ თავის საიდუმლო საქმეებსაცკი ანდობდა. ვაჭრობის ასპარეზედ ესენი ისე სახელოვნებდენ, რომ ძველადგან ამათ აზნაურისშვილობაც ებოძათ მეფეთაგან. მეფის სოლომონის შემდეგ ამათგან სახელი განითქვეს მრავალთა და მათ შემდეგ ვაჭრობით აღდგომილან: სოლომონი, ოჰანჯანა, იოსებ, ლუკა, გიორგი, სტეფანე, დავითი, იოანე, ანტონ, თომა. სადღეისოდ ეს გვარი შემცირდა.

ალიხანოვები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და შეძლებულნი ვაჭარნი მეფის სოლომონის დროს,

– 80 –

ოსმალეთიდგან მრავლად მომტანნი სხვა და სხვა საქონლის.

პურადაშვილი. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, მესხები და გამოჩენილი ვაჭრობით მეფე სოლომონის დროიდან. შემდეგ დროებში ვაჭრობით განითქვენენ: გიორგი, პეტრე, დავითი და სხვანიც ახალ დროისანი.

ქურჩიბაშოვი. ძველნი , ახალციხიდან გადასულნი ქუთაისს და ცნობილნი ვაჭრები მეფის წინაშე.

ტიტინიკაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და განთმულნი საკმარისად.

ოხერხიდაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და შეძლებულნი ვაჭრები ძველადვე.

ბაქრაძენი. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილნი გვამნი და ვაჭრები მთელს იმერეთში. ბაქრა-

ძეები კათოლიკის სარწმუნოების აწი ძველად მრავლად იყვნენ, დღეს ძრიელ მცირედლა არიან.

საბაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და განთქმულნი ალებ-მიცემით და გვარისშვილების კაცებით. ამათში ზოგნი მოწინავე სასულიერო პირნიც იყვნენ. ვაჭრობით განითქვეს სახელი ძველადგანვე ახალციხეს, ქუთაისს, შემდეგ ბათუმს და სხვაგანაც. ახალციხეს გარეშე იგინი ვაჭრობით სხვა და სხვა ადგილებში აღმოსჩნდენ და ახალ დროს ქუთაისში სჩანს შესამჩნევის სახელწოდებით ანტონ საბაშვილი, იგივე საბაევი. დღეს ქუთაისში და ბათუმში თვალით საჩინოდ სჩანს ნიკოლოზ ანტონისძე საბაევი – იგივე ძველად საბაშვილი. ამ ენერგიულს პირს კარგი სავაჭრობი აქვს დახსნილი ქუთაისსა და ბათუმში. მისი სავაჭრობის არსებობა ჩვენი ტომის ვაჭრობითი განვითარების ასპარეზედ მნიშვნელოვნად ჩაითვლება. დღეს ნიკოლოზ საბაევი ცნობილი პირია და მასთან კარგად მცოდნე და ენერგიული მოქალაქე. ყველა საქმის ცოდნაში ცხოვრების და მოქმედების ასპარეზედ დღეს, სადაც ერთი და ორი სახელოვან ქართველთ კათოლიკენი გამოსჩნდებიან, იქ არც ნიკოლოზ ანტონისძე საბაევი გა-

– 81 –

მოაკლდება. ქუთაისსა და ბათუმში მას ჩინებულად მიჰყავს თავის საქმეები. შეუძლებელია, რომ იგი რამე საზოგადო და საქველ მოქმედო საქმეთა სამსახურს უკან გაუდგეს, მოერიდოს. კათოლიკეთ ებისკოპოსი რომ მოვიდა ბათუმში, მაშინ მან ამის სახლში ისადგურა.

ხითარაშვილები. ხითაროვები მრავლად სცხოვრებდენ სამცხე-საათაბაგოს. ძველად ქართველ დევნელების გამო ზოგნი საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეებში გადასახლდენ, ზოგნი ოსმალში წავიდნენ. ვინც სამცხეს დაშთენ, იგინი ყველა კათოლიკობას დოუკავშირდენ. ზოგნიც გრიგორიანობაზედ გადავიდენ. ამ გვარის წევრთა ძველადგანვე განითქვეს სახელი ვაჭრობით. ზოგნი გადასახლდენ ქუთაისში და ვაჭრობა დაიწყეს, სადაც მართლაცა და ფეხი წადგეს წინ ვაჭრობით და ალებს-მიცემით.

ჩარექაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკის სარწმუნოებასთან. ვაჭრობით ამათაც დიდი შნო გამოიჩინეს სამცხეს, მერე სამცხიდან იმერეთში გადასახლდენ. იმერთა მეფის წინაშე მათ ვაჭრობით დიდი სახელი და ნდობა მოიპოვეს, მასთან პატივის ცემაც. ამათმა სახელმა და საქმეებმა იქამდე მიაღწია, რომ იგინი მეფეთაგან დაჯილდოვებულ იქმნენ აზნაურისშვილობითაც. თავის დროს მათ დიდი სახელი და მნიშვნელობა აქვდათ იმერთა მეფეთა კარის კაცთა შორის. სამწუხაროდ მეფესთან ამათ დაახლოვებულ კავშირის შესახებ ჩვენ არაფერი ცნობები გვაქვს. სადღეისოთაც ბევრი არა ვიცით რა, თუმცა ძველად განთქმულ ჩარექოვების შთამომავალნი დღესაც სცხოვრებენ ქ. ქუთაისს. ვაჭრობით და აღებ-მიცემით ძველ ვაჭრებთ შემდეგ დროს ცნობილნი არიან: ივანე, იოსები და პეტრე.

გელაზაროვები. ძველადგანვე დაუკავშირდენ კათოლიკობას და სახელიც განითქვეს ვაჭრობით. შემდეგ დროს ქუთა-

– 82 –

ისში გადასხლდენ და აქ დაიწყეს აღებ-მიცემა. სოლომონ მეფის დროს და შემდეგაც 1825 წლებში ქუთაისში ვაჭრობის ასპარეზედ სჩანან ანტონი, სტეფანე და სხვანიც – უცხო ქვეყნებშიაც მავალნი აღებ-მიცემისათვის. მათ მომდევარნი დღესაც სცხოვრებენ ქუთაისს.

ხოჯივანაშვილი. დღეს ხოჯივანოვები. კათოლიკობას ძველადგანვე დაუკავშირდენ და ვაჭრობის მხრით XVIII საუკუნის ბოლოს იმერეთში გადასახლდენ. ქუთაისში გაიმაგრეს ფეხი და აღებ-მიცემით წინ წავიდნენ. ამ საქმით იგინი საკმარისად დაწინაურდენ და გამაგრდნენ. შემდეგ დროს სოლომონ მეფესაც დაუახლოვდენ და ქუთაისში იქმნენ ცნობილნი როგორც საპატიო პირნი. შემდეგ დროს ამ გვარიდან ვაჭრობის ასპარეზედ სახელოვნებით აღმოსწნდენ პეტრე და სხვანიც. უახლეს დროისას არ ვასახელებთ, მათი ცნობები არ გვაქვს.

ხეჩინაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას. ქუთაისში განითქვეს სახელი ვაჭრობით სოლომონ მეფის დროს. შემდეგ დროს ვაჭრობის ასპარეზედ კაის მხნე-

ობით აღმოსწრდენ დავითი, სტეფანე, ბენიამინ, პეტრე, სიმონ, ბესიკა და სხვანი. ქუთაისში აღებ-მიცემის ასპარეზედ ამათ კი ადგილი ჰკავებიათ ერთ დროს.

ჩილინგაროვები ახალციხელნი, ძველადგანვე ცნობილნი და განთქმულნი აღებ-მიცემით ქუთაისს, ძველადვე დაკავშირებულინი კათოლიკობასთან.

გოზალოვები. ძველადვე დაკავშირებულინი კათოლიკობასთან და ვაჭრობის მიზნით ქუთაისს გადასახლებულნი და მოვაჭრენი მეფეთა დროიდგანვე.

რაც აქ მოვთვალეთ, უნდა ითქვას, რომ XVIII საკუნის შემდეგიდამ, იმერეთში ათჯერ ამაზედ მეტი ვაჭრებიც იყვნენ, რომელთაც ვაჭრობა აქენდათ გამართული ოსმალეთს, სპარსეთს, ინდოეთს, ევროპის ყველა ერში და რუსეთშიაც. აქ ყველას მოთვლა ძნელია, რადგანაც ცნობები არ გვაქვს, თუმცა ამბათ კი გვაქვს გაგონილები სხვა და სხვა გვარნი, რომ ესა

– 83 –

და ეს გვარის წევრი ამა და ამ დროს ესა და ეს ვაჭარი იყოვო. ესეც კმარა იმის საფუძვლად, რომ ვიცოდეთ, თუ იმერეთში იმერთ მეფეთა დროს მარტოდ კათოლიკეთა ვაჭრები რა რიცხვის და ზომის იყო. უნდა დაუმატოთ, რომ იმავე დროს ქუთაისში მრავლად და მეტად მრავლად იყვნენ გამრავლებულნი ებრაელთა ვაჭრები, სომხები და ადგილობრივ იმერთა მცხოვრებთ მოქალაქეთა შვილებიც. სომხები იმერეთში თფილისიდან სახლდებოდენ და მცირედ ახალციხიდან. ესენი მრავლობდენ დიდათ ქუთაისს, ორპირს, ფოთს და სხვაგანაც. იმერთა შორის ვაჭრობის აღორძინების შემდეგ ამათმა რიცხვმა იმერეთში დიდათ იკლო.

პარასკევობა – ანუ იარმუკობა იმერეთში.

პარასკევობა ანუ ბაზრობა ქუთაისში იცოდნენ ძველად

დგანვე. ბაზრობა იმართებოდა ქალაქის შუა გულ ალაგას, ვაჭრები იხდიდნენ სამეფოდ ერთ ნაწილს, სამოურავო და საქალაქოდ ცოტას. ვაჭრობის დროს ყველა ხელოსანი თავის ნამოქმედართ იხდიდა ხარკს. ხარკში ამღევდნენ სიმინდს, ღომს, პურს, ქათამს, ღორს, ცხვარს, სხვა საკლავ საქონელს, ფრინველს, ღვინოს და ფულოსაც. ქუთაისში კვირის იარმუკობა შემოვიდა 1830 წლების შემდგომიდან.

ოზურნეთშიაც ასევე იცოდნენ. ჭარასკევობას დიდი ძალი ვაჭრობა იცოდნენ. ვაჭრები და ხელოსნები საგურელოს ხდილობდნენ, ამის მასალები მე შეეკრიბე. ხარჯი ძრეელ მცირედ არის განაწილებული ვაჭრებსა და ხელოსნებზედ, ესენიც თავიანთ ნაწარმოებით იხდიდნენ ხარკს. ოზურგეთში პარასკევობა სჩანს 1803 წლიდან წინა დროის არ ვიცით.

ხონის-ვაჭრობა და პარასკევობა სჩანს 1830 წლიდან. ხოლო ამ დროს იქ ისე ყოფილა განვითარებულ აღორძინებული, რასაც ნიადაგი და ნათესავობა შორს უნდა მიუწვდებოდეს, თითქმის XVIII საუკუნეში, ვინაიდან ხონი ძველ

– 84 –

დროს ნამდვილი ბოღაზი იყო მოხერხებულის ვაჭრობით. სხვა და სხვა ქალაქებშიაც ასე და ამ გვარად პარასკევობა ყველგან იცოდნენ. ყველგან იყო ვაჭრობა გამართული და ადგილობრივ საქოსელთ გარდა სამზღვარ გარეთელ საქონლითაც ვაჭრობდნენ. საქონელი შემოჰქონდათ მრავლად ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა და ებრაელთაც. ებრაელებმა თითქმის ყველგან იცოდნენ პარასკევობა და ვაჭრობა სადაცკი იგინი სცხოვრებდნენ.

ფულად გადიოდა იმერული ფარა და ოსმალური ფული, ყურუში, ოქრო და სხვანი, ქართული ფული და სპარსულიც საზოგადოთ იმერეთში პარასკევობა ცოცხლად და მრავლად იცოდნენ. ზოგნი ამბობდნენ, რომ პარასკევს ვაჭრობა მიტომ განუწესებიათ, რადგანაც ეს დღე ქრისტიანთათვის მძიმეა, შავი დღე არის და მიტომ ვაჭრობაც ამ დღეს დაუნიშნავთო. ზოგნი ამბობდნენ და ჩვენც ეფიქროფთ, რომ ეს უნდა იყოს დამთენილი ოსმალთა გავლენის დროიდან, როცა იმერეთი

ოსმალთ ეკავათ და მათ ჩვეულებათ აქვნდათ ჯუმა დღეს, ანუ პარასკევს სადმე დიდ სოფელში, სადაც ხალხი ჯამეში სალოცავად თავს იყრიდა, ამიტომ ხალხის გამო ვაჭართაგან ვაჭრობაც იქვე, მათ ახლოს იმართებოდა. ასე და ამ გვარად მე ვფიქრობ, რომ ჩვენებური პარასკევობა პირდაპირ ამის შედეგი უნდა იყოს, რადგანაც დღესაც ოსმალეთის საქართველოში ქართველი მაჰმადიანები ჯუმა დღეს ჯამეს გვერდით პარასკევობას სწორედ ამ აზრით ახერხებენ და მართავენ.

პარასკევობას სხვა და სხვა ვაჭრებთ გარდა თვით ყა-სბებიცკი მისდევდნენ და საკლავს ხოცავდნენ, მაგალითებრ ძროხას, ცხვარს, თხას და ღორს იქ, სადაც ოსმალთა დიდი გავლენა არ აქვნდათ. ეს ჩვეულება ოსმალეთის საქართველოში დღესაც აქვსთ. პარასკევობა იმერეთის ზოგი ერთს დაბეშში დღემდეა დაშთენილთ, ნამეტურს ხონში, სამტრედიას და ფოთში პარასკევობა ძველად ვრცლად ცოდნიათ, სადღეისოდ იგი იქ მკაცრად დაეცა. უნდა მოგახსენოთ, რომ იმერეთში რამდე-

– 85 –

ნადაც უცხოეთის საქონელი შემოჰქონდათ, იმაზედ მეტს უადგილობრივ გაკეთებულს აქვნდა გასავალი. ძნელად რომ ვაჭრებს ადგილობრივ ნაწარმოების საქონლისკი არა ჰქონიყოთ რა გასყიდათ მიტანილი.

პარასკევობის წესიერება დადგენილი და დამტკიცებული იყო მეფე და მთავრებთაგან, რაის მსგავსი პარასკევობის წესიერების დაცვის დამტკიცება მეც მაქვნდა. ბაზრობის ყოველივე წესი, რიგი და აღებ-მიცემის მოპყრობა დიდის კანდიერებით და თავაზით არიან დასაბუთებული და დამტკიცებული. დიდს ქალაქებში პარასკევობას ყოველთვის მოურავი ადევნებდა თვალ ყურს და ყველა წესიერებას ეს იცავდა. ესევე ჰკრეფლა ხარკს. გვითქვამს და კიდევაც ვიტყვით, რომ პარასკევობას ვაჭრები და ხელოსნები ერთობ ცოტა ხარკს იხდიდნენ.

პარასკევობა ხანდის ხან გაგრძელდებოდა რამდენსამე დღესაც.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ბევრს ალაგას პარასკევობა იცოდნენ წელიწადში ერთხელ, ე. ი. დიდი იარმუკობა, სადაც აუარებელი ვაჭრები იყრიდნენ თავს. აქ დიდი ვაჭრობა აქვდათ მათ გამართული, დიდი ალებ-მიცემა და საქმეებსაც ფიცხლავ და ცოცხლივ აწარმოებდნენ. ასეთი იშვიათი იარმუკობა იმერეთში ერთობ ხშირად იცოდნენ. სადაცკი იცოდნენ, იქ ვაჭრობა და ალებ-მიცემაცკი კარგად აქვდათ დაყენებული და ყოველ საქმეს დიდის მოწიწებით და ფაქიზათ ასრულებდნენ. ასეთ იარმუკობასაც თავისი გადასახადი აქვდა მეფისაგან და მთავრებთაგან დადგენილი და განწყობული. ამიტომ ივაჭრებს და ხელოსნებს მეტს ვერავინ რას წაართმევდა, რადგანაც ყოველმა პირმა, ვაჭარმა თუ ხელოსანმა კარგად იცოდა. საიარმუკოდ სამეფო და სამთავრო გადასახადი. ხარჯიც ერთობ მცირე იყო და მიტომაც გახლდათ რომ ასეთი დიდი, მაგრამ იშვიათი იარმუკობაც წინ მიდიოდა და ხალხში მრავლდებოდა.

პარასკევობა დავაჭრობა იმერეთში თუ სადამდე იყო გავრცელებული სოლომონ მეფის დროს და მასზედ წინეთაც,

– 86 –

ეს იქედამაც კარგად სჩანს, რომ როგორც სოლომონ პირველს XVIII საუკუნეში, ისევე სოლომონ მეორეს სავაჭრო წესიციკი აქვდათ გამოცემული, ანუ მაზანდა. ასეთის მაზანდობის ჩვენ დრომდისაც მოაღწიეს. ერთი ასეთის მაზანდის დიდი ფურცელი ლურჯს ქალაღზედ ნაწერი აქვდა ს. მერკვილაძეს. იგი ლურჯ ქალაღზედ იყო ნაწერში და სავაჭრო საქონელთა შორის მოხსენებული იყო ყოველისფერი საპრო საქონელი და მასთან ფასებიც ზომიერი. სასწორის ანუ საწონის ზომა, რიცხვი და სხვანი უმეტესად ოსმალურის სახელებით მოიხსენებოდა.

უნდა ითქვას, რომ როგორც ქალაქ თფილის, გორს, ახალციხეს და სხვაგანაც, იმერეთის ქალაქებშიაც ნიხრი ერთობ მცირე ყოფილა, ყოველივე იაფი ყოფილა და მასთან კარგი, სუფთაც. ყოველივე ადგილობრივ ხორაგეულობის და გამოწყანის ისეთი იაფობა ყოფილა, რომ მასზედ ლაპარაკი მე-

ტიც არს. დრო იყო ისეთი და იაფობაც თან ახლდა მას. მაზანდის წერილები ჩვენი მეფეების დროს ყოველთვის ეძლეოდათ ვაჭრებს, თითქმის ყოველ თვეს. ასეთი მაზანდის წერილები მრავლად არს დაშთენილი კავკასიის მთავარ მართებლის არქივში, საიდანაც ჩვენ ვერ ვსარგებლობთ. მათი ნახვა და გაცნობა კი მეტად კარგი იქმნება. ორი მაზანდის წერილი „ივერია“-შიც იყო ადრე დაბეჭდილი და იგი რუსულად სთარგმნეს. ეს მაზანდის წერილები ჩვენ ვეღარ ვიპოვეთ, თორემ აქვე მოვათავსებდით. ხოლო იმასკი ვიტყვით, რომ სოლომონ მეფის მიერ გამოცემული მაზანდის წერილიც დაკარგულა მპოვნელის ხელში. სამწუხარო კია ასეთი ძველი საინტერესო ცნობების დაკარგვა.

- 87 -

ვაჭრობა და აღებ-მიცემა ოზურგეთში.

რამდენათაც ოსმალთა მფარველობა დასაღუპი იყო ქართველთა გვარისთვის, იმდენათვე იგი სასარგებლო იყო მეზობლობის, ვაჭრობის და აღებ-მიცემის მხრითაც. ოსმალთა იმპერიის სიახლოვემ, ზღვამ და მასზედ მოგზაურობამ გურიაში ალადგინა ვაჭრობა. ამ გარემოებამ კაი გავლენა იქონია და ოზურგეთი საყურადღებოთ გახდა ქართველთათვის. მას ყურადღება მიაპყრეს ახალციხელ ქართველ კათოლიკეებმაც, გორის, ქართლის და სხვათა ქართველთაც. ახალციხელნი ვაჭრობისთვის ხშირად მსვლელობდენ გურიას.

ძველადგან ანუ XVII საუკ. გურიას საზოგადოთ და კერძოთ ოზურგეთში, ვაჭრობის ვრცელების საქმეს ხელს უწყობდენ კათოლიკის ბერებიც, რომელთა რიცხვი იქ ყოველთვის საკმარისი იყო. გურიაში ძველადგანვე აღორძინდა ვაჭრობის და ხელოსნობის გარეშე ზღვაზედ მგზავრობაც. აქ არსებობდა თითქმის ყველა ხელობა, ყველა სავაჭრონი და მასთან საქარხნო სამუშაოც.

ვაჭრობის და ხელოსნობის ასპარეზედ უმეტესად გურულები იყვნენ და აქა იქ ბერძნებიც ერივნენ, მასთან ოსმალნი და ქობულეთელნი ქართველ მაჰმადიანებიც. ოზურგეთში ქართველ მაჰმადიანთ ვაჭრებთ რიცხვი ძველადგან ვიდრე 1850 წლამდე 55 დუქანზედ მეტი იყო. ისევე სხვების და ქართველ კათოლიკეთაც (იხ. ამის ძველი ცნობა სხვაგან).

ვაჭრობისათვის განწესებული იყო თვით იარმუკობაცკი ანუ პარასკევობა. პარასკევობა აქ ფართოთ სწარმოებდა და

– 88 –

ნამეტურ დაბასა და ქალაქებში ხალხი საჭიროებდა, ამიტომ იარმუკობა – ანუ პარასკევობა აქ ფართოთ სწარმოებდა და ამ დღის ვაჭრობიდან აღებ-მიმცემნი და ხელოსნები საგურიელოდ და საბატონოთ ანუ სამოურავოდ ხარკსაც იხდიდნენ, ზოგნი ფულით, ზოგი ფართლით, ზოგიც სხვა ნივთებით. ვისაც რა უწყობდა ხელს .იგი იმით ხდილობდა თავის ვალს.

ამისთვის წესებიცკი ყოფილა გურულებისაგან დადგენილი და განწესებული, თუ ვის რა უნდა გადაეხადნა ხარკათ. მაგალითებრ მეფართლეს თავის წილათ რა უნდა მიეცა ხარკად, ისევე მეწაღეს, თერძს და სხვათაც ამ გვართა. ამის წესები ისე იყო მოწყობილი, რო მგურიის სამთავრომ დაწვრილებით იცოდა ისიცკი, თუ ოზურგეთის იარმუკობაზედ რამდენი ვინ ვაჭარი დაესწრებოდა, ხელოსანი და ვინ რითი ივაჭრებდა. ამათი გვარი და სახელებიცკი იცოდნენ, სადაც ყოველთვის გვარი და სახელითაცკი ანუსხავდენ იმ გარემოებას, თუ ვის რა უნდა გადაეხადნა თავის წილად. ასეთ ნუსხათა აღწერის წიგნებმა ჩვენ დრომდისაცკი მოაღწიეს და ერთს ხელთნაწერში ანუსხულია 1800 წლის შემდეგ დროის ისეთი ცნობები 1810 წლამდე, ვიდრე ეს სამთავრო თავის ავტონომიით გაუქმდებოდა. ცნობებიდგან სჩანს, რომ გურული ვაჭრები შინაურ ნაწარმუებთა გარდა ჰყიდნენ თვით უცხოეთის საქონელსაც და ნამეტურ ოსმალეთიდგან შემოტანილს. ამიტომ გურული ვაჭრები ძველადგანვე მგზავრობდენ შავი ზღვის ნაპირას მდებარე ქალაქებში და იქ აღებ-მიცემას აწარმოებდენ. ასევე გადიოდნეს ტრაპიზონს, სტამბოლს და სხვა კუთხე-

ებშიაც. აღსანიშნავია, რომ გურულებს სიმინდი გურიიდან საბერძნეთს, ანუ ოსმალეთში ადრიდგანვე გაჰქონდათ და ჰყიდდნენ. სჩანს ოსმალეთში არამც თუ დღეს, არამედ ძველადგანვე ყოფილა სიმინდის მოსავალი დიდს საჭიროებაში. ეს ყველამ იცოდა ძველად და ამიტომაც ყოველი გურული მეცადინობდა ამის აღებ-მიცემის მოწყობა-განვითარებას.

– 89 –

ოზურგეთელ ვაჭრობას და აღებ მიცემას ხელს უწყობდა კიდევ ის გარემოებაც, რომ იგი საქრისტიანო სამთავროს ხელში იყო და აქ თავისუფლად მოდიოდნენ ახალციხის ვაჭრები და საქონელი გადმოჰქონდათ გასასყიდათ და ქართველ მაჰმადიანებზე მიტომ ეტანებოდნენ აქ ოსმალეთის საქონელით, რადგანაც აქ ვაჭრობას კაი გასავალი ჰქონდა და მეორე – ერთი ენის ცოდნა და მონათესავეობაც უფრო აკავშირებდა მათ ურთი ერთობას. ამ გარემოების წყალობა გახლდათ, რომ ახალციხის კათოლიკეთა გურიაში არამც თუ მისვლა მოსვლა განავრცეს, არამედ მათ გურიის მთავრებთანაც კი განწყობილება ჰქონდათ. იგინი მათ ყოველთვის ერთგულობდნენ, უადრესათ პატივსაც სცემდნენ. ასეთ ცნობილ კათოლიკეთაგან რამდენიმე ოჯახი სჩანს ძველად და ერთი ამ ოჯახთაგანია და ამათი გვარის წევრნი – ძველად ცნობილს თუმანიშვილებისა, რომლნიც ოზურგეთში ძველადგანვე სცხოვრობდნენ აღებ-მიცემის მხრით, მრეწველობის და ხელოსნობისა. ესენი იქ გურიელების დროდგან ისე გამოჩენილ და პატივცემულნი იყვნენ, რომ მათ ყველა კარგად იცნობდა. ყველამ იცოდა თუმანიშვილების აღებ-მიცემის ვითარება.

ოზურგეთელ კათოლიკ თუმანიშვილების წინაპარნი ქართლის სოფ. ხელთუბნელები ყოფილან, უეჭველია თავადისშვილები და აქვე დაკავშირებულნი კათოლიკის სარწმუნოებას, რადგანაც დღემდე ვიცით ჩვენ, რომ კათოლიკ თუმანიშვილები გორსა და ხელთუბანს ჩვენს დრომდისაც სცხოვრობდნენ. ამ თუმანიშვილების გვარში დაშთენილია ასეთი თქმულება: თუმანიშვილები ხელთუბნელები არიან. ქართლს ლეკები დასცემიან და ახლციხისკენ ტყვეები წაუყვანიათ. სხვათა შორის,

ამ ტყვეებში თუმანიშვილებიც რეულან. ლეკებს ეს ტყვეები ახალციხეში დაუტოვებიათ თუ დაუყიდნიათ ქრისტიანებზედ. ამ სახით თუმანიშვილებიც ახალციხეს დაშთენილან, აქ უცხო-ვრიათ, აქ იგინი შესჩვევიან აღებ-მიცემას, ანუ ვაჭრობას, შემდეგ დროს ამათ ამის საქმე აქეთ კარგა წასვლიათ, ალო-

– 90 –

რძინებას მისცემიან, მერე ვაჭრობის მხრივ საქართველოს სხვა კუთხეებშიაც უწყვიათ მგზავრობა, ნამეტურ ოზურგეთს, რაც ახალციხეს ახლოდ ესამზღვრებოდა.

ასე და ამ გვარად, თუმანიშვილები ოზურგეთში XVIII საუკუნეში უნდა იყვნენ გადმოსულნი. ამას ეჭვი არ უნდა. ამათი წარმატება და გვაროვნობის მთავარ გურიელსაც კარგად სცოდნია. იგი ამათ განსაკუთრებით ყურადღებასაც აქცევდა, პირველი, როგორც გვარიშვილს და მეორე, როგორც ოსმალს ქვეშევრდომს. საქმე ისე მოეწყო და ოზურგეთში თუმანიშვილებს ისე კარგად წაუვიდათ წარმოება, რომ იგინი საყოველთაოდ იქ დაშთენ საცხოვრებლად, თითქმის ადგილობრივ მცხოვრებთა რიცხვში იგულისხმებოდნენ, საყოველთაოდ იქ მიეცნენ ცხოვრებას და აღორძინებას. XVIII საუკუნის შემდეგ ოზურგეთის ქართველ კათოლიკეთა თუმანიშვილებთ შორის საკმარისად სახელოვნებდა სტეფანე პავლეს ძე თუმანიშვილი.

სტეფანე პავლესძის დაბადება შეკავშირებულია XIX საუკუნის ხანასთან. იგი გარდაიცვ. 1890 წ. თითქმის 90 წლისა. მაშასადამე ამის მამა პავლე XVIII საეკ. პირია. სტეფანემ პირველი დრო ცხოვრების ოზურგეთს გაატარა, მის მერე ქუთაისს გადასახლდა და იქ გარდაიცვალა. სტეფანე მოხერხებული პირი ყოფილა თავის დროს. ამას გურიიდან ადრიდგანვე დაუწყვია მგზავრობა ევროპისაკენ. გურიიდან პირველად ამას გაუტანია ევროპაში აბრეშუმის ჭიის პარკი გასასყიდათ. შემდეგ იგი ხშირად დადიოდა, მგზავრობდა და თავს აღებ-მიცემას განაგრძობდა. ერთ დროს ეს რომ წავიდა და საქონელი გაიტანა გასასყიდათ, იმ დროს მას ნიაპოლშიაც მოუხდა მისვლა, დარჩენა და ვაჭრობა. სწორედ ამ დროს

ნიაპოლს გარს გარიბალდი შემოეკრა თავის ჯვართ. ამის ამბები სტეფანე პავლეს ძეს ძრიელ კარგად ახსოვდა თურმე და მის შესახებ ლაპარაკიც იცოდა.

სტეფანე პავლეს ძემ თავის დროის კვალად, როგორც

– 91 –

ძველმა კაცმა, ძრიელ ბევრი ძველი ამბები იცოდა თავიანთ გვაროვნობის შესახებ. ამათ გვარის შესახებ მას სხვა და სხვა ძველი ცნობებიც ჰქონია შეკრებილი. ამას გარდა სცოდნია ძველ ქართველთ ვაჭართა აღებ-მიცემის ამბები და ნამეტურ ახალციხის ვაჭრების, ოზურგეთის, ქუთაისის და სხვათაცა, რომელნიცკი მაშინ აღებ-მიცემობდენ და ხალხს ემსახურებოდნენ. გურიის, სამეგრელოს მთავრების შესახებაც ბევრი ცნობები ჰქონია და ისევე ახალციხის ფაშებზედ, ოსმალს გამგეობისა და სხვებზედაც მრავლად სცოდნია ცნობანი. სამწუხაროდ, მას თავის დროს ვერავინ შეხვედრია ისეთი პირი, რომ ასეთ პირისაგან ესარგებლა და რამე ძველი ცნობები დაეწერა. ყოველთვე მასთან გაქრა და მოისპო. ისკი კარგად ვიცით და ეს მე მიაჩნო მიხეილ ალექსანდრესძე თუმანიშვილმაც, რომ თუმანიშვილი მეტად მახვილი გონიერი კაცი ყოფილა და მრავალ ძველ ამბებთა მცოდნე, ნამეტურ ვაჭრობის, აღებ-მიცემის და შემდეგი დროის საქმეებისა ქუთაისში. შესავსებლად თუმანიშვილების გვარის წევრთა მრეწველობის და აღებ-მიცემის შესახებ დამატებათ ვიტყვით კიდევ შემდეგს მოთხრობილს ამბავს.

გურიაში ძველადგან უმეტესად სიმინდის არყის ხდას მისდევდენ. თვითქოს ჭაჭის ხმარება და მის არყის გამოხდა მათ არ სცოდნიათ. ოზურგეთს და დუბაზუს პირველად კარგი არყის დიდი ქარხანა გაუხსნია ალექსანდრე თუმანიშვილს და ამ ქარხნის საშუალებით უფრო საფუძველიანათ მოფენილა გურიაში არყის ხდის ხელოსნობა ხელოვნურად. სხვა რამ ცნობები ამ არყის ქარხნის შესახებ ჩვენ არა ვიცით რა. ჩვენის ზოგი რამ ცნობების შესამოწმებლად და გურიაში ქართველ კათოლიკეთაგან ვაჭრობის ქონვის და აღორძინების გამო მოვიყვანთ შემდეგ გადმოსცემასაც. – „ოზურგეთში

ძველად გურიელების დროს დიდათ სახელოვნებდა თომა თუმანიშვილი. ეს იყო გურიელების მახლობელი პირი, მეგობარი, ვაჭარი სასახლის და სხვა და სხვა ამბების წამლებ მომტანიც.

– 92 –

თომა ოზურგეთში სცხოვრებდა ცოლ-შვილით. მისი შვილები იყვნენ და არიან: იოსები, მიხეილი და ალექსანდრე. ეს პირნი გურიაში არიან აღზრდილები და მათი ცხოვრება აღორძინდა იმ დროს, როცა გურულებმა თვალი გაახილეს. ვაჭრობის ასპარეზედ ამისთვის მათ კაი შრომა მიუძღვისთ. მაგალითებრ პირველად ამათ როსტოვიდამ მოიყვანეს პურის მცხოვლები და ოზურგეთში პურის ცხოვა დაიწყეს. პურის ცხოვის აღორძინება ოზურგეთში ამათის ცდითა და შრომით იწყება. უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩვენდა სამწუხაროდ, გურულები ძველადგანვე პურის ცხოვას სულ არ მისდევდენ, მათში ღომი და სიმინდი იხმარებოდა ყოველთვის. პურის ცხოვასდა ჭამას გურულები 1840 წლების შემდეგიდამ შეეჩვივნენ. პურის საცხოვთა განყოფილებანი მათ აქენდათ ფოთს და ქუთაისსააც. ფურნის პურის ცხოვის საქმეს აქაც ისეთი მნიშვნელობა აქვს, ხოლო თონის პურის ცხოვაკი აქ მეფეების დროიდგანვე იყო გავრცელებული, რადგანაც რაჭველი მეთონეები არამც თუ ქუთაისს, არამედ თფილისშიაცკი გადმოდიოდენ. თვით XVIII საუკუნის დამდეგს, 1795 წ. უბღურებამდის. თფილისში რამდენიმე ოცი მეპურის საცხოვები იყო, რომელნიც რაჭველებს ეკუთვნოდათ.

თომა თუმანიშვილი ოზურგეთში პატარა მისულა სავაჭროდ. იგი დადიოდა სტამბოლს და სხვა ქვეყნებშიაც. თავის დროის კვალად იყო მცოდნე და მოხერხებული პირი. შემდეგ დროს ამის შვილებიც ისევე იწურთნებოდენ და გურიაში ვაჭრობის ასპარეზს საკმარისად აფართოვებდენ. ამათმა ცდამ გურულებს ფართოდ შეუწყო ხელი ვაჭრობისთვის, თორემ გურულები სულ არ მისდევდენ ვაჭროვას. 1853 წ. ომამდის ოზურგეთში 52 ვაჭარი ოსმალიდამ მოსული ქართველ მაჰმადიანები იყვნენ. ამ ცნობას ერთი ძველი წერილი ამტკიცებს, რომელიც ადრე მოვიპოვეთ. აი ამ ძველი

ოსმალთ რიცხვით 52 კაცს გამოეცხადათ, რომ რადგანაც რუსეთს ოსმალეთთან ომი უხდება, ამიტომ თქვენ თქვენს სახელმწიფოში უნდა წახვიდეთო. 52 ვაჭარი თხოვნას აძლევს მთავრობას და ავალებს, რომ „ – რადგანაც აქ დიდი ნისია გვაქს გურულებზედ დაფანტული, ამიტომ ნება მაგვეცით, რომ ცოტა ხანს დავრჩეთ და ნისიის საქმე გავასწოროთ, ავკრიფოთო“ და სხვანი. ასე იყო თურმე გურულებში, რომ მათში უფრო მუსულმან ქართველნი ვაჭრობდენ. თომა თუმანიშვილმა და მისმა შვილების საქციელმა კი გურულებზედ უკეთესად იმოქმედა და ქრისტიანებმა ქრისტიანები უადვილესად წახალისეს ვაჭრობის ასპარეზედ. ასეთივე დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეცეს ვაჭრობის ასპარეზედ სტეფანე თუმანიშვილს და მის შვილს პავლეს, რომელინიც კარგა ხნის მომსწრე პირნი არიან გურიელების მართვა-გამგეობისა.

ოზურგეთს და მის მიდამოებში ესენი აწარმოებდენ ყველა ნაირ საქონლის ვაჭრობას და წარმოებას. თავიანთ დროის კვალად ესენი შეძლებულნი პირნი იყვნენ. თვითოეულ მათგანს აქვს კარგი მნიშვნელობა გურულების წაქეზებაში ვაჭრობის ასპარეზედ. ასეთ ამაგის გამო გურულებმა ერთხელ ამათი გაძევებაც განიძრახეს, მაგრამ ამაოდ. ამათვე გახსნეს არყის ქარხანა საჯავახოს, რასაც რასაკვირველია თავისებური მნიშვნელობა არ მოაკლდება არყის ხდის ცოდნის გავრცელების ასპარეზედ გურიაში. როგორც იმერეთში, გურიაშიაც ძველადგან არ მისდევდენ არყის ხდას მრავლად და ოსტატურად. თუმანიშვილებს ოზურგეთში, მასთან მთელს გურიას და გურულების წინაშე, რაისა გამო მათ თვით გურიელებიც აძლევენ სხვა და სხვა მოწმობას და წერილებს გურიაში სინდისიერად ვაჭრობის და აღებ-მიცემის წარმოების გამო. უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩვენის ვაჭრობის პატივ საცემლად და მის მნიშვნელობის საცოდნელად ეს გურიელების მოწმობაც დიდი რამ გახლავსთ. მე ასე ვფიქრობ და ვგონებ ამას ექვიც არ

უნდა. ასეთი იყო მნიშვნელობა თუმანიშვილების ალებ-მიცემის გურისასა და ოზურგეთში და მიტომაც ემადრიელებოდენ მათ გურულების უმეტესი ნაწილი და გურულებიც.

გურიის ერის ვაჭრობით განვითარების შესახებ დიდი ძალი მასალები იყო დაშთენილი ოზურგეთის სამაზრო გამგეობის არქივში. 1896 წ. 120 ფუთი ძველის დოკუმენტების, საგვარეულო ცნობების, სავაჭრო და სახელოსნო მოწმობის ფუთობით გაყიდეს და მით დაილუპა დიდი რამ ძალი მასალები გურიისთვის დაუფასებელი, ჩვენგან მოუფიქრებელი და მოსაზრებელი ცნობები. ზოგი რამ ცნობები მე შეეკვრიბე და ყოველივე ჩემი ცნობები იქიდან ამოვკვრიბე.

გურიაში რომ კათოლიკობა წინ მიდიოდა XVIII საუკუნის შედეგებიდან, ეს მისი საქმე გახლდათ, რომ ახალციხე გურიაზედ ახლო არის. როგორც გურულებს ემარჯვებოდათ ახალციხეში გადასვლა, ისევე ახალციხელები გადადიოდნენ გურიაში, ნამეტურ ოზურგეთში. გურიის მთავრებს კარგათ ესმოდათ ვაჭრობის მნიშვნელობა და ამიტომ სამცხიდან ვაჭრებს იგინი დიდს პატივსა და თავაზსაც აგებდენ. გურიის მთავართა და სამცხელ ქართველ კათოლიკ ვაჭრებთ შორის ამხანაგური კავშირი ისე იყო დაახლოვებული და განცხოვლებული, რომ თვით მთავრებიცკი ხშირად სესხულობდენ მათგან ფულს და ნისიათ იღებდენ სხვა და სხვა ნივთებს. ქართველ კათოლიკე ვაჭართათვის გურიის ოზურგეთი მითაც იყო კარგი, რომ ეს ქალაქი ბათუმსა და ზღვის ნაპირებთან ახლოს იყო და მეორე აქ განაგებდა ქრისტიანეთ მთავარნი, რომელნიც მით ყოველთვის გაუწევდენ დიდს მფარველობას. ასეც იყო და ზღვაზედ და ზღვის ნაპირა ქალაქებში ქართველთ ვაჭრებთა გაქუცვას ვერავინ ბედავდა გურიელების შიშით. გურიელების შიში აქვნდათ თვით ლაზისტანში მცხოვრებ თათრებსაც, ესენიც კი ვერაფერს ვნებდენ ლაზისტანის ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს. გურულების შიშით ქართველ ვაჭრებს

ლაზისტანში ჩალაც არ დაეკარგებოდათ ხოლმე. მაშინ როცა ბერძნებს და სხვებს თათრის ყაჩაღები ყოველთვის და შეუწყალოდ სცარცვავდნენ. აი ეს გარემოებაც გახლდათ მის მიზეზად გამხდარი, რომ სამცხე-სათაბაგოს ქართველ გვარის კათოლიკეთა ვაჭრები გურიაში ისე ხალისით მისდევდნენ გადასახლებას და ვაჭრობას. ამის მაგალითია სტეფანე თუმანიშვილის მამის გადასახლების საქმე გახლავსთ ახალციხიდან გურიაში XVIII საუკ. ბოლოს.

ბათუმი

მქედლიშვილების ამბავი-და სხვა ცნობები.

ბათუმი ქართველთათვის საყურადღებო კუთხე იყო და მასთან მეტად საჭიროც. ოსმალთა მფლობელობის დროს ჩვენ ამ კუთხეზედ დიდი ყურადღება გვექონდა მიპყრობილი. ყოველ ქართველს დიდის ხალისით სწყყროდა ბათუმის ნახვა, მის ახლო მახლო მგზავრობა, მასთანვე მთელი ამ კუთხის მემოურთება ამიერ საქართველოსთან. ამ ჰაზრით გამსჭვალულნი ხშირად ერთმანეთში ფულს ვაგროვებდით, მით წიგნებს ვყიდულობდით და ვიდრე საქართველოს შემოუერთდებოდა, მინამდის ამ წიგნებს იქ ვგზავნიდით დასარიგებლად. მოლები და ხოჯები რას უშვრებოდნენ ამ წიგნებს, ამისი ჩვენ არა ვიცოდით რა, თუმცა ბათუმი ჩვენზედ ახლოს იყო, მაგრამ იგი შორს იყო ჩვენგან მით, რომ იქ ოსმალთა ფანატიკობის მახვილი არსებობდა, იქ ჩვენი მისვლა-მოსვლა ძნელდებოდა. ბაქრაძე ბათუმის ფაშამ 10 დღეს დააკავა ბათუმში და მხოლოდ მერე მისცა სხალტამდის წასვლა და აქა იქ ნაშთების ნახვა. ასე იყო ამ ქალაქის საქმე ჩვენზედ მოწყობილი.

აი ასეთ დროს ბათუმში ჩვენა გვეყვანდნენ გულ შემატკივარ ახალციხელი ქართველ კათოლიკეთ ვაჭრები, რომელნიც

აღებ-მიცემის მხრით ახალციხიდან ძველადგანვე ბათუმის გზით ოსმალეთში მგზავრობდენ და საქონელი გაჰქონდათ და შემოჰქონდათ. ამათს ერთს უმთავრეს ბინას ბათუმი შეადგენდა. ახალციხის ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრები უპირველესად აქ ჩერდებოდნენ, აქედამ ემზადებოდნენ სტამბოლში წასვლას, ზღვაში მგზავრობის თავდარიგს, იქ ვაჭრობას და მერე დაბრუნების. ბათუმი ამათვის შეადგენდა ცოცხალ

სახელმძღვანელო

სარკეს. მასში ხედავდენ იგინი თავიანთ აღებ-მიცემის მომავალ მგზავრობის სვებედს. ერთ ასეთ ღვაწლი დებულ პირად უნდა ჩაითვალოს ძველადგანვე კარგად ცნობილი სოფ. უდელი ქართველ კათოლიკეთა ვაჭარი ლუკა ანტონის-მე მჭედლი-შვილი და მომავალში ამის შვილებიც. ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია, რომ მოკლედ ჯერეთ ეს გვარი და მის წევრთა ვინაობის ისტორია მოვიხსენოთ და მერე სხვა საქმეებსა და ვაჭრობაზედაც გადავიდეთ.

მჭედლიშვილების ძველი გვარი – როგორც გამიგონია ზაზაშვილიც ყოფილა. ესენი ყოფილან მცხოვრები ქართლის სოფ. რუისისა. ერთ დროს ამ სოფელს და მასთან მთელს ქართლს ლეკები და ოსმალები დაცემიან, ტყვეები დაუტაცნიათ და ახალციხისკენ წაუყვანიათ. ამ ტყვეებში რეულან შემდეგ დროს მჭედლიშვილებათ ხმობილთა წევრნიც. ამათ ოსმალთაგან თავი დაუხრწევიათ, ახალციხიდან სოფ. უდეს გადასულან და იქ დასახლებულან. ვგონებთ, კათოლიკის სარწმუნოებასაც იქ უნდა დაკავშირებოდნენ. ამაზედ მათ გვარში არ არის დაშთენილი რამე ცნობა, ისკი არის ნათქვამი, რომ მჭედლიშვილები ქართლის რუისიდან ვართ და ძველი ჩვენი გვარი ზაზაშვილიაო. კათოლიკობა XVII საუკ. რუისშიაც იყო გავრცელებული გორიდან და ამიტომ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მჭედლიშვილები კათოლიკის სარწმუნოებას რუისშივე ან გორში იქმნენ დაკავშირებულნი. ასეა თუ ისე, ჩვენ ამას არ ჩამოვეკიდებით. დღეს იგინი ირიცხებიან ქართველ კათოლიკედ, ვინაიდგან მოდგმითაც ქართველები არიან. შეინი-

შნოს აქ უნდა, რომ XVII საუკუნის დამლევს ქართლიდამ საზოგადოთ და მასთან რუსიდიამაც რამდენიმე კომლი იქმნა ოსმალთა და ლეკთაგან ტყვედ წაყვანილნი და ახალციხეში კათოლიკეთაგან თავ-დახსნილები, რომლებიც იქვე ახალციხის ახლო მახლო სოფლებში დაშთნენ და კათოლიკობა აღიარეს.

მჭედლიიშვილები მესხეთში მიეცნენ ცხოვრებას და გამრავლებას, იქვე შეეჩვივნენ ვაჭრობას და შემდეგ დროს ამის ასპარეზედ იგინი საკმარისადაც გაძლიერდენ და გამრავლდენ. იგინი ვაჭრობდენ და ალებ-მიცემას აწარმოებდენ ახალციხეს და მის მიდამოებს. ეს დრო უნდა მიეწეროს XVIII საუკუნას და ამ დროის პირად ჩვენ უნდა მივიღოთ ლუკას მანტონ მჭედლიიშვილი. ანტონ მჭედლიიშვილი უეჭველია, ახალციხეში განვითარდებოდა, იქ შეიძენდა ვაჭრობის შნოს, და იქიდანვე დაიწყებდა აქეთ იქით სიარულს, ნამეტურ იმერეთს, ოზურგეთს და ბათუმს, საიდგანაც მერე ოსმალეთშიაც წავიდნენ სავაჭროდ. ანტონ მჭედლიიშვილის ახალციხიდამ იმერეთის კუთხეებში გადმოსვლის ხანად ჩვენ ზემო ხსენებული დრო მიტომ მიგვაჩნია, რადგანაც ახალციხელ ვაჭრებმა მესხეთიდამ ერთს დროს იწყეს იმერეთში გადასახლება და გამრავლება. ანტონი XIX საუკუნესაც კარგა ხანს მოესწრებოდა, რადგანაც ამას ლუკას დაბადების რიცხვიც აჩენს. ესენი თავიანთს დროის კვალად იქამდე ჩენილნი არიან, რომ ვაჭრობის მხრით ამათხედ ლაპარაკი არ იქნება მეტი. მაგრამ სამწუხაროდ ანტონ მჭედლიიშვილის ცხოვრებას და ალებ-მიცემის შესახებ ჩვენ ბევრი არაფერი ცნობები გვაქვს. ეს არის ჩვენი უბედურება, რომ ჩვენი ძველი ყოფა ცხოვრების შესახებ ბევრი არა ვიცით რა და ნამეტურ ვაჭრობაზედ.

ამ გვარის წევრთა ცნობები მხოლოდ ლუკა ანტონოვისძის მოქმედებით სჩანს და ამიტომ ჩვენც ლუკას მოღვაწეობის მოგონების აღწერით დავიწყებთ. ლუკა მჭედლიიშვილს რომ აღმზრდელათ მამა არა ჰყოლიყო, უამისოდ ის თავის ჰა-

საკუთარი მისვლისას შესამჩნევ პირად ვერ აღმოსჩნდებოდა, არა მც თუ ვაჭრობის ასპარეზზე, არამედ მოგზაურობაში და თუნდ ბათუმში გადასახლებაზე და იქ დასახლებაზე საყოველთაოდ. ლუკა ანტონის მე ვიდრე ბათუმს დასახლდებოდა, მინამდის იგი რამდენ გზის მე ყოფილა აღმოსავლეთის ქვეყნებში და ნამეტურ სტამბოლს. ამის ცხოვრების ასპარეზზე გამოსვლა, აქა იქ ვაჭრობა და მგზავრობა მიეწერება 1835 წ.

ოსმალეთის სახელმწიფოს ვაჭრობას, საქონელს მის დრო და დროის მაზანდას ლუკა კარგად იცნობდა. ოსმალეთი მას ისე ჰქონდა გათვალისწინებული, როგორც თავის ხელის გული. მან კარგად იცოდა მათი ავი და კარგიც. ოსმალეთში მისი მგზავრობა საზარალოდ არას დროს არ იქნებოდა. მან იცოდა, სად როდის და რისთვის ან რა საქონლისთვის წასულიყო. უბრალოდ დროს არ დაკარგავდა. ოსმალეთიდან საერთოდ და კერძოდ კიდევ სტამბოლიდან მან სხვა და სხვა ვაჭრო საქონლის შემოტანა საქართველოში დაიწყო 1837 წ. მრავალნაირი საქონლით დატვირთულს ლუკა მჭედლიშვილს პირველად ბათუმში მოუხდა დარჩენა, სადაც მაშინ ქართველთა ვაჭართ რიცხვი ერთობ პატარა იყო. ლუკას ჰყოლია ორი ძმა: იოსები და გრიგოლი. ესენიც მისავე ვაჭრობასა და აღებმაცემში განთქმულნი ყოფილან თავიანთ დროს.

ახალციხე რუსეთმა რომ აიღო მალხაზ ანდრონიკოვის მოხერხებით, ამ საქმეს დიდათ ხელს უწყობდენ ახალციხის ქართველ კათოლიკენი და ქართველ ებრაელებიც. ამათ დიდათ უხაროდათ რუსთა მისვლა. მალე დაიცალა ახალციხე ოსმალთაგან, გავიდა ახმედ ფაშა ხიმშიაშვილი და თან გაიყოლა დიდი ძალი ქართველობა აჭარას და არზრუმისაკენ. ქართველთათრებს ახალციხის დაკარგვა ერთობ სწყინდათ, ამიტომ ერთის წლის შემდეგ ესენი ერთ ღამეს უჩუმრად დაეცნენ ახალციხეს და აიკლეს უწყალოდ. აკლებულეებთ შორის მოჰყვა

ლუკა მჭედლიშვილიც, რომელიც რამდენსამე ხანს დარჩა აჭარელების ხელში და მერე კი იგიც გაანთავისუფლეს, რა-

დგანაც ტყვეების განთავისუფლების ბძანება აქვდათ და მეორე, ლუკას იგინი კარგადაც იცნობდენ. ამბობენ, რომ ამ დროს ახალციხეში ქართველთ შორის ბევრი შეძლებული ოჯახი იქმნა აკლებული და ანიავებულიო. ბევრი ქონებითაც ა იქმნა დასჯილი და გაცარცულიო. მალე გაანთავისუფლეს ტყვეები და განთავისუფლდა ლუკაც.

იმის შემდეგ ლუკამ გადასწყვიტა აქა იქ მგზავრობა და თავის საქმით წარმოება, ალებ-მიცემის წინ წაყვანა. იგი ახალციხეში ვაჭრობდა ჩითებლობით, ყოველნაირის ფართლეულობით. ვაჭრობის მხრივ მას დაახლოვებული კავშირი ჰქონდა ქუთაისის ვაჭრებთან, ოზურგეთის, ბათუმის და ნამეტურ – ზუბალაშვილებთან, რადგანაც მაშინ ზუბალაშვილები ალებ-მიცემის ასპარეზედ საკმარისად ბრწყინავდენ და სახელოვნებდენ. ამისთვის ამ კუთხეთა ვაჭრების ცნობა მისთვის საჭიროც იყო, რადგანაც იგი ვაჭრობისთვის მათთან საქმესაც იჭერდა, იგინი მას ანდობდენ უცხო ქვეყნებიდან საქონლის შემოტანას. ლუკა ანტონისძე საქართველოდამ მგზავრობდა სტამბოლს, სპარსეთს და იქიდამ დიდი ძალი ფართლეულობა და შალეულობა შემოჰქონდა. 1849 წ. სპარსეთიდამ მოვიდა თფილისს და თან შემოიტანა დიდი ძალი ნივთები და ფართალი შალეულ-აბრეშუმეულობა. მეტად კარბი ნივთები სპარსეთს გარდა თფილისში სტამბოლიდამაც ხშირად გადუტანია ხოლმე. საქონელი იყო მრავალნაირი, ბევრი იშვიათის ფასისაც, მასთან დროის კვალად საყურადღებოც.

თავრიზიდამ დაბრუნებული დარჩა თფილისსა, ახალციხეს და ქუთაისს, თავისაგან მოტანილ საქონლის საქმეები გასწაღდა, გაასაღა და მის მერმე შეუდგა ადგილობრივ საქართველოს ერის ნაწარმოებთა შეკრებას და თავდარიგს სტამბოლში გამგზავრებისთვის და საქონლის გასაღებისთვის. სტამბოლს მომზადებული ბათუმის გზით მალე წავიდა. თან წაიღო

სხვა და სხვა საქონელი, იქ მოისაქმიანა. შემდეგ ამის დაბრუნდა საქართველოში და წლის თავზედ ბათუმს მოვიდა. ეს დრო უნდა ყოფილიყოს 1852 წ. თან მოიტანა დიდი ძა-

ლი საქონელი. საქონელს თავ-თავის გზა და კვალი მისცა, თავის კანონიერი სავაჭრო მიმოსვლა. საქმის გათავების და სამზადისის შემდეგ იგი კვალად წავიდა სტამბოლს სავაჭროდ, იქ დარჩა რამდენსამე ხანსა, ივაჭრა, მოისაქმიანა და საქონლის შეკრების შემდეგ დიდის ძალის ნივთებით საქართველოში დაბრუნდა. ეს ხანა მიეწერება 1854 წ. უნდა შეინიშნოს, რომ ამ დროს რუსეთსა და ოსმალთა შორის ომიანობის ხანა იყო დამდგარი და მიტომ ვაჭრებიც ვერ ბედავდენ თავისუფლად მგზავრობას, ყველას ერიდებოდა, ეშინოდა გაცარცვის.

ლუკას კი ასეთის შიშის არაფერი ჰქონდა, რადგანაც მას ყველგან თურმე კარგად იცნობდენ და ამას ყურადღებას აპყრობდა თვით ოსმალეთის უმაღლესი მთავრობა, რუსეთის და სპარსეთისაც. მაგალითი გახლავთ ამისი ის, რომ 1856 წ. სტამბოლიდამ რომ წამოვიდა საქართველოში, მას თან გამოატანეს სტამბოლიდამ იმ დროის სულთანის ფირმანი. ფირმანი სასტიკად აუწყებდა ქვეშევრდომთ, რომ ოსმალეთის იმპერიაში ლუკა არსად გაეცარცვათ. მაგრამ დრო ისეთი იყო, რომ მაინც ვერ ასცდა იგი გაცარცვას სტამბოლიდამ ხოფას რომ მოვიდა, მერე იქიდამ ართვინს გადავიდა და იქიდამ აპირებდა საქონლის შემოტანას ახალციხეს და საქართველოს სხვა კუთხეებშიც. მაშინ რუსეთის კარანტინი ახალციხის მახლობლად ყოფილა. მგზავრობის დროს ლუკა აჭარლებს გაუცარცვამთ და საქონელი ანუ მანუფაქტურა სულ წაურთმევიათ. წართმევა და თავდასხმა რამდენ ჯერმე შემთხვევია გზაში და ქვაბლიანში რომ დასცემიან, მაშინ მძიმეთაც დაუჭრიათ. დაჭრილი თფილისში გადასახლდა ზუბალაშვილების ოჯახში, იქ მორჩა, მის მერე ბათუმს დაბრუნდა. იმ დროს ბათუმს განაგებდა სეიდ ფაშა.

– 101 –

სეიდ ფაშასთან იჩივლა ლუკამა და თან სულთანის ფირმანიც წარადგინა. საჩივარს დაწვრილებით დასძინა გამარცვის და დაჭრის ცნობებიც. სეიდ ფაშა სასტიკი კაცი იყო. გამარცვასა და დაჭრაზედ ძრიელ გაჯავრდა მით უფრო, რადგანაც ლუკამ სტამბოლშიაც გაგზავნა საჩივარი. ფაშამ მალე

სასტიკი ბრძანება გამოსცა და აჭარელთ დაავალა გამცარცვა-
ვთ დაჭერა, მაგრამ ეს ვერ მოხდა, მცვარცვანი ვერ დაიჭი-
რეს. უკანასკნელ ისკი მოხდა, რომ სეიდ ფაშის ბრძანებით,
ლუკა ანტონის ძეს წანართმევი საქონლის ფასი დაუბრუნეს,
ყოველივე ზარალი აღუდგინეს. ამ საქმის გარემოებამ მრავა-
ლნი გააკვირვა და თვით ბათუმის იმ დროის რუსის კონსო-
ლიც, რომელიც ლუკასაც ესარჩლებოდა, როგორც თავის იმ-
პერიის ქვეშევრდომს, ოსმალთაგან ითხოვდა ლუკას დაჯილ-
დოვებას. ამ გარემოებას ზედ ერთოდა სეიდ ფაშის მრისხანე
განკარგულებაც, რომელმაც კარგად იცოდა აჭარელთა ზნე,
ხასიათი. ამ სეიდ ფაშის შემდეგ ბათუმში ფაშას გამგეობა
მოისპო და 1860 წლიდამ კაი მაკანსი, ანუ პოლკოვნიკის თა-
ნამდებობა დაარსდა.

რადგანაც ლუკას ბათუმის რუსის კონსოლიც კარგად
იცნობდა და ამას გარდა კონსოლმა მისი მნიშვნელობაც იც-
ოდა, ამიტომ ლუკა მჭედლიშვილი ბათუმში დასახლდა 1857 წ.
იქ მოაწყო თავისი სავაჭრო საქმეები და იმ დღიდან რუსეთ-
ის კონსოლს ისე დაუახლოვდა, რომ კონსოლმა იგი გაიხადა
თავის თანამართველად და საქმის მართვა გამგეობაში მონაწი-
ლეობის მიმღებათ. იმავე დროს ლუკა ირიცხებოდა კონსოლ-
ის კომისიონერთაც. კონსოლმა იგი თავის მოთარჯიმანეთაც
დაიჭირა და მალე კავკასიის მთავარ მართებელსაც აცნობა და
გააცნო ლუკას ერთგულება რუსეთის მთავრობისადმის ოსმა-
ლეთის სახელმწიფოში. ლუკას სახლობა კი ახალციხეს სა-
ხლობდა შვილებით. მალე ლუკა ბათუმის მიდამოების მცხოვ-
რებთა წინაშე პატივსადებ პირად შეიქმნა. მას იცნობდენ ქა-
რთველი ბეგები, ფაშები და თათრის ყველა მოხელენი. ლუკამ

ამ კუთხის და ნამეტურ ბათუმის ავკარგიანობა ისე იცოდა,
რომ მას ერთი ბჭკარიც კი არ გამოეპარებოდა. აქ ამან ახა-
ლციხიდან ბათუმში გადიყვანა თავის პირველი შვილი იოსები
და იგი გამოწვრთნა როგორც ვაჭრობაში, ისევე კონსოლის
წინაშე შესაფერს სამსახურში და მის შემძლებლობაში. ლუკა
გარდაიცვალა 1860 წ. ქ. ართვინს. იქვე დაასაფლავეს, რა-

დგანაც მაშინ ბათუმში კათოლიკეთ სასაფლავო არ იყო. ლუკას გარდაცვილების ცოტა წინეთ ბათუმში გადაყვანილ იქმნა გრიგოლ ლუკას ძე მჭედლიშვილიც, მეორე. შვილი ლუკასი. გრიგოლიც მამის და ძმის გავლენის ქვეშ იწურთნებოდა როგორც ვაჭრობაში, ისევე სხვა და სხვა საქმეებშიც. ლუკას სიკვდილის შემდეგ ბათუმის კონსოლმა თავის თარჯიმანათ იოსებ ლუკას ძე დანიშნა, ეს განაგებდა, იოსების სავაჭრო საქმეებსკი გრიგოლი.

ლუკას ბათუმში დიდი გავლენა ჰქონდა თვით ოსმალოს მთავრობის წინაშე. იგი დიდათ ემსახურებოდა კათოლიკეთა საქმეებს, მათთვის სახლში ჰქონდა ეკლესია მოწყობილი და რადგანაც აქ მათ სამუდამოდ მღვდელი არ ჰყვანდათ, ამიტომ იგი ხან ტრაპიზონიდან მოიწვევდა პატრებს – კაპუჩინებს და ხან ართვინიდან. კათოლიკებს გარდა ლუკას და მის შვილებს იოსებს და გრიგოლს საქართველოდამ გაყვანილ ტყვეების დახსნაზედაც დიდი ამაგი მიუძღვისთ და ამას გარდა ბერძნების და სომხების მფარველობაზედაც იგინი იყვნენ ყველა ქრისტიანთა ფარი და ხმალი. ლუკა რომ არ ყოფილიყო, უამისოდ ბათუმში ბერძნებს ოსმალნი ეკლესიის შენების წყობასაც არ მისცემდენ, ისეთი დიდი ხმა და გავლენა აქვდათ ამ პირებს. დღვანდელი ბათუმის საყდარი ლუკას თავონობით და დახმარებით არის გაკეთებული. ლუკას შემდეგ ბათუმში როგორც თავი ისახელა იოსებმა, ისევე მისმა ძმამ გრიგოლმაც. როცა იოსები ბათუმში არ იყო, მის თანამდებობის აღმსრულებელი გრიგოლ ლუკას ძე მჭედლიშვილი გახლდათ.

– 103 –

დროსა და გარემოების კვალად რამდენადაც ლუკას ძე გრიგოლი ზრდაში შედიოდა, იმდენადვე განვითარების, წარმატების და გამოცდილებასაც ეძლეოდა, როგორც აღებ-მიცემის საქმეში, ისევე ცხოვრების კერძო საქმეებშიაც. იგი დროის კვალად მცოდნე იქმნა მთელის ბათუმის მიდამოებთა მცხოვრებთა და მასთანვე გამოჩენილიც როგორც რუსის კონსოლის წინაშე, ისევე ადგილობრივ ოსმალთა მთავრობისაცა. ამავე

დროს ბათუმში სახელოვნებდა მეორე ქართველ კათოლიკეთა ვაჭარი სტეფ. დედებოვი. ამ დედებოვს დიმ. ბაქრაძეც იხსენიება თავის მგზავრობაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამათ დროს თითო ოროლა სხვა ქართველ კათოლიკენიც იყვნენ, რომელნიც აღებ-მუცემის და ხელოსნობას მისდევდნენ. დედებოვსაც თავის დროის კვალად ცოდნა ჰქონია შექმნილი. ამის შვილი იყო ფერდინანდ დედებოვი, რომელიც ერთ დროს სპარსეთში იყო და იქ კაკლის კუნძებს ჰყიდულობდა და ევროპაში გზავნიდა. ამის ასპარესზედ სპარსეთში მან კაი საწარმოებელი ნიჭი გამოიჩინა. გარდაიც. ბათუმს 1896 წ. საჭიროა, რომ ხსენებულ დროის მწარმოებელთა და მრეწველთ ცნობები გვქონდეს და მასთანვე აღწერილიც, მაგრამ სამწუხაროდ ეს ჩვენ არა გვაქვს და ამიტომ ისევ ამ გვარის წევრთა ცნობებს უნდა მიუბრუნდეთ.

ბათუმში მცხოვრებელმა და დახელოვნებულმა გრიგოლმა უკანასკნელ დროს, რაკი ბათუმში მან საცხოვრებლად ფეხი გაიმაგრა და ცხოვრების სახსრით მოეწყო, მერე ბათუმს გადაიყვანა თავის ორი მცირე წლოვანი ძმები: ლევანი და პავლე აღსაზრდელად. შემდგომ მცირეს დროისა ერთიცა და მეორეც ე. ი. ლევანიც და პავლეს მან აღზრდის გზაზედ დააყენა და ბოლოს კონსტანტინეპოლსაც წაიყვანა ევროპიულის განათლების სასწავლოდ უმაღლესად სწავლის მისაღებათ. შემდეგში ესენი აღმოსწინდნენ წარჩინებულ გულ შემატკივარ მამულის შვილებათ. ამათზედ ქვემოთ ვისაუბრებთ. აქვი ვიტყვით

– 104 –

იმას, რომ გრიგოლ ლუკას ძე თვის მცირე წლოვან ძმათა წინაშეც შეასრულა თავის ძმური სიყვარულის ვალი, ის ვალი, რითაც ჩვენი ძველები უხვათ იყვნენ დაჯილდოებულნი და ჩვენკი მათი ნასახიც აღარ გვაქვს. გრიგოლ ლუკასძე ყოველთვის კეთილის თვისების ყოფილა მოზარდ თაობის დაწინაურების და განკარგებისთვის. მას დიდს საჭიროდ მიაჩნდა აღსასდელთათვის დახმარების მიცემა.

გრიგოლ ლუკასძე თავის შეძლებას და ძალას ბათუმში ადრიდგანვე სასარგებლოთ ხმარობდა. იგი იყო კარგი თანა-

მედროვე თავის დროისა და ყველა საჭირო საქმეთა და გარემოებათა პირობების გამრჩევი. მას დიდი კავშირი ჰქონდა ადგილობრივ ბეგებთან, მათთან ლაპარაკი საქართველოს შესახებ. ასევე მას დიდად ენატრებოდა ამ კუთხის კვალად საქართველოსთან დაკავშირება – საქართველოს გაერთიანება. ამისთვის იგი რუსეთის მთავრობას ბევრს საკეთილო რჩევასაც ატყობინებდა და ნამეტურ ადგილობრივ მთავრობის მდგომარეობას და განძრახვას რუსეთის მთავრობის წინაშე. ასეთის ერთგულობისათვის გრიგოლს ბევრჯერ მადლობაც მიუღია კონსოლისაგან უმაღლეს მთავრობის დავალებით. ესევე პირი დიდი მფარველი იყო ყველა იქ მყოფ ქრისტიანეთა. იგივე თვალყურს ადევნებდა დიდად ქართველთ ტყვეთა მდგომარეობას და მათ ხშირად იხსნიდა კიდევაც. ამას გარდა ვინცკი სტამბოლს მიდიოდა ქართველთაგანი და ნამეტურ კათოლიკეთა მღვდელნი, ყველა შემვლელთა ბინა და სადგური ამასთან აქვნიდათ, მათთან ისადგურებდენ და მერე წავიდოდნენ აქეთ იქით თავიანთ გზაზედ. გრიგოლ ლუკას ძეს მეტად დიდი ამაგი მიუძღვის იმ დროის ქართველთა მგზავრთა წინაშე და ნამეტურ ქართველ კათოლიკეთა წინაშეც, რომელთაც გრიგოლი უანგაროთ ემსახურებოდა და ეხმარებოდა. ნამეტურ დიდი ამაგი მიუძღვის პეტრე ხარისჭირაშვილის წინაშეც.

– 105 –

გრიგოლი სტამბოლშიაც ხშირად მგზავრობდა, იქაც მას დიდი ძალი მეგობრები ჰყვანდა როგორც მუსულმანები, ისევე ქრისტიანები და ნამეტურ ქართველ კათოლიკენი. ერთხელ თურმე ალი ფაშა თავის კარეტიდამ ჩამოხტა და უცბათ ნახული გრიგოლი ჩაისო გვერდით და აღარ გაუშვა, ვიდრე საქართველოს და რუსების ამბები არ გამოჰკითხა და შესაფერი პატივი არ სცა. სადაცკი მიდიოდა ხოლმე გრიგოლი თავის საქმეების ასპარეზედ. ყველგან კაი შნოს და ნიჭს იჩენდა და მით იძენდა საჭირო საქმეთა ცოდნას. ოსმალეთის საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირებამდე ბათუმში ერთად ერთი ქართველის ოჯახი გრიგოლის იყო, ეს და ამის ძმების ლევანის და პავლეს მეტი ჩვენ იქ ერთგულების სხვები არავინ

გვეულებოდეს. ამ კუთხის რუსეთთან დაკავშირებისათვის დიდი

ამაგი, დიდი შრომა მიუძღვისთ, ყველა ძმანი ამაგდარნი არიან ამის შრომით და ნამეტურ გრიგოლი.

რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ ბათუმში უპირველეს მცხოვრებ მცოდნე პირებად მჭედლიშვილები აღმოსჩნდნენ. რუსეთის მთავრობის სასარგებლოდ და მათ შორის მშვიდობის დასამყარებლად და დინჯათ ჩაბარების გამო ბევრი შრომა მიუძღვისთ. ამათ შრომა არც შემდეგ მოსპობილა ამ კუთხის გაერთიანების, გამაგრების ძალის დასამყარებლად. ამისთვის ყველა ძმებს კაი შრომა აქვსთ დადებული. ესეთი ამაგი მთავრობამაც იცოდა და ამიტომ გრიგოლს პატივს სცემდნენ კავკასიის მთავარ მართებელნი, სხვა და სხვა უმაღლესის ადგილების მექონი გენერლები და ხშირად ამას რჩევასაც ჰკითხავდნენ. რასაც და როგორც გრიგოლი ურჩევდა, ისინიც ისე მოიქცეოდნენ. ასეთის ერთგულობისთვის ხშირად ველიკიკინია-ზისაგან მადლობა მიუღია ხოლმე გრიგოლს გარდა იოსებსაც კი, როცაკი ცოცხალი იყო იგი. დაკავშირების შემდეგაც ვიდრე ამ კუთხეში რუსეთის მოქალაქობა დამკვიდრდებოდა, ვიდრე გრიგოლი და მის ძმებსაც ქართველ ბეგების დასაწყნა-

– 106 –

რებლად დიდი შრომა მოუწდათ. ბეგები გრიგოლს ისე ენდობოდნენ, როგორც თავიანთ ერთგულს გულ შემატკივარს პირს და ერთგულ მოამაგეს.

ბათუმის განახლების და გაშენების საქმეებშია ამათ კაი შრომა მიუძღვისთ და ნამეტურ გრიგოლს. შემდგომ გაშენების ბათუმის სამოქალაქო გამგეობის დაარსებაშიაც ნაწილი უძველესთ როგორც გრიგოლს ისევე მის ძმებთაც, როგორც უძველესი მცხოვრებნი ბათუმისა. ბევრირამ ძველი ამბები იცის ამ ქალაქის შესახებ და ნამეტურ ადგილების საკუთრების, თუ ბათუმს ვის სად რა ადგილები ეკუთვნოდა. ამ მხრით ქალაქის გამგეობას მათ კაი სამსახური გაუწიეს. ეს იყო მომთხრობი და არის კიდევაც ბათუმის ძველის ამბების. ამდენ საამაგო საქმეებთა გარდა გრიგოლი საყურადღებოა შემდეგითაც:

1878 წ. ომის გამო ბათუმიდამ დათხოვნილები იქმნენ რუსის ქვეშევრდომნი და იგინი მალეც გამოვიდენ იქიდან, გრიგოლი ქუთაისს გადმოსახლდა. ამის ამბები რუსის მთავრობამ კარგად იცოდა. ომია დაწყების შემდეგ გრიგოლ მჭედლოვს კავკასიის ნამესტნიკმა დიდმა მთავარმა მიხეილმა დაავალა ბათუმში წასვლა და ოსმალთა სამზადისის შეტყობა. ამას მთავრობამ ფულიც მისცა, რომ მა ეს ფული იქ უნდა დაერიგებინა და რუსეთისთვის ერთგული პირები მოეძებნა, ნამეტურ სასულიერო პირებში. გრიგოლი წავიდა ბათუმში, მთავრობის წინაშე გამოცხადდა, რომ ჩემი მამულების ნახვა მინდა, ისევ მალე დავბრუნდებიო. იქ მოისაქმიანა, ნახა ყოველივე, ყელაფერი ანუსხა. იმ დროის ბათუმის მუფთი ჰასან ეფენდი იყო, ქართველ მაჰმადიანი. ეს გაიერთგულა და მერე მოლებს ფულებიც დაურიგა. მოლები აღტაცებულ დაშთენ. შემდგომ ამის და ომის გათავებისას გრიგოლი ბათუმს გადავიდა, აჭარლებს სიწყნარეს ავალეზდა და დერვიშ ფაშის ბრძანების შესრულებას, რუსეთს წინაშე დამორჩილებას, ჩაბარებას. აჭარელები რუსებს არ ბარდებოდენ, ინგლისის მთავრობას კაცები გაუგზავნეს და სთხოვეს, რომ ამ საქმეში

– 107 –

დაგვეხმარეთო. საქმე აიწეწა, ყოველივე არევას მიეცა. ამ არევდარევის დროსაც გრიგოლმა კარგი შნო გამოიჩინა. უნდა ითქვას მოკლედ, რომ ამას თავის კვალად მთავრობის წინაშე დიდი სამსახური მიუძღვის და ბათუმის თვით გამგეობაზედაც ხომ მეტად დიდი ამაგი და შრომა. ბათუმის გამგეობას მოხუცების და თავის საქმეების გამო თავი დაანება 1894 წ. ბათუმის მამულები უპირველესად გრიგოლმა ასწერა და ანუსხა ის, თუ აქ სად ვის რა ეკუთვნოდა, საბეგო რა ადგილები იყო, საქალაქო და ან ვის რა საკუთრება ჰქონდა, ყოველივე ამას ეკითხებოდა. ბათუმში არ დაარსებულა რამე სამოქალაქო, საზოგადო და სასანიტარო დაწესებულებანი, რომ იქ გრიგოლს მონაწილეობა არ მიელო. ყველა საზოგადო საქმეში დაუზარებელი იყო და დღესაც არის. ყოველივე ამასთან უნდა ითქვას, რომ იგი ქართული მწიგნობარი პირიც არის, თვალ-

ყურს ადევნებს ქართულ მწერლობას, დიდი მოყვარეა თავის სამშობლო ქვეყნის და ყრის. როგორც მოხუცი ადამიანი კაცად-კაცია, ბევრს სავაჭრო და სააღებ-მიცემო საქმეებში გამოწურთული და დაჯილდოვებული. ბათუმი ამის არ დამვიწყებული უნდა იქმნეს და მასთან ზნეობრივადაც მოვალე.

სტეფანე დედებოვი. ახლციხელი პატარა გადასახლდა ბათუმში და იქ ვაჭრობა შეისწავლა. შემდეგ დროს ბათუმში კაი აღებ-მიცემის ვაჭარი იყო და თანამედროვე მჭედლიშვილებისა. სტეფანეს ვაჭრობა აქვდა გამართული მთელს ოსმალეთის საქართველოს ქართველ მაჰმადიანებში და თავის ვაჭრობის საქმეც კარგად მიჰყვანდა. მას დიდი გავლენა აქვდა მჭედლიშვილებთან ერთად ბათუმის მაჰმადიან მთავრობაზედ. ბეგებსა და მათ მოხელეებს ესენი ყოველთვის ქართულად ესაუბრებოდენ. ამათ თანამედროვე ქართველ ვაჭრებს დიდი მისვლა მოსვლა აქვდათ კონსტანტინეპოლს სავაჭროდ. სტეფანე დედებოვმა დიდი დახმარება მისცა დ. ბაქრაძეს ოსმალეთის საქართველოში სამგზავროდ. ბევრი რამ ძველი ამბები უამბო და გადასცა.

– 108 –

კონსტანტინეპოლში ქართველ კათოლიკეთ ვაჭრებს სტეფანეს მოხელის მოგონების წყალობით დიდს მნიშვნელობას ვაძლევთ. სტამბოლში ქართველთ ვაჭრობის ისტორიაც მეტად მდიდარია, მრავალ ფეროვანი და შესანიშნავი. მის ანუსხვა აქ არ იქმნება მეტი. საქართველოს ვაჭრები ოსმალეთის მთავრობის მფლობელობის დროს ყოველთვის ბათუმიდგან მიდიოდენ სტამბოლს და ხან ფოთიდგანაც. აქედამვე მგზავრობდენ ტრაპიზონს და სხვა კუთხის ქალაქებშიაც. ვაჭრები მიდიოდენ მრავლად. იქ ამათ აქვდათ საერთო ქარვასლაც. ამ გარემოებას მათთვის დიდი მნიშვნელობა აქვდა. სავაჭრო ქარვასლა ქართველ კათოლიკებს თვით XVIII საუკუნეშიაც კი აქვდათ იქ, აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ კონსტანტინეპოლის ქართველ კათოლიკეთ ქარვასლაში ისადგურებდენ თვით ქართველ მართლმადიდებელნიც, ნამეტურ იმერ მეგრელ გურულები, რომელთა რიცხვი ძველადგანვე იქ ყოველთვის საჩინო

იყო. დიახ უნდა ითქვას, რომ ქართველთ ვაჭართა მგზავრობას სტამბოლში და საქონლის ვაჭრობას დიდი კარგი საინტერესო ისტორია აქვს. ბევრჯერ გვითქვამს და აქ კიდევ ვიტყვით, რომ კათოლიკეთა სამღვდელოებას მეტად დიდი გავლენა აქვდა ვაჭრობის აღორძინების მხრით კათოლიკის მრევლზე და ესენი უფრო ავრცელებდნენ მათში ხელოსნობას და ვაჭრობასაც. ამის მაგალითია შემდეგი გარემოება.

1877 წლის შემდეგ რაკი აბატ პეტრე ხარისჭირაშვილს საქმე წაუხდა და ქართველთ მაჰმადიანთათვის მომზადებულ მისიის ძმათა რიცხვი დაეფანტა და აღნიშნულს კუთხეში ნება დაურთველად ვერ გამოგზავნა სამქადაგებლად. რაკი თავის წადილს ვერ მიაღწია და საქმე ჩაეფუშა, მის შემდეგ მან განიძრახა კონსტანტინეპოლში კარგის სავაჭრო ქარვასლის აღშენება, სადაც უნდს მისულიყვნენ ქართველ გვარის ვაჭრები, თან მიეტანათ თავიანთ ქვეყნის საქონელი. იქ უნდა დაეხსნათ მალაზიები. ამ მალაზიების საშვალეებით თავიანთი სა-

– 109 –

ქონლის გასყიდვა უნდა დაეწყოთ ევროპიელებზე. მერე მათი საქონელი უნდა შეეძინათ და მის მერე საქართველოში უნდა დაბრუნებულიყვნენ საქონლით სავაჭროდ.

პეტრე ხარისჭირაშვილს სურდა, რომ ამ ქარვასლის არსებობის საშუალებით ქართველ გვარში კარგი, ხეირიანი ვაჭრობა აღორძინდებოდა, მის მერე თავსაც დავაღწევთ უცხო ტომის ვაჭრებთა დიდს გავლენასაო. ამ ქარვასლის ვაჭართა ძმობის წესდებაცკი შეადგინა და ისიც, თუ აქ ქართველ გვარის ვაჭრებმა როგორ უნდა ეცადონ, რომ თვის თანამემამულეებში ვაჭრობა აღადგინონ. ამის სასარგებლოდ ვაჭართა აღემიციემისათვის პეტ. ხარისჭირაშვილი დიდს სუფთა ქართულს მამულისშვილობას ითხოვდა. ყოველმა ვაჭარმა უნდა იყოლიოს ქართველ გვარის შეგირდი და უნდა ცდილობდეს, რომ ამ შეგირდში ვაჭრობისა და საქართველოს სიყვარული ერთ დროს ააღორძინოსო. ამიტომ მთელი ქარვასლის დუქნები ქართველ გვარის ვაჭრებით უნდა იყოს დაბანდებულიო.

დროს მიღწეული ვაჭარი ცოლს ირთავს. იგი ცოლიე-

რების დროს დიდის სამაგალითოს თვისების უნდა იქმნეს, შვილების კაგად აღმზრდელი, ცოლის შემნახავი კარგად და საზოგადოთ კარგი წევრი სავაჭრო ძმობის. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი დაისჯება და გაიდევნება ქარვასლის სავაჭრო საერთო ძმობიდან. ამ ქარვასლის და საქმეების მოწყობის პაი 4000 მ. იყო, ამიტოა სამზადისიც დიდი აქვნდა, მაგრამ სამწუხარდ სიბერის გამო ვერც ეს საქმე მოუხერხდა და მის შემდეგ დამბლად ჩავარდა და გარდაიცვალა. ამ ქარვასლის გახსნის სამზადისსაც კარგი ისტორია აქვს. სამწუხაროდ ჩვენ არც ამ სამზადისის ცნობების ვითარება ვიცით კარგად . ასე და ამ გვარად, ქართველ კათოლიკ ვაჭრებთა კვალი სტამბოლში სასტიკათ შემცირდა 1870 წლების შემდეგიდამ და სადღეისოდ იქ ჩვენთაგანი აღარვინ არის. მოკლედ უნდა ითქვას, რომ ქართველთ ვაჭრობა ოსმალეთში, ანუ კონსტანტინოპო-

– 110 –

ლში სრულიად დავარდა – მოისპო. დღეს თუ სამცხე-საათაბაგოელი ან ბათუმელი ვინმე ქართველი ვაჭრობს იქითკენ, ისინი ტრაპიზონს იქით იშვიათად მიდიან. იგინი იქ ყიდულობენ ფორთაქალს, ლიმონს, ლეღვს, ზეთის ხილს და ყველა ეს საქართველოში შემოაქვთ.

ხოლო ისიცკი უნდა დაუმატოთ, რომ ქართველებს ძველადგანვე საბერძნეთს და ოსმალეთთან დიდი აღებ-მიცემა ჰქონიათ გამართული. საქართველოდგან თითქმის დღე და ღამე მგზავრობდენ ქართველთ ვაჭრები. თუმცა იგინი ხშირად ზღვაში მგზავრობის დროს ზღვის ღელვისაგანაც იღუპებოდენ, მაგრამ ვაჭრობისთვისკი მაინც გულს არ იტეხდენ და დღე და ღამე ქართველთ ვაჭრობა შავის ზღვის ნაპირებიდამ კონსტანტინეპოლამდე გაბმული იყო. თუ რა ხშირად მგზავრობდენ ქართველნი სტამბოლში სავაჭროდ და თუ მით რა გარემოებაში იყვენენ ამის გამო ჩავარდნილი და ან რა ზომის და რა გვარის აღებ-მიცემა აქვნდათ, ყველა ეს კარგად სჩანს ერთის მხრით თამარაშვილის შრომიდანაც.

ვაჭრობა და მრეწველობა ბათუმიდამ სტამბოლს, ირანს, ინდოეთს და ევროპას. მჭედლიშვილების ცნო- ბა ბათუმს და სხვა ვაჭრები და ხელოსნები.

ბათუმის დაფუძნება ძველს ხანას ეკუთვნის, ქრისტეზედ წინეთ. აქედამ ქართველთ მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ საბერძნეთს. საშუალ საუკუნოებში ბათუმი ვაჭრობისთვის შუა გულად გილიათ იქმნა ცნობილი ქართველთ მეფეთა წინაშე. აქ ხშირად ისადგურებდა თამარ მეფე და სხვა დიდებულნიც, რადგანაც ბათუმი ციხის ძირის წყალობით ქებული იყო ყვე-

- 111 -

ლას წინაშე. თამარ მეფის შემდეგ აქ იყვნენ მონგოლთა ნოინებიც, ბათო ყაენი და სხვანი და სხვანი. ზოგნი ამბობენ, რომ კუთხეს ბათუმი ბათო ყაენიდამ დაერქვაო. წინეთკი სხვა სახელი ერქვაო. წინანდელი სახელის ჩვენ არა ვიცით რა, ხოლო ისკი სჩანს, რომ ეს ადგილი XIII საუკუნის შემდეგიდამ ბათუმად იწოდება. საქართველოს უძლურების შემდეგ ბათუმი ხდება ბერძენთა და ოსმალთა სავაჭრო ქალაქათ, აკანასკნელ აქ ირკვევა ნავთ საყუდართა პირობებიც. ოსმალნი ბათუმს ხშირად ეცემოდენ, მაგრამ აღებითკი ვერ იღებდენ. ამ კუთხეს ყოველთვის თავდადებით მფარველობდენ გურიელები და ათაბაგნი. ისიც სჩანს, რომ ხან გურიელების ხელში გადადიოდა, ხან ათაბაგების. 1630 წ. იგი დაემორჩილა ოსმალეთს. 1640 წ. გურიელმა ჩამოგლიჯეს ბათუმი და მასთან მთელი ლაზიკა ოსმალეთს. ამ ჩამორთმევამ დიდხანს არ გასტანა. 1657 წ. ოსმალთა კვალად აიღეს ლაზისტანი, მასთან ბათუმიც და ხალხსაც გათათრება გამოუცხადეს, რამდენიმე ხნის განმავლობაში ქართველებში თათრობა მოიფინა. თათრობის მოფენამ, ოსმალეთის სახელმწიფოს არსებობამ და საქართველოს სამეფოს საზღვრებითი პირობებმა ბათუმი სავაჭრო ქალაქად გამოაცხადა და 1670 წ. აქ უკვე დუქან ბაზარი ბრწყინავდა. ვაჭრებთ შორის ქართველებს გარდა ბერძნები და ოსმალნიც

იყვნენ, უმეტესადკი ლაზები გახლდნენ. მაშინ ლაზები ქრისტიანები იყვნენ და ამიტომ იგინი ვაჭრობის საქმეს უფრო ერთგულად მისდევდნენ. მუსულმანობამ ერთის მხრით ლაზებში ვაჭრობა შეაფერხა, ერთ საფეხურზედ შეაყენა.

ქართველთ გათათრება რომ არ მომხდარიყო, მაშინ ბათუმი უფრო უკეთესად დაწინაურდებოდა, უფრო კარგს სავაჭრო ქალაქად გახდებოდა, მაგრამ რადგანაც ისლამი ზღუდავს ყოველისფერს. ამიტომ ვაჭრობასაც არ აძლევდა დაწინაურებას, მაინც ბათუმში სხვა და სხვა ქრისტიანთ ალებ-მიცემაც იდგამდა ფეხს და ამ ფეხის ადგმას ძრიელ ხელს უწყობდა უცხოეთიდგან შემოსული გემების პირობები, მათი შემოტანილი საქონელი და აგრეთვე გატანილიც. გემები სხვა და

– 112 –

სხვა დროს მოდიოდნენ ავსტრიის, გერმანიის, ფრანციის, ინგლისის, რუსეთის, ოსმალის და მასთან წვრილი გემები და ნავებიც.

გემებს საქართველოში შემოჰქონდა სხვა და სხვა საქონელი და ხალხიც მოჰყვანდა. საქართველოდამ გაჰქონდათ ყველაფერი ის, რასაცკი ქართველთ შორის ჰპოვებდნენ. მოძრაობა პატარა გემებით და ხომალდებით იყო, მაგრამ მაინც ხშირი იყო ესა. ბათუმში მის საშუალებით XVIII საუკ. ვაჭრობა თვალთ საჩინოდ სჩანდა, ქრისტიანები ოსმალთაგან დიდათ იდვენებოდნენ. მაგრამ მაინც მათი რიცხვი არას დროს არ მოსპობილა. 1835 წლების შემდეგიდამ ბათუმში განწესდა რუსეთის საკონსოლო ალაგი და მის მართველთ თანამდებობა. ამათ გარდა აქ გადადიოდნენ ხშირად გურიელებიც, დადიანები, იმერთ ბატონიშვილები, ქართლის მეფენი, ათაბაგნი, სხვა გვარის კაცნი და დროებით ცხოვრებდნენ ხოლმე. საქართველოს საზღვრებზედ მდებარე ქალაქებთ შორის ბათუმი შეიქმნა უპირველეს ოსმალთა ქალაქათ. ჩვენდა სამარცხვინოდ ვაჭრობის საქმე აქ ისე მოეწყო, რომ XVIII საუკუნიდამ აქ იყო „კაცთა ბაზარიც“, სადაც ქართველ მებატონებს თავიანთ ყმის შვილები გადაჰყვანდათ და ოსმალეებზედ ჰყიდდნენ. ესეთი ბაზარი ქართველთ შვილების დასაყიდათ 1840 წლამდე არსე-

ბოზდა, ვიდრე რუსეთის კონსოლი დაინიშნებოდა.

ბათუმში XVIII საუკ. იყო რამდენიმე ასი დუქანი. იყო ქარხნებიც.

მეყავენი იყვნენ, მეჩაენი, მეპურენი, ხარშოვნისკები, მე-ხილენი, შეფართლენი, მეწულე, მეჩუსტე, მექულე, დერციკნი, მერკინენი, მეხალიჩენი და მრავალიც სხვანი.

აქ ნახავდით სამთლის ქარხანას, საპნის, სამღებროებს სხვა და სხვათა და მასთანვე იყო საწნავები და საფეიქროებიც. საწნავი ხელობა აქ ისე იყო დაწინაურებული, რომ აქაურთაგან დაწნული კალათები, გოდრები, ხახლები და სხვა ასეთნი სხვა და სხვა კუთხეებშიაც მიჰქონდათ. ასეთ საჭიროებათა ოსტატობას იქით ძველად კაი მართვა ჰქონდა, სადღეისოთკი იგი იქ ძრიელ შემცირდა.

– 113 –

ბათუმშივე არსებობდა სკამების საკეთებელი ქარხანა. სკამებს აკეთებდნენ ბევრს ალაგას. სკამების კეთება აქ ძველადგანვე სცოდნიათ, ე. ი. ქართველთ მეფობის დროიდან და სადღეისოდ იგი იქ უფრო განვითარდა. აქაურ სკამებს კაცი არსად დაიწუნებს. ჩვენ კაცს მისი ნახვა გააკვირებს კიდევაც. დღეინდელი სკამები მშვენიერად კეთდება. საჯდომს ფერადის ანუ წვანე და თეთრის ჩალით ქსოვენ და თითო სკამი 150-60 კა. იყიდება. დღეს ამის ხელობა მოფენილია აჭარაში არა მრავლად, უფრო მაჭახელში აკეთებენ. სტოლების კეთება და სხვა ასეთ ნივთებთა კეთებაც იყო გავრცელებული.

თოფის, ხლმის, ხანჯლების და დამბაჩების და დანების ქარხნებიც იყო და სავაჭროებიც. ამის ქარხნები და სავაჭროები მრავლად იყო. უმეტესად ხელოსნები იყვნენ ქართველი აჭარელნი, ლაზელნი და მათ მერე ბერძნები და თათრებიც.

მესაათებიც იყვნენ ქართველთ შორის, უმეტეს ოსმალეთის საათების კეთების.

საქსოვრები და საფეიქროებიც იყო და შალების, მწარმოებელნი იყვნენ ყოველთვის ქართველნი. იყვნენ კიდევ ისეთი ვაჭრებიც, რომელიც სხვა და სხვა სანოვაგეთა მაღაზიები

აქვნდათ დახსნილი და ადგილობრივი ნივთებთან უცხოეთი-
დგან მოტანილი საქონელიც აქვნდათ გასაყიდათ.

საყურადღებო იყო ბათუმში აგრეთვე ძველის დროიდგან
გავრცელებული ლივანაში და ბათუმში შემოდებული ნავების
კეთება, ხომალდების და პატარა გემებისაც. ქართველებში
ამის ხელოსნობა კარგად იყო წინ წასული, მას თავის ზო-
მიერი ოსტატობის ნიშნებიც ეტყობოდა. სამწუხაროდ ამ
ხელობას მარტოდ ლივანელები და ლაზები მისდევდნენ. ბევრს
ალაგას მათ ამის ქარხნებიც აქვნდათ შავი ზღვის ნაპირ მდე-
ბარე ქალაქებში თითქმის ყველგან, ასევე ბათუმში. საამდრო-
ვოდ ესეთი ძველი ოსტატობა და ხელოსნობაც დავარდა ქა-

– 114 –

რთველებში და დღეს ბათუმში აღარა არსებობს რა. ორი
ქარხანა მარტოდ ლივანის ხეობაში არსებობს, სადაც ჭო-
როხში სატარებელ ნავებს აკეთებენ. სხვაგან მე ასეთი არა
მინახავს რა აქეთ და იმას კი ამბობენ, რომ ოსმალეთის სამ-
ფლობელო ლაზისტანში კი აქა იქ კიდევ არის დაშთენილი
ძველი ოსტატობაო.

უნდა ითქვას, რომ ძველადგანვე ქართველ ვაჭრები და
მგზავრები ბათუმიდამ მიეგზავრებოდნენ ოსმალეთს, სპარსეთს,
ინდოეთს, საფრანგეთს, გერმანიას, იტალიას, ინგლისსაც და
სხვაგანაც. აქედამ გაჰქონდათ ყველა ნაირი საქონელი და აქვე
შემოჰქონდათ და შემოდოდნენ პირველად ყველა ქართველ
მოგზაურნი და ვაჭარნიც. მე მოვესწარ ზოგიერთ ძველ მო-
ხუცებულ ვაჭრებს და მათგან ბევრს რამე ცნობებს ვისმენდი
ჩვენის ძველის ვაჭრების ცხოვრების და მოქმედების შესახებ.
დავასახელებ თუნდ აქ ერთ ცნობას, რომლის ამბები დაწვრი-
ლებით არ ვიცით. XVIII საუკუნის ბოლოს კავკავიიდან
ვიდაც მთიელ ვაჭარს ბეწინას სტამბოლის გზით შვეიცარიაში
რამდენიმე ათასი ფუთი მატყლი გაუტანია. იქიდან იგი ევ-
როპიულის საქონელით დაბრუნებულა და თფილისში მეფე
ერეკლესთვინ და სხვა და სხვა იშვიათ საქონელთაგან შემდგარი
ძღვენიც მიურთმევია. ამ ბეწინას თფილისშიაც ჰქონია სავა-
ჭრო საწყობები. ეს თურმე ხშირად დადიოდა ევროპას და

დიდძალი საქონელი გაჰქონდა და შემოჰქონდა. კავკავშიაც კაი აღებ-მიცემა ქონია, ნუ თუ ცოდვა არ უნდა იყოს ჩვენთვის, რომ ასეთ პირების მოქმედებაზედ რამე ცნობები არ გვექმნეს შეკრებული? ეს მარტო ჩვენ ქართველებს შეგვფერის, თორემ სხვებში ამის მსგავსი ანუსხულია. მაგალითად დავასახელებთ თუნდ სომხებს, რომელთაც მთელი მწერლობა აქვსთ შექმნილი აღებ-მიცემის შესახებ.

– 115 –

ქართველ კათოლიკეთ და ქართველთ ვაჭრობა სტამბოლში XVIII საუკუნიდამ.

ამ ცნობების დასაწერად მე ვისარგებლე ალექსანდრე თომას ძე დათიაშვილისაგან, რომელმაც ბევრი რამ ამბები იცის ამ საქმეთა შესახებ, რადგანაც იგი სტამბოლს დიდხანს ვაჭრობდა და მრავალთ ძველს წარჩინებულ ქართველთ ვაჭართა საქმესაც მოუსწრა. თვითონ ეს პირი დღეს 70 წლისა არის და კარგად მცოდნე დასავლეთ საქართველოს ამბების. ამ წერილში მოვათავსეთ ზოგი ერთი ცნობებიც, რაც სხვაგანაც აგვინიშნავს, მაგრამ აქაც ვათავსებთ იმ მიზეზით, ვინაიდან იგი მცირედ განირჩევა ხსენებულ ცნობებისაგან. ე. ი. ერთი მეორისაგან.

კონსტანტინეპოლს ქართველ კათოლიკეთ და ქართველ მართლმადიდებელთ ქარვასლები და სავაჭროები ძველადგანვე არსებობდა. ძველი ქარვასლების დაარსება მისწვდება თვით ისეთ დროსაც, როცა ბიზანტიის იმპერია არსებობდა და ქართველთ ვაჭრებსაც დიდი მისვლა მოსვლა და აღებ-მიცემა აქვდათ. კონსტანტინეპოლი ოსმალთა აიღეს, ამიტომ მათ საბერძნეთის ერის ვაჭრობა შეაფერხეს, დაამხეს. მას თან გაჰყვა ქართველთ ვაჭრობაც. შემდეგ დროებში ანუ ოსმალთ გაბატონების და გამძლავრების დროდან როგორც ბერძნები, ისევე ქართველნიც შეეჩვივნენ ხელ ახლა სტამბოლში აღებ-

მიცემას, თათრებთან ვაჭრობას. ოსმალთა მახვილმა დაამხო ბიზანტია და დაამხო ბერძენთ და ქართველთ ვაჭრობა და სავაჭრო ქარვასლები და მათი შთენთ ხსენებაც. ქართველთ ვაჭრებმა შემდეგ დროს იწყეს იქ კვალად მოშენება და გამრავლება. მრავლობდენ უფრო დასავლეთ საქართველოს ქართველნი, რომელნიც ოსმალეთის საქართველოში სცხოვრობდნენ.

– 116 –

XVIII საუკუნის ნახევარს სტამბოლში ქართველთ ვაჭართ რიცხვი დიდათ გამრავლდა. იგინი სტამბოლში თუმც ვაჭრობას ფიცხლად მისდევდენ, მაგრამ მაინც ზოგი ერთ ოსმალთა მოხელეთაგან თურმე იდევნებოდენ. ამ დროს სტამბოლში სცხოვრებდა ერთი გათათრებული ფაშა ანუ ვეზირი. ამ გათათრებულს თავის ტომის ქართველთ ვაჭრებთ ზედამხედველობა და სიბრალული ჰქონია. ამიტომ ამ ვეზირ ფაშას ერთის ქართველ ვაჭრისთვის ერთ ალაგას სადუქნე ადგილი და ერთი დუქანი უჩუქებია. ეს ვაჭარი და მასთან სხვა ვაჭრებიც აქ დასახლებულან და მის მერმე ნელ ნელა სხვა და სხვა ადგილებიც შეუძენიათ, მასთან დუქნები და უკანასკნელ ეს ნაშენი სასახლე ქარვასლად დაუნიშნავთ და სახელად პირველ მჩუქებლის ქართველ მაჰმადიანის სახელი ვეზირი თუ „ვეზირხანა“ უწოდებიათ. შემდეგ დროს ანუ XIX საუკუნის შემდეგიდამ ამ ქარვასლას ისე წაუვიდა საქმე, რომ აქ სცხოვრებდენ 300 კაცი. ქარვასლის ნაშენობა ქართველთ ვაჭართ საკუთრებას შეადგენდა. ყოველთვის გამგეთ ესენივე იყვნენ.

საქართველოდამ წასული ვაჭრები სულ ამ სასახლეში სცხოვრებდენ. აქ ჩამოხტებოდენ ქართველ კათოლიკენი, ქართველნი და საქართველოს სომეხნიც. დიდი მნიშვნელობაა აქვნდა ამ ქარვასლას ქართველ გვარის ვაჭართათვის და სტამბოლშიაც დიდის სახელოვნებით დაიწყეს ქართველთ ვაჭრებმა განხაურება. ქარვასლაში ქირის და სხვა საქმეთაგან ფულიც შედიოდა და ამ ფულს იგინი ინახავდენ ქართველ გვარის ვაჭართა და მოგზაურთა სასარგებლოდ. აქვე მათთან თავს აფა-

რებდენ ლტოლვილნი და მწირობაში მყოფნი ქართველნი. მათ დახმარებაცკი ეძლეოდათ. აქ, ამ ქარვასლაში, მარტოდ ქართველთ კათოლიკ ვაჭართ რიცხვი 250 კაცი ყოფილან. სულ მესხელ ჯავახელნი. ერთი თფილისელი ყოფილა, ერთი გორელი და რამდენიმეც გურულები. ყველა აღებ-მიცემის გზაზედ მდგარა, ყველას ენერგიულად მიჰყვანდა თავის აღებ-მი-

– 117 –

ცემის საქმე. საქმე ისე წავიდა ამ ქარვასლის არსებობით, რომ აქ მისასვლელად და ვაჭრობის ხელის მოკიდებას თვით უცხო ტომის ერნიცკი ნატრობდენ.

ამ ქარვასლაში სცხოვრებდენ ცოლშვილიანი ვაჭრებიც, რომელთაც სახლობა საქართველოდამ ჰყვანდათ წაყვანილი. ამათ რიცხვი იქ საკმარისი იყო და მათგან იქ შვილებიც იბადებოდენ, რომელნიც სტამბოლში ისდებოდენ, საქართველო თვალთ არ ენახათ, მაგრამ ქართულ ენასკი მაინც სწავლობდენ, უამისობა მათგან შეუძლებელი იყო, რადგანაც ქართველთ ვაჭართ რიცხვი იქ ერთ ჯგუფს წარმოადგენდა, ერთ განუყოფელს წრეს. ამას გარდა ერთმანეთშიაც დიდი სიყვარული და კავშირიც აქვნდათ. ძნელად, რომ ერთს მეორესთვის ეღალატნა. ამით ქებულნი იყვნენ იგინი და სხვა ტომთაგან მისაბამნი. ეს ასე იციან ქართველებმა. თავიანთ სამშობლოში ხარიან მოურიგებელნი, თორემ უცხოობაში ერთობა იციან და მორიგება. მხოლოდ შემდეგს დროს, ერთს ამათგანს ცოტა თაღლითობა ჩაუდენია და ქარვასლის ფულის რამდენიმე მიუთვისებია, ამიტომ ძმათა და ამხანაგებთ შორის საჩივარი ამტყდარა და საქმე რუსის ელჩამდე მისულა, მერე მას ზედა მხედველობაც დაუდგენია ხსენებულს ქარვასლაზედ და ფულის მოვლის წესიც შემოუღიათ.

აქ ყოფილი ვაჭრები მისდევდენ უმეტესად მერკინეობას ანუ რკინით ვაჭრობას, ე. ი. ჰყიდდნენ სხვა და სხვა იარაღებს, ხმალი, ხანჯალი, თოფი, დამბაჩა და სხვანი, მაკრატლები, დანები, სადურგლო და საკალოტოზო იარაღს, ბარს, ნიჩბებს და ათასსაც სხვა ამ გვარებს. ამ საქმეთა ასპარეზედ მათ ეკავათ თვით წმინდა საქონელის ვაჭრობის ხელობის

ვაჭრობაც. საქონელს კაი გასავალი აქვდა, რადგანაც ასეთ საქმეთა წარმოებას იმ დროს ოსმალნი, სომეხნი და ბერძნები რაღაც მძიმეთ მისდევდენ, არ ეტანებოდნენ. ესენი მთელს სტამბოლში ცნობილნი იყვნენ ამით. საქონელს ქართველნი იბარებდენ საფრანგეთიდან, პარიჟიდან, ინგლისიდან, გერმანიიდან,

– 118 –

იტალიიდან და ამერიკიდანაცკი. ეს გარემოება უფრო აწინაურებდა მათ ვაჭრობას და ამაღლებდა სხვა ტომისაზედ უფრო დიდის პატივით და წარმატებით. ოსმალთა ისეთი ნდობა აქვდათ ქართველთ ვაჭრების, რომ რასაც ესენი საქონელს დაუფასებდენ მყიდველთ, ისინი ხმა, კინტრსაც ვერ გაბედავდენ და ფასს მაშინათვე მისცემდენ. ასეთი ნდობა აქვდათ ოსმალთა წინაშე. მოკლეთ უნდა ითქვას, რომ ოსმალებს ქართველ, ვაჭრების დიდი პატივისცემა აქვდათ.

ქართველთ პატივის ცემამ იქამდე მიაღწია, რომ 1840 წლებს სულთან მეჯიდის დედა ქართველი ქალი იყო და სულთან აზიისაც ქართველი ყოფილა. სულთან მეჯიდიეს დედამ ქართველ გვარის ვაჭრებს მოწყალების თვალთ შეხედა და იენიჯანის ნაწილში ნება დართვა პატარ პატარა დუქნების დაკეთება და ვაჭრობა. ეს ქართველ ვაჭართათვის კაი მოწყალება იყო. ამათ ამ ქუჩაზედ დახსნეს მაღაზიები და ვაჭრობის აღებ-მიცემით სულ ამ ქუჩაზედ მოთავსდენ. დასაძინებელი ბინა და ოთახები ქარვასლაში აქვდათ და ვაჭრობა ახალს ქუჩაზედ. ვაჭრობას უმეტესად ქართველნი აქაც მისდევდენ მერკინეობას. მთელი ქუჩა თითქმის ამ ნივთებთა მოვაჭრე ქართველებით გაივსო. ამათ ვაჭრობით მთელი რიგი იყო გაჩაღებული. სტამბოლში ვაჭრობა ამათი ისეთი ძლიერი იყო, რომ იგინი სტამბოლს გარდა სხვა კუთხის ქალაქებშიაც ვაჭრობდენ და საქართველოშიაც შემოჰქონდათ ევროპიელ ერთა საქონელი. მერკინეთა აღებ-მიცემის საქმე და ხელობა საქართველოშიაც განეთქვათ.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ სტამბოლს გარდა ქართველ ვაჭრებს დიდი მისვლა მოსვლა აქვდათ შავის ზღვის ნაპირა მდებარე ქალაქებში, მაგალითებრ ტრაპიზონს, სამსონს

და სხვა ადგილებშიაც, ნამეტურ რკინეულობის საქონელი ამათ შემოჰქონდათ ლაზისტანშიაც. მართალია ვაჭრობის ასპარეზზე არც ლაზები არიან ხამნი, მაგრამ იგინი ასეთ ვაჭრობას არ მისდევდენ, მათში განცხოველებული იყო უფრო კალატოზო-

– 119 –

ბა და დურგლობა, ხელობის იარაღნი და სხვა ამგვარები კახი თოლიკეთ შემოჰქონდათ. ამ ვაჭრობის ასპარეზედ ქართველთ ვაჭრებმა საკმარისად წადგეს ფეხი წინ და ზოგიერთებმა არამც თუ მარტოდ ოსმალეთის ქალქებს დაუახლოვდენ, არამედ ევროპის ხალხთა სხვა და სხვა სამეფოებს, მათს ვაჭრობას, საქარხნო საქმეებს და ალებ-მიცემას. ევროპასთან ამათ დაახლოვებას დიდათ ხელს უწყობდა ქართველ კათოლიკე პატრებთ მხნე მოქმედობა, რომელნიც დიდს ხელმძღვანელობას უწევდენ ევროპის სახელმწიფოებში მგზავრობა და ალებ-მიცემისათვის. თვით საქართველოდამაც ესენი ამხნევებდენ და ამგზავრებდენ სხვა და სხვა კუთხეებში სავაჭროდ.

სტამბოლში ამათი რიცხვი ყოველთვის მრავლობდა, რადგანაც მათ პატარა ყმაწვილები ახალციხის და მის თემის სოფლებიდან მრავლად მიჰყვანდათ. არ გავიღოდა წელიწადი და თვე, რომ სტამბოლში რამდენიმე ყმაწვილი არ წაეყვანათ. პატარა ყმაწვილებს მიიყვანდენ თუ არა, მაშინათვე პატარა საწვრიმალოს გაუმართავდენ და აქა იქ გზავნიდენ სავაჭროდ. ფასებს რასაკვირველია სათითაოდ უნიშნავდენ. ნივთებსკი მცირე ფასისას აძლევდენ. ასე და ამ გვარად სწურთვნიდენ სავაჭრო საქმეებში. ამასთანვე მათ ზედამხედველობას უწევდენ სტამბოლში მყოფი ქართველ კათოლიკეთ მღვდელნი და ამ გარემოებიდანაც ბავშვები სარგებლობდენ და ადვილად სწალობდენ ოსმალურს და ფრანგულს ენებსაც. სამწუხაროდ ასეთს ამ ვაჭართა წარსულს შემდეგ დიდი შემცირება მოჰყვა. ამას რასაკვირველია თავის მიზეზები აქვს. მგზავრობა ქართველთ ვაჭრებთა და პატარა ბავშვების ყოველთვის ზღვაზედ ხდებოდა. ხმელეთით ამათი მგზავრობა არას დროს არ მომხდარა. ძველს დროს, როცა ზღვაზედ ძველებური ხომალდები დადიოდენ, მაშინ მგზავრებთა დალუპვაც ხშირად ხდებოდა

თურმე. თუმცა ამის შიში დიდი აქვნდათ, მაგრამ მგზავრობასკი არ ამცირებდენ, რადგანაც ვაჭრობის ხალისი დიდათ აქვნდათ განღვიძებული. მეორე თვით ოსმალთა მფლობელო-

- 120 -

ბაც ამათხედ ისე მოქმედობდა, რაც ძალა უნებურად იგინი ვაჭრობის გზას დიდის მიდრეკილობით უნდა გაჰყოლოდენ, ვინაიდან დამონებულ ერს და ისიც ქრისტიანებს და მერე საქართველოში ყოველივე სამხედრო ძალოვნობის უპირატესობას ხელიდამ აცლიდენ. ამათთვის აბა სხვა რაღა უნდა დაშთენილიყოს, თვინიერ აღებ-მიცემის და ვაჭრობის. ქართველ პატრებმა ეს კარგად იცოდენ და მიტომაც უფრო ამხნევებდენ მათ სავაჭრო ასპარეზედ განსასვლელად და სავაჭროდ.

ამ დიდ რიცხვ ვაჭრებთ შორის იყვნენ ბევრნი გამოჩენილი გვამნიც, ხნიერნი, მომსწრენი თვით ჩვენი მეფობისა და იმათ დროსვე შემომტანნი სხვა და სხვა საქონლისა. ასეთ პირთ უპირატესობა ეკავათ არა მარტო თვის თანამემამულეებში, არამედ უცხოელების წინაშეც და ნამეტურ ოსმალების. ამიტომ ასეთ პირთა სახელებს აქ სათითაოდ მოვიყვანთ, რათა მით დასაბუთებულ იქმნეს ის გარემოებაც, თუ სტამბოლში ერთ დროს ქართველ გვარის ვაჭრებს რა რიცხვათი მნიშვნელობა უნდა ჰქონიყოსთ. საუწყებლია ამათ შესახებ ის გარემოებაც, რომ ვაჭრობის გარეშე ესენი ძველის დროიდგან დიდათ შველოდენ საქართველოდგან დაყიდულ ყმათა შვილებს. ამის ასპარეზედ მათგან დანათეს სიკეთეს ვერ ავნუსხავთ. იგი ერთობ დიდია და ამ სიმდიდრეს ამტკიცებს შემდეგი საუწყებელი პირობებიც.

XVIII საუკუნის შემდეგიდამ ჩვენდა სავალალოდ და სამწუხაროდ, იმერეთსა და ქართლში თავად აზნაურთა შორის ძრიელ გამრავლდენ სხვა და სხვა უგვან მებატონენი, რომელთა ხელობათაც ყმათა შვილების ტაცვა და წართმევა საქმეთ გახდა და დღე და ღამე ესენი მხოლოდ თავიანთ მონებთა დარბევაში იყვნენ. ვიტყვით იმასაც, რომ ამათში ასი და ორასი რომ კარგი იყო, რომელთაც ესმოდათ საქართველოს გაწყალების ვითარება და მიტომ არავის რას გნებდენ.

სამწუხაროთ ასეთ პირთა გვერდით იყვნენ ისეთი ბოროტ პირებიც, რომელთა ხელობასაც ზემო ხსენებული ჩვენის ტომის

– 121 –

დასალუპი სენი შეადგენდა. ესეთი პირები ჰყიდდნენ თავიანთ ყმებს ოსმალეთში ყველგან. თავიანთ ყმებს გარდა ესენი სხვებსაც სტაცავდენ ყმებს ქურდულად და ჰყიდდნენ. ჰყიდდენ გურული მებატონენი, სამეგრელოს მებატონენი, აფხაზეთის, იმერეთის, ქართლის და სამცხე-საათაბაგოსიც ძველად. ქართლის მებატონეთაგან თავიანთ ყმათა შვილების ოსმალეთში, მისირში და სხვაგან დასყიდვას თვით ცნობილი წიგნი „კალმასობაც“ მოგვითხრობს. აი ასეთ ბოროტ პირებთაგან დაყიდულ გოგო ბიჭებით სავსე იყო ტრაპიზონის ბაზარი, სტამბოლის და სხვების. ასეთ დაკარგულ ქართველთ შვილებისა, დაყიდულთ ოსმალელებზედ, გათათრებულნი და უცხოებაში მომტირალნი თავიანთ მწარეს სვე ბედისა, მგმობელნი გარემოებისა და ქართველთ მებატონეთა, ხშირად უნახავსთ სტამბოლის ქუჩებზედ აქა იქ ქართველთ ვაჭრებს. ესენი შესულან ქართველთ ობლად შთენილთ შვილებთა მდგომარეობაში და მრავლად დაუხსნიათ დაყიდულნი და ხან დასასყიდათაც გამზადებულნი ოსმალთა ვაჭრების ხელიდამ და მით უთავისუფლებიათ საბრალოები 1820 წლიდამ მოყოლებული 30 40, 50 და 60 წლებამდისინ. ამ ვაჭრებს ასეთ ყმებთა გაყიდ-გამოყიდვასთან მჭიდრო კავშირიჰქონიათ. დაყიდულთა მდგომარეობაში მხურვალე მონაწილეობას იღებდენ, ამათგან დახსნილი ყმათა და ტყვეთა რიცხვი ყოველთვის დიდი ყოფილა. მათგან საქართველოში იშვიათათ ბრუნდებოდენ, რადგანაც უგვან მებატონეთა წყალობით სძულდათ ყოველივე თავიანთ ქვეყნის მოგონების. უთქვამთ, რომ სტამბოლის ძველ ქართველთ ვაჭრებს დიდი ამაგი აქვსთ დადებული ასეთ პირთა წინაშე სიკეთის დათესვითო. ასეთ დახსნილთ ნუსხა რომ შეედგინათ იმ დროს, დღეს ეს ნუსხა ქართველ ხალხს განაცვიფრებდაო. რასაკვირველია ასეთ დახსნილნი სტამბოლში შთებოდენ და იქვე ეძლეოდათ მათ მომავლისთვის გადაგვარებაო. მათის რიცხვის ზოგი ბერძნის სჯულს უკავშირდებოდა, ზოგი კათოლიკის

რიცხვი თუმც თავს იხსნიდენ კეთილ ვაჭრებთა დახმარებით, მის შემდეგ საქართველოში კი აღარ ბრუნდებოდენ, არამედ იქ ეძლეოდენ ცხოვრებას, რასაც სადღეისოდ მათი გადაგვარებაც მოჰყვა ჩვენის ტომისთვის. ეს რომ ავწონ დავწონოთ, მაშინ ჩვენ მათ ვერ გავამტყუნებთ, დატანჯულთ მებატონეთა მონებისა და დაყიდვისაგან ძნელად მოუბრუნდებოდათ გული შინ დაბრუნებისთვის. ისინი მითაც კმაყოფილნა იქმნებოდენ, რომ თანა მემამულეთაგან დახსნილი იქმნენ და ქრისტიანობაზედ დატოვებულნი. აქ მოვთვლით ძველ ვაჭრებთა ცნობებს.

ზალინოვი სოლომონი. სცხოვ. 1810-1880 წ. იყო რკინეულობის ვაჭარი. აქუნდა კარგი აღებ-მიცემა. უკანასკნელ დაბრუნდა საქართველოში და სხვა და სხვა საქონლით ვაჭრობდა. იყო კიდევ დიდი ვაჭარი თომა ზალინოვი.

მეფისოვი ოჰანჯანა იგივე ივანე. სტამბოლში ვაჭრობდა რკინეულობით და იყო თავის დროს გამოჩენილი მერკინე. შემდეგ დროს იგი სტამბოლიდამ დაბრუნდა ქუთაისს და აქ გახსნა თამბაქოს ქარხანა, რითაც ერთ დროს განითქვა სახელი შესამჩნევად.

დაურჯოვები პავლე, სიმონი. ესენიც რკინეულობით ვაჭრობდენ თავის დროს იყვნენ კარგი აღებ-მიცემის ვაჭარნი.

აზნაუროვები, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან მესხეთში. ზოგნი გრიგორიანობაზედ გადასულნი დღეს აზნაურიანად იწოდებიან. იოსებ აზნაუროვი ფეხზედ მოვაჭრე იყო. ესენი ვაჭრობდენ თუთუნით. ძვირფასი თუთუნი ევროპიდანაც შემოჰქონდათ, როგორც გობაკი და სხვანი. ესენიც ზემოხსენებულს ქარვასლაში სცხოვრებდენ მერკინებთან ერთათ. შემდეგ დროს იოსები დაბრუნდა საქართველოში. იმათ კაი აღებ მიცემა აქვდათ თფილისში, ახალციხეს, ქუთაისს, ოსმალეთში, ტრაპიზონს, სტამბოლს და სხვაგანაც. სამწუხაროდ ამ გვარის წევრნი შემცირდენ უწყალოდ.

ჯიმშოროვები, ივანე, სტეფანე, ალექსანდრე და სხვანი, მესხელნი, ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და

ძველადვე განთქმული გვარი ვაჭრობით. სტეფანე იყო გამგე სტამბოლის ქართველთ ქარვასლის. ესენი ვაჭრობდენ მრავლად და სახელოვნად. ამათგან საქართველოში დიდი ძალი საქონელი იგზავნებოდა. სტამბოლს გარდა ტრაპიზონშიაც აქვნდათ კარგი სავაჭრო ბინა.

მირაქოვი პეტრე და სტეფანე. პეტრე მირაქოვი იყო ჩვენ მეფეების მომსწრე, კარგი ხელოვანი ვაჭარი და ძველადგანვე მოვაჭრე და მავალი სტამბოლს და ოსმალეთის სხვა ქალაქებშიაც. რკინეულობით ვაჭრობდა სტეფანე. ამის შვილი იყო მწიგნობარი პირიც და დიდათ გამოჩენილი თავის დროს სტამბოლის ვაჭრებთ შორის. სტეფანემ ერთ დროს მუსულმანობაც მიიღო მისირში. იყო მახვილგონიერი კაცი და მოხერხებული. ამის შვილები დღესაც ვაჭრობენ სტამბოლს.

ბაკაკოვი პეტრე, ამის მამა მეფეების დროსვე იყო სტამბოლში მავალი და მოვაჭრე.

იერემოვი თომა. ძველის ძველ ვაჭართა გვარნი, მავალნი ძველადგანვე ოსმალეთის გარდა სხვა ქვეყნებშიაც. იყვნენ სტამბოლში წმინდა საქონლის გამყიდავნიც. ვაჭრობა აქვნდათ ბოლგარეთშიც.

აბელოვი, პეტრე. მამა პაპითვე ვაჭარნი, ძველის დროიდგან, თვით მეფეთა დროდამ. აქვნდათ ვაჭრობა რკინეულობისა.

ბეთანოვი პეტრე. სტამბოლში გამოჩენილი ვაჭარი დიდის ხნიდამ. სიბერის დროს დაბრმავდა, მიტომ დაბრუნდა საქართველოში და ახალციხეს გარდაიცვალა.

გოგინოვი პოლოს, იგივე პავლე. მეტ სახელად „ოქრო წონათს“ უხმობდენ, რადგანაც დიდათ შეძლებული იყო. მამა პაპით მეფეთა დროთაგანვე ესენი იყვნენ გამოჩენილი ვაჭრები, მესხები, კათოლიკობას ძველადვე დაკავშირებულნი. პავლე აჭარელებმა დასჭრეს მგზავრობის დროს ნაკუწნაკუწად

ფეიქაროვი იაკობ. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას, გამოჩენილნი ვაჭარნი და ცნობილნი. სტამბოლს

ვაჭრობდენ რკინეულობით. იენიჯამს აქვენდათ კარგი მაღაზია. ქუთაისში მოვაჭრე ფეიქაროვები აქედამ მომდინარობენ. ვაჭრობის ცოდნა სტამბოლიდამ მოსდევეთ.

კაი-ბეგოვი სტეფანე, ოსმალურად კაი-ბეგი ნიშნავს „კლდის თავადს“. მამა პაპით ვაჭრები იყვნენ. შემდეგ დროს თუთუნით ვაჭრობდენ. ახალციხეს დაბრუნდენ.

სარი ოსოსშვილი იყო თავის დროს კაი შემძლე ვაჭარი. ამისთვის იტყოდენ, რომ მთელს სტამბოლში ეს ისეთი ლამაზი იყო, რომ ერთ ალაგას სულთანის ქალებმა ნახეს, ნახვით განცვიფრდენ და სახეზედ ხელსახოცი გადაუსვეს. მერე დაბრუნდენ საქართველოში და ვაჭრობდენ ქუთაისს.

ზექალაშვილი, სტამბოლს რკინით მოვაჭრე და დროის მოწინავე პირნი.

თამარაშვილი, სტამბოლს მოვაჭრე რკინით და სახელ განთქმული. ამისი ძმა სოლომონიც ასევე. შემდე დაბრუნდენ საქართველოში.

მანქანდაროვი პეტრე, თავის დროს კაი შემძლე დიდი ვაჭარი სტამბოლს.

ქურთუოვები. განთქმულნი ძველიდგანვე, ვაჭრები სტამბოლს. ფეხზედ ვაჭრობდენ თუთუნით, მერე საქართველოში დაბრუნდენ, ქუთაისს აქვენდათ ლევანს, სიმონს და იაკობს თუთუნის ქარხანა.

ისკანდაროვები, ალექსანდრე, ახალციხელნი, რკინით მოვაჭრენი ძველადგანვე.

გოზალოვები. პავლე რკინით მოვაჭრენი სტამბოლს.

თუმანიშვილები. პავლე, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას, ახალციხელნი, განთქმული ვაჭარნი რკინეულობით სტამბოლს.

დათიაშვილი. ალექსანდრე თომას ძე. დათიაშვილები ქუთაისშიაც სცხოვრებდენ სოლომონ მაფის დროს. ნონია დათიაშვილი იყო სოლომონ მეფის ნაზირი და დიდათ განთქმული მეფის ერთგულობით თავის დროს. მეფე რომ დაიძინებდა,

თავით დათიაშვილი უჯდა, მხოლოდ მას ენდობოდა. ალექსანდრეს მამა გამოჩენილი პირია რუსთაგან ახალციხის ალების საქმეშიაც, მას მთავრობისაგან ჯილდოც ეძლეოდა. ალექსანდრე 40 წელს მოგზაურობდა სტამბოლს და ზღვებშიაც და ვაჭრობდა საქართველოშიაც.

ვგონებთ ესენიც კმარა მის შესახებ მოსაყვანათ, თუ ერთ დროს სტამბოლში ქართველთ ვაჭრებს რა ადგილი უნდა ჰკავებოდათ და ან რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონიყოთ მათ მინიჭებული. ამაზედ ჩვენ ცხადათ დავრწმუნდებით მაშინ უფრო, როცა ამათ რიცხვს მიუმატებთ იმ დიდ რიცხვს ვაჭრებისას, რომელნიც სტამბოლში სცხოვრებდენ ერთ დროს თუმც მათი ცნობებიკი ბევრი არ გვაქვს.

თუმც სადღეისოდ სტამბოლში ქართველთ გვარის ვაჭართ რიცხვი მოისპო, მაგრამ მათ მიერ ძველადგან გაკეთებული ქარვასლა კი დღესაც არსებობს და მის გამგეთ ირიცხება იქაური ვაჭარი ანტონ წინამძღვაროვი. ქარვასლის შესავალი ხმარდება სტამბოლის ქართველთ კათოლიკეთა მონასტრებს და სკოლას. მათს საკუთრებას შედგენს შესავალი.

სტამბოლში ქართველთ ვაჭრობა ისე იყო მოფენილი და განთქმული, რომ სტამბოლში მრავლად ყოფადან ძველადგანვე სხვა და სხვა კომისიონირები. ასეთნი იყვნენ შემდეგნი:

მელაძე ოქრო, კომისიონერები ევროპიულის და აზიურის საქონლებით. იყო ქართველი.

გოგელია ტიფო. კომისიონერი, გურული.

მანქანდაროვი. ივანე, კომისიონერი ძველადგანვე.

ყაუხჩოვი. იაკობ, კომისიონერი. განთქმულნი ძველადგანვე.

ესენი იყვნენ მოწინავე კომისიონერები. ამათ აქვნდათ კაი ცოდნა ევროპიულის და აზიურის ენების, იყვნენ კარგად მცოდნენი ევროპიულის ყველა ნაირის საქონლის. ევროპის ვაჭრების წინაშე ამათ დიდი ხმა და ნდობა აქვნდათ. საქართველოში ქართველ გვარის ვაჭრებს ესენი საქონელს ნისიათ უხერხებდენ 10,000 მანათისასაც. ამათ გარდა იყვნენ

სხვა წვრილმანი კომისიონერებიც, რომელთაც ჩვენ აქ არ ავნიუსხავთ. ჩვენის ცნობის დასასაბუთებლად ესეც კმარა. აქედამაც სჩანს კარგად, რომ ოდესმე ქართველთ კომისიონერებსაც კარგი მნიშვნელობა და სანდო ადგილი უნდა ჰკავებოდათ კონსტანტინეპოლს. ესენიც დიდს სახსარს აძლევდენ ქართველ ტომის ვაჭრებში ვაჭრულს საქმეების დასაწყისის აღორძინებას. უნდა ითქვას ისიც, რომ სტამბოლის ქართველ ვაჭრებს კარგი აღებ-მიცემა და ვაჭრობა აქვდათ ტრაპიზონსაც. ესენი იყვნენ ჯიმშეროვები, აზნაუროვები და მრავალნიც სხვანი. აქ ხსენებულ კომისიონერებსაც დიდი წარმოება აქვდათ ტრაპიზონს. თავის დროს მათი წარმოება მთელს სტამბოლში იყო ცნობილი და საერთოს სავაჭროს წარმატებით შემოსილი.

აღსანიშნავია აქ ის გარემოებაც, რომ მთელს სტამბოლში ქართველთ მაჰმადიანთ ბეგებმა ფაშებმა და სხვათაც კარგად იცოდნენ ამ ქართველთ ტომის ვაჭართ აღებ-მიცემა. ამათთან ხშირად მოდიოდენ თვით ფაშები, ბეგები, ამათი ცოლები და ქალები და ქართული ენით ვაჭრობდენ და საქონელს ჰყიდულობდენო. ასეთი მაგალითები იქ ერთობ ხშირად ხდებოდა თურმე. დღეს სტამბოლს ქართველ გვარის ვაჭართა რიცხვი სულ 10 ვაჭრისაგან შესდგება. წარჩინებულ ვაჭრად ირიცხებიან პავლე გოზალოვი, ლუკა და პეტრე თუმანიშვილები ალ. ფალაშვილი და სხვანი. სტამბოლში ქართველთ გვარის ვაჭრები თუმცა უმთავრესად მერკინენი იყვნენ და ამით მოვაჭრენი, მაგრამ მათ გარეშე მცირე რიცხვის თითქმის ყველა სავაჭროებში იყვნენ და ყველგან თავიანთი აღებ-მიცემის საქმე კარგად, მოსაწონად მიჰყვანდათ. ქართველი კაცის ვაჭრობა სტამბოლში თათრებთა წინაშე ქებულიც იყო და ამათ სინდისიერს ვაჭრობის შესახებ ოსმალებს ბევრი ანდაზებიც აქვთ შედგენილიო. ყოველი ანდაზა ნათლად მოწმობს ოსმალების მაღალს ნდობას და დიდს სიმპატიას ქართველთ კაცის ვაჭრობის წინაშეო. ასეთი გახლავსთ წარსუ-

ლი ქართველთ ვაჭართა კონსტანტინეპოლს და მასთან მთელს ოსმალეთში. ჩვენც ეს წერილი მიტომ მიუძღვენით კერძოთ. ვიტყვითკი დასასრულ იმასაც, რომ სტამბოლის ქართველთ აღებ-მიცემის ხანას მეტად ძველი დროის დასაწყისი აქვს, ამ ხანას და აღორძინებასაც კარგი, გასაცნობი ისტორია, ხოლო ჟამთა ვითარების წყალობით იგი ჩვენთვის მივიწყებულია, მთლად დაკარგული. ეს ცნობებიც ბევრის შრომით არს შეკრებილი და ანუსხული.

ქართული მწერლობის ასპარეზედ ქართველ გვარის ვაჭრებთა შესახებ წერა არ არის ადვილი. ჩვენი ძველები ამის შესახებ არაფერს სწერდნენ. ჩვენ ჩვენის შეძლების და გვარად ეს ცნობები შევკრიბეთ. მართალია ამ ცნობებში არ არის ისიც ანუსხული, თუ ეს ვაჭრები და მრეწველ-მექარხნენი თავიანთ ფულსა და ძალას სად როგორ ამუშავებდნენ, რას იგებდნენ, რა სიკეთეს სთესავდენ ქართველთ ხალხის წინაშე და ან თვით როგორ სარგებლობდენ, ან ხალხი და მასთან ქართველთ სამეფოც. ამის ცნობების კრება ძნელიც არის. ჩვენ ეს ვიკმარეთ. ვიცით ისიც, რომ აქ ბევრი რამ ცნობები ზოგი ერთ ცნობილ ვაჭრებთა და მრეწველთა შესახებ გამოგვრჩებოდა, არა გვაქვს აღწერილი, ამაზედაც ბოდიშს ვიხდით და ვითხოვთ სხვათაგან ჩვენი შრომის შევსებას, დავიწყებულ პირთა ანუსხვას და მოწოდებას. ასეთ პირთა და ცნობათა მცოდნენი იმედია სტამბოლში და სხვა ასეთ კუთხეებში დღესაც იქმნებიან ცოცხალნი. მათ შეეძლება ჩვენი რომის შევსება. თუ ვინმე უცნობლობის გამო ვერ ავწერეთ, ვერ მოვიხსენეთ მათი სავაჭრო, სამრეწველო და საგვაროვნო ცნობა, ეს ჩვენ უნებლიედ მოხდა, ამაში ბოროტებას ნურავინ დაგწვამებს, მოგვიტევონ. ვითხოვ კვალად, რომ თუ ვისმეს რამე სავაჭრო და სამრეწველო ცნობები ექმნეს, ის ცნობები დაგვიწეროს და მოგვაწოდოს ჩვენ, რასაც მაღლობით ავანუსხავთ სხვა წიგნში. ეს წიგნი გახლავსთ შემდეგი:

„საქართველოს მრეწველობა, ვაჭრობა, მექარხნეობა და ხელოსნები თფილისში და ქუთაისში XVIII საუკ.“

„საქართველოს ვაჭრები თფილისში და ქუთაისში“.

ზ. ჭიჭინაძე.

მეორე თუმანოვის ქუჩა სახლი 30 № რი.